

z al i v

BORIS PAHOR — SLOVENSTVO DANES

MARKO KRAVOS — O MLAJŠI GENERACIJI

IGOR KOSMINA — MANJŠINE

PISMO UNESCO — OGROŽENI JEZIKI

ALOJZ GRADNIK — SONET O ČLOVEŠTVU

IZ MLAJŠE SLOVENSKE LIRIKE

SERGIJ VERČ — KOCKE V KOCKI

IRENA ŽERJAL PUČNIK — TRAGEDIJICA NA
GROBLJAH

ŽIVA GRUDEN — POLTREZNO RAZMIŠLJANJE

DUŠAN HREŠČAK — O NOVI STRANKI

RADOSLAVA PREMRL — MOJ BRAT JANKO-VOJKO

BORIS PAHOR — TRŽAŠKI ZAPISKI

SAVINA REMEC — LETOŠNJA GLEDALIŠKA
SEZONA

MARKO KRAVOS — ODPRTO PISMO
PRISPEVEK K PRAVLJIČAR-
STVU

OKROGLA MIZA »MOST« - »ZALIV«

CVETKE IZ DOMAČIH LOGOV

DVA LINOREZA IVA PETKOVŠKA

*O zemlja dobra ti in neminljiva,
o zemlja bedna ti, o zemlja bridka
še bolj na svoje grudi jih prikleni.*

zali v

Julij 1967 ■ šte v. 6-7

Revija za književnost in kulturo;
izhaja štirikrat na leto, odprta je vsaki
razsodni slovenski besedi, za katero si upa
avtor prevzeti odgovornost. Clani uredniškega
odbora se prištevajo med sodelavce. Njih
imena so navedena zgolj zato, da se ustreže
formalnosti.

Rokopisi ostanejo v lasti revije.

Registrirana na sodišču v Trstu, pod št. 317

Uredili.

*Danijela Nedoh, Marko Kravos, Filip Fischer,
Milan Lipovec, Boris Pahor, Igor Tuta*

Odgovorni urednik:

Milan Lipovec

Naslov uredništva:

Danijela Nedoh

Campo S. Giacomo 9, tel. 56-435 - TRST

Revijo so podprli:

*dr. inž. Peter Merku, Marija Bogataj,
dr. Sonja Mašera, Stanko Pertot, Ema
Tomažič, Slobodan Polojaz, Ugo Margon,
dr. Dorče Sardoč, Leopold Ažman, Pavla
Volčič, Evelina Pahor, N. N., Just Colja,
dr. Drago Martelanc, Boris Cek, Hočevnar.*

Cena posamezne številke

3 0 0 l i r

Tiskala Tiskarna Graphis
Ul. sv. Frančiška 20 - TRST

BORIS PAHOR

Objavljamo referata, ki sta ju člana uredništva prebrala 19. maja na diskusijskem večeru za okroglo mizo v mali dvorani Kulturnega doma.

SLOVENSTVO DANES

Kakor vsako pomlad, me je tudi letos prosilo za sestanek nekaj dijakov iz Slovenije, ki so pisali maturitetno nalogo o mojem književnem delu. To se dogaja že precéj let, in kakor nisem doslej nikomur odrekel zmenka, prav tako sem se vsaki-krat pozanimal, kaj mislijo maturanti in maturantke o zamejstvu. Tako sem slišal mlade ljudi s Štajerskega in iz osrednje Slove-nije pa s Primorskega, zadnja je bila letos pri meni dijakinja prav s Primorskega, in ko sem se zanimal za to, kako gledajo dijaki višjih gimnazijskih razredov na Slovence, ki živimo zunaj matičnih meja, sem dobil že znan, stereotipen odgovor, da se s tem vprašanjem ne bavijo. Vendar se je omenjena dijakinja izrazila še natančneje kakor njeni predhodniki in predhodnice: »Učijo nas,« je rekla, »da bo narodnost počasi izginila.«

To se pravi, da je skoraj dobesedno navedla del odstavka iz uvoda, ki ga je Edvard Kardelj napisal za drugo izdajo svoje knjige o razvoju slovenskega narodnega vprašanja.

Toliko krat sem že omenil ta uvod, da bi nocoj lahko pri-zanesel prijateljem, ki so se odzvali vabilu na ta pogovor za okroglo mizo. Vendar ne morem in ne smem prizanesti, ker sem se zadnja leta do konca prepričal, da je danes za Slovence prvo in poglavitno zlo odpoved narodni zavesti, odpoved, ki je večkrat kamufilirana, kakšen krat tudi zanikana, v resnici pa zmeraj dejavna.

Pomemben publicist iz Slovenije, levičar in nekdanji parti-zan, mi je prejšnji teden zaupal, da je pred leti, ko je bil pričujoč pri pogovoru o zamejstvu, čutil, kakor da mu nalagajo bre-me, ki si ga ne želi.

Tako je. To je prava in poštena beseda. *Breme*. In bila je izrečena pogostoma že poprej in tudi od ljudi, ki so imeli in še imajo neposrednejše zveze z našo zamejsko usodo kakor moj razmišljujoči in trpko razpoloženi znanec.

To se pravi, da imamo na eni strani teorijo, da bodo počasi narodnosti izginile, na drugi pa je skrb za kose narodovega telesa, ki živijo v zamejstvu, breme.

Videti je, da so avstrijski Slovenci vsekakor manjše breme kakor mi, tukaj ob morju, zakaj zavoljo naše sredozemske narave je naš duh nekoliko bolj nemiren kakor tisti onkraj Karavank. No, a saj za to tudi v bistvu gre: za naraven, pristen upor primorske duše proti bolj ali manj odkrito sprejetemu načelu atomizacije in s tem slabitve odpornosti slovenskega rodu.

In če je res, da se je za časa osvobodilnega boja zahteva po sa mobitnosti v slovenskem človeku odločno vzdignila iz podzavesti v zavest, potem je prav tako tudi res, da ta duševna razjasnitev pri nas v zamejstvu še traja, medtem ko jo je marsikje v Sloveniji prekril načrtno vcepljeni, protiprešernovski in proticankarski internacionalizem, to se pravi internacionalizem, ki so ga pojmovali ekumensko, kakor je našemu pigmejskemu duhu usojeno že iz pradavnih dni.

Tako se je zgodilo to, kar je bilo pričakovati, pod prostorno kupolo mednarodnega mesijanstva se je naša majčkena, liliputska dušica lepo razživela v ozračju novega materialističnega svetohlinstva po sledih pristne klerikalne tradicije, medtem ko je kompenzacijski zakon nataknil megalomanske peruti značajem, ki so iz zgodovine prinesli ubogljivost tepénih in disciplinsko vzgojenih dedov in pradedov.

Ponos osvobodilnega bojavnika je takó moral zatoniti v drobnjakarstvu pridobitniške morale; na sveti, še krvavi zemlji so se pojavile kramarske stojnice. (Glej *Jadranski koledar*, 1967, Planinska groteska.)

II.

To so ugotovitve, ki danes ne dajo miru tistim Slovincem, katerih zvestoba narodni biti je še zahtevna. In priznati je treba, da jih ni malo.

Nas pa tukaj in zdaj zanima, kako se bomo odzvali pozivu, ki nam ga pošilja zgodovina. Mislim, da je prva naloga zamejskega levo usmerjenega človeka, da v sebi in v svoji okolici razčisti vprašanje narodnosti. Revija italijanske komunistične partije *Rinascita* je v eni zadnjih lanskih števil objavila članek, v katerem avtor pravi, da narodnosti še dolgo ne bo mogoče odpraviti. No, jaz mislim, da je sploh ni treba odpraviti, vsekakor pa se mi zdi tolažilno, da italijanski komunist z razločkom od slovenskega ideologa zagotavlja, da bo narodnost še dolgo prvina, ki je ne bo treba zavreči. Prav tako je ena izmed poglavitnih Gramscijevih jasnovidnosti, zavoljo katerih je pomemben, ta, da je združil marksizem s prviniami italijanske kulture, na primer s Crocejevo filozofijo.

Slovenci žal nimamo svojega Gramscija, niti takega ne, ki bi ga uporabili zgolj za miniaturne slovenske razmere. A treba bo

počasi ustvariti osnove, humus, da se bo izviren slovenski marksist rodil pa da mu bo dana možnost, da bo lahko zrasel in lahko dihal.

III.

Treba bo prej ali slej najti samosvojo povezavo slovenstva z marksizmom ter slovenstva z Evropo.

Kot narod, ki živi na meji dveh ekonomskih, socialnih in kulturnih pojmovanj, smo žal v povojnem času najpoprej doživeli poskus priklopitve k vzhodu, potem smo bili, predvsem v tem nesrečnem zamejstvu, prizorišče, kjer sta se bili marksistična pravovernost in marksistična herezija, nazadnje smo se spet priključili Evropi, kamor pravzaprav spadamo, a vpijamo od nje predvsem manj zdrave sokove, brezdušen standardni in trgovski duh.

Evropa se na Slovensko vrača, sem rekel, in to je prav, a vrača se tudi s svojo negativno stranjo, ne vrača pa se s tem, kar v Evropi vsaj deloma kompenzira njeno denarno kulturo, to je prevetreno ozračje, ki ga v politiki ustvarja opozicija, v svetu idej pa prosta razprava. Danes pa je vsakomur jasno, da, če ne more biti zdrava družba, kjer kapital plačuje tisk in ustvarja zaželeno javno mnenje, prav tako družba ne more biti zdrava tam, kjer ima zmeraj prav, kdor razpolaga z družbenimi sredstvi in je praktično osvobojen slehernega ugovora in opozicionalne dialektike.

Vsakemu modernemu socialistu, to se pravi zahodno-evropskemu socialistu, od Bertranda Russella do švedskih in številnih francoskih in italijanskih komunistov je danes jasno, da se bo evropski socializem lahko uveljavil samo na osnovi sodelovanja z drugimi strankami, na osnovi odgovornosti pred protiigralci ali pred protiigralcem, kar pomeni, da zahodna Evropa ne more sprejeti in ne bo sprejela nobene diktature.

Mislím, da je potrebno, da se pri nas Slovencih razločno izoblikuje tako pojmovanje socializma, socializma, ki ne bo imel v zakupu razodete resnice, ampak jo bo iskal v pošteni dialektiki s tistimi, ki bodo, čeprav nemaziljeni in neposvečeni, o človeku in družbi marsikaj drugače vedeli in mislili. Ne vem, kakšna naj bi bila v novi družbi zbornica, v kateri bo lahko prišlo do izraza proti-mnenje, ne da bi se s tem obnovilo parlamentarno izigravanje in mešetarstvo, vem pa, da bo, če naj socializem ne umre, moralo priti do take ureditve, v kateri bo socialist pred narodom odgovoren in bo moral oditi, ko mu bodo dokazali, da je bila njegova politika zgrešena.

Mogoče bo kdo rekel, da sem abstrakten. A se mi ne zdi. Za časa osvobodilnega boja slovenskega naroda smo imeli v ilegali tako zbornico, v kateri so komunisti vodili skupaj s socialisti, sokoli, krščanskimi socialci, itd. Sprašujem se, zakaj ne bi bilo sodelovanje ne samo mogoče, ampak celó modro tudi v mirnem času, če je bilo mogoče in rodovitno med vojsko. Saj bi prav s tem Slovenci lahko nekaj v resnici izvirnega doprinesli k

razvoju evropskega socializma. Obenem pa bi slovenska republika v sestavu jugoslovanske federacije ali boljše konfederacije šele s svojo pristno in aktivno zamisljivo (kakor za časa boja) uresničila svojo državnost in svojo živo, delujočo samobitnost.

IV.

Pred časom sem za drugo okroglo mizo na kratko omenil srednjo Evropo, govoril sem o mnenju, ki ni videti prenačljeno, češ da v zaledju Trsta, v ljubljanski kotlini s podaljškom nekako do Zagreba zmeraj bolj razločno prihaja do nove srenjeevropske zavesti. To se pravi, da obstaja nekje v razpoloženju ljudi značilna nagnjenost k novemu sožitju, ki naj bi imelo kot izhodiščno točko za stik z zahodom Trst.

Enzo Bettiza v svoji knjižici, v kateri obravnava to vprašanje, ponuja Trstu celo novo plemenito vlogo ventilatorja zaprtega socialističnega ozračja, tako da navaja revijo »Trieste« kot glasilo, kjer je lahko našla odmev odprava revije »Perspektive«.

No, ne mislim zdaj tukaj polemizirati z Bettizo, vsekakor pa je zelo značilno, da ne vidi, ko govori o novem srednjeevropskem duhu, ne slovenskega kulturnega dela v Trstu ne pisanja slovenskih revij, medtem ko neskromno povečuje vlogo revije »Trieste«. A pustimo to, mene zanima predvsem, kako mi gledamo na te nove silnice v prostoru, ki je predvsem slovenski prostor, oziroma zanima me, če se teh silnic zavedamo ali pa grejo mimo nas in morebiti celo preko nas, ko se še zmeraj izživljamo v vaško-provincialno-predmestnem ozračju.

Zanima me, če se mlada inteligenca v Sloveniji zaveda, kako odprt in ranljiv je slovenski svet in kako nujno je, da si prav zavoljo tega izoblikujemo jasno podobo o izvorni vlogi tega sveta danes in v prihodnosti.

Res je, da vodstvo v Sloveniji onemogoča novemu razumniškemu kadru, da bi oblikoval življenje, in je zato emigracija strokovnjakov šele v drugi vrsti ekonomskega značaja. Vendar je treba, po mojem, iskati pot, da se na eni strani pridoži voditeljem neovrgljivo potrebo po radikalnem preokretu, na drugi pa skuša pomagati mladim osebnostim, da okrepijo svojo ustvarjalno zavest.

Mislim, da je zato pri nas nujno, da slovensko občestvo v zamejstvu postane subjekt. In če je Trst res poklican, da spet igra neko vlogo v srednjeevropskem bazenu, potem bo tudi kot svojevrstno žarišče slovenske kulture moral igrati svojo posebno vlogo najpoprej neposredno v splošno slovenskem svetu, potem pa posredno v vsem tem območju.

V.

Če naj se zdaj pred zaključkom povrnem k vprašanju in k potrebi, da postane narodna skupnost tokraj meja kot celota zavestna in zavedna, potem je potrebno, da ponovim nekaj starih resnic.

Po koncu druge svetovne vojske so pri nas vladale razredne teorije, ki so nam škodile bolj kakor poprej neusmiljeno zatiranje. Na drugi strani je skrajna desnica s svojim načelnim protikomunizmom skušala doseči, da bi slovenski človek v zamestvu zasovražil in odbil vse, kar se je dogajalo čez mejo. Svetovni nazori in strankarski interesi so se na tem koščku primorske zemlje bojevali brez oddiha in tako krčevito, kakor da gre za rešitev Evrope in sveta. Spet smo bili Slovenci poskusni zajčki, v katere so vbrizgavali strupe in protistrupe.

Danes sta si stàlinski in ne-stàlinski marksist na Tržaškem obrisala obraza, ki sta si jih bila nekoč krepko opljuvala; videti je, da bosta kmalu spet znesla skupaj stole in mize praznih prosvetnih društev. Slovenski socialisti so polnopravni člani italijanske socialistične stranke, ki vlada z democristiani, medtem ko slovenski socialisti s slovenskimi democristiani ne marajo sodelovati, ker bi bilo to za marksiste nečastno. In spet. Slovenski skupnosti se je posrečilo, da je zbrala demokratične Slovence in take, ki so filonacisti ali še huje, no, a obenem so se pod njeno streho zatekli tudi nekdanji slovenski neodvisni socialisti.

Mislím, da je naš potpurí popoln.

Pestrejša zmeda se bo težko posrečila celo nekomu, ki bo poprej imel natanko izrisan načrt pred sabo. In tako živimo v v blagem miru in vse je v najlepšem redu, če odbijemo to, da Barkovlje kmalu ne bodo več slovenske, da so razredi naših osnovnih šol zmeraj bolj zračni, da Slovenci v najboljšem primeru izjavljajo, da so Tržáčani.

Zato ponavljam, da mora slovensko občestvo tokraj meje postati subjekt. In ker nisem ne demagog ne zanesenjak predlagam, da se za dosego tega cilja ostvari skupen organ, skupen forum, ki naj obravnava naša skupna vprašanja.

In ker politični možje ne bodo zlahka sedli za skupno mizo, predlagam, da kulturni ljudje glasno terjamo od političnih predstavnikov, da pride do sestave skupnega foruma vsaj na kulturnem področju, oziroma da naj manjšinski organ sestavljajo vsaj predstavniki kulture.

Predlagam, da, če se tak manjšinski svet ne uresniči, sestavimo moralni manjšinski svet ljudje kulture sami ne glede na mišljenje ali pa proti mišljenju političnih voditeljev ali psevdovoditeljev.

Zakaj čas je, da trezno preudarimo in skupno povemo svoje mnenje in, če je treba, izrazimo svoj odklon, tako tukajšnjim forumom, od katerih smo neposredno odvisni, kakor tistim, od katerih smo odvisni posredno, a za katere moramo biti sestavni del narodovega telesa.

OB MLAJŠI TRŽAŠKI GENERACIJI

Moj prikaz nima ambicij, da bi temeljito in iz vseh vidikov raziskal problematiko, ki jo vidim ali slutim ob naslovu. Tega mi ne dopušča ne čas, ki mi je na razpolago, resnici na ljubo pa tudi moja kompetentnost, oziroma nekompetentnost ne. — Želel bi nanizati le nekaj dejstev in problemov, za katere mislim, da so važni in bolj odločujoči za generacijo, ki ji pripadam. Ta ima danes od 18 do 25 let in je že končala srednjo šolo. Njene glavne doživljenjsko psihološke značilnosti so, da ni poznala vojne — ne njenih grozot, ne njenega herojstva. Mimo nje so šli zaneseni in za današnje oči nekoliko patetični časi takoj po njej. Tudi ni mogla ta generacija biti že zavestno prisotna ob Kominformu, ki je na mah pometal s slogaškim in optimističnim vzdušjem Osvobodilne fronte med tržaškimi Slovenci. Pač pa je rasla, se intelektualno prebujala in značajsko dozorevala v hudi depresiji, ki je nastopila v letih od 1953 do 1960. Starejši rod se je takrat že razočaran in utrujen umaknil ali se pa zatekel v vrtičkanje s prosvetnimi društvi. Srednja generacija se je strankarsko zdiferencirala in angažirala, se tako drobila in izrabljala. Najmlajša generacija pa je bila zvečine prepuščena sama sebi in to v takem zatišnjem obdobju, ko ni bilo slovensko življenje v Trstu niti senca tega, kar je tako prepričljivo napovedovala NOV in čas takoj po njej. V času torej, ko je zgledalo, da kri naše narodnostne skupine nenehno in neustavljivo odteka v nič in so centrifugalne in razbijalne sile v njej kar najbolj grozljivo in krvavo trgale, kar je trdnega še bilo (spomnimo se divjih izbruhov strasti v spopadih med kominformovci, titovci, katoliškimi gibanji in emigranti — ali vsaj hladnega ignoriranja med posameznimi skupinami), v tem času torej smo odraščali mi kot v podivjanem vrtu z edinim vodilom: pomagaj si kakor veš in znaš. Edini izjemi sta bili dve vzgojno rekreacijski organizaciji in sicer taborniška in skavtska, vendar žal nista mogli zajeti dovolj velikega števila mladine, skavti predvsem zaradi zaprtega in nekoliko prejezuitskega značaja organizacije. Njuno delo pa je bilo kljub temu zelo pomembno predvsem zaradi premišljenosti in načrtnosti, s katero je nekaj starejših vodilo mladino teh sicer med sabo nekoliko konkurenčnih organizacij. Vendar sta

bili ti izjemi res samo izjemi, plod prizadevanj nekaterih posameznikov s srečno roko. Skavti in taborniki pa še zdaleč niso zajeli večine takratne slovenske mladine. Politične in kulturno-prosvetne organizacije Slovencev pa niso čutile prav nič potrebe, da bi delo z mladino z vso resnostjo vključevale v svoje programe. In to je verjetno najznačilnejše za generacijo, ki ji pripadam. V obdobju formiranja svoje osebnosti, brez kulturne in idejne ali ideološke hrbtenice je bila namreč le predmet snubljenj in orodja političnih skupin v zagrizenih strankarskih bojih med samimi Slovenci pa tudi prepuščena okolju vedno močnejšega in bolj prefinjenega raznarodovalnega pritiska nekaterih italijanskih krogov. Pomanjkanje idejne in kulturne vzgoje v pravem smislu besede in pa to, da ni mogla imeti občutka in zavesti o enotnosti slovenstva v zamejstvu, vse to je delovalo na mladino zelo negativno in tudi s hudimi posledicami.

Del te se je zato vdal lažji alternativni poitalijančenju, še večji pa se je alieniral kulturnemu in političnemu življenju tržaških Slovencev. Tu bo torej treba iskati odgovor, kam vse je izginila mladina iz naših šol, ki je ni videti ne v gledališču, ne na predavanjih ali v društvenem življenju. Tu bo tudi iskati vzrok, zakaj se je tako malo posameznikov iz te generacije dokopalo do samostojnejšega pogleda na svet, da je le redkokdo sposoben prevzeti odgovornejše naloge v našem javnem življenju. Redkokdo si tudi upa in zna napisati članek, razpravo ali se pa spustiti v polemiko in idejni dialog.

Teh besed nisem povedal zato, da bi prtil krivdo kaki določeni organizaciji ali stranki, odgovornost za to nosijo vse skupine, zveze in stranke, v kateri so naši ljudje včlanjeni — vse obtožujem. A moj glavni namen je pravzaprav drugačen. Hotel bi le opozoriti na napake in negativne okoliščine, ki so v veliki meri povzročile tako številen osip mladih slovenskih ljudi. Nad temi anomalijami naj bi se zamislili ljudje, ki imajo vidnejše in vodilne položaje v življenju tržaških Slovencev in jih skušali čimprej odpraviti. Danes kot danes se namreč še prisotne in njihove posledice tudi. Še vedno si najmlajša generacija želi nekje izoblikovati svoj svetovni nazor, svojo kulturo, predvsem pa si želi občutka, da smo Slovenci vendarle med seboj tesno povezani že zaradi življenjskega obstoja. Na napakah se učimo, pravi ljudski rek; vendar si naša narodnostna skupina že ne more privoščiti več tega, če naj upa, da se bo še dolgo obdržala na svojih tleh.

MANJŠINE V ITALIJANSKEM USTAVNEM SISTEMU

1. Demokratična preureditev italijanske države je nujno privedla s seboj tudi nova, posebna jamstva za državljane, katerih narodnostna pripadnost se razlikuje od narodnostne pripadnosti večinskega naroda.

Že v okviru ustavodajne skupščine, je podkomisija za preureditev države soglasno sprejela resolucijo naslednje vsebine: »Področjem, na katerih prebivajo državljani različnih jezikovnih skupin, bo dodeljena posebna ustavna ureditev, ki naj v skladu z demokratičnim ustrojem države, jamči svobodno uporabo jezika ter razvoj in spoštovanje kulture, tradicij, krajevnih posebnosti in potreb.« (1)

Zaključno poročilo študijske komisije za preureditev države, ki je delovala v okviru ministrstva za ustavodajno skupščino, med drugim tudi natančno določa meje narodnostno (jezikovno) mešanih področij, (2) in na koncu poudarja slovesno zaobljubo italijanske demokracije, da jamči manjšinam nemoten obstoj in razvoj ter prinaša tudi soglasno mnenje pravnikov vseh političnih tendenc, ki so sodelovali v komisiji kot strokovnjaki, da morajo biti pravice manjšin določene in zajamčene z ustavnim zakonom (3).

Zdelo se mi je potrebno, da v uvodu navedem zgornje slovesne izjave in obljube, da si lažje predočimo, kako je ustavodajalec občutil potrebo po uvedbi posebnih ustavnih in tudi neustavnih določil, ki naj jamčijo zaščito narodnih manjšin. Kasneje bomo videli, da slonijo odnosi med državo in državljanom na deklaraciji o človečanskih pravicah (4) ter da vsebuje italijanska ustava določbe, ki so veljavne za vse državljane, ne glede na spol, vero in jezik. Obenem pa so bile tudi izglasovane določbe, ki še posebej poudarjajo pravico do uporabe materinega jezika in podobnih manifestacij, ki prav neposredno zadevajo narodne manjšine z razliko od državljanov večinskega naroda.

2. Demokratična ureditev države nujno zahteva enakost vseh državljanov pred zakonom, (5) ne glede na spol, vero in jezik. Besedilo italijanske ustave, kakor tudi ustave mnogih sodobnih držav poudarja to načelo. (6) Poleg tega splošnega načela pa je še posebej prepovedana diskriminacija državljanov glede na rasno pripadnost, narodnost, politično opredeljenost ter osebne okoliščine. (7)

Iz tega sledi jasno izvajanje, da je protiustaven vsak zakon in upravni akt, ki postavlja kot pogoj za svojo veljavnost razlikovanje državljanov po kakršnih koli kriterijih, oziroma razlikuje državljane po kategorijah (8) in podobno.

Samo po sebi je razumljivo, da imajo državljani manjšinske narodnosti tudi svoje posebne potrebe, ki so različne od potreb državljanov večinskega naroda. Ena izmed glavnih potreb pa je pravica do svobodne uporabe svojega materinega jezika, do obrambe svojih narodnostnih in jezikovnih posebnosti, tradicij in kulture i.t.d. Zakaj samo s spoštovanjem teh nujnosti in potreb lahko državljani manjšinskega naroda nemoteno razvijajo in uveljavljajo svojo osebnost ter sodelujejo pri upravljanju države. (9)

Demokratska ureditev države ne more torej mimo principa zaščite narodnih manjšin in italijanska ustava osvaja ta demokratični princip ter ga svečano proglašča, sicer kot »programski« člen (legge direttiva), (10) v členu 6 ustave, ki se glasi:

»Republiški svet štiti s posebnimi določili jezikovne manjšine.« (11)

Ta člen ustave torej primerno predvideva zakonodajni program glede neposredne zaščite narodnih manjšin, medtem ko pa imajo drugi člani ustave, predvsem 116. člen, ki predvideva ustanovitev dežel s posebno avtonomijo, tudi na narodnostno mešanih področjih, bolj ali manj po sredno tudi podobno nalogo.

3. Zaradi svojega suhoparnega, skoro bi rekli, revnega izražanja in skopih besed — najvažnejša beseda je presplošna — (12) dovoljuje ta člen, kakor tudi večina ostalih členov italijanske ustave najrazličnejše razlage. Nekateri pa celo trdijo, da je odveč. (13)

To trditev z lahkoto ovržemo. Člen 6 ustave ni odveč, ker predvideva in urejuje neki specifičen družbeni pojav, ki ga ustava ne omenja v nobenem od ostalih členov, toda, ki ga mora nujno omenjati, če ji hočemo priznati tisto mero popolnosti, s katero se hoče italijanska ustava ponašati. (1) Ta člen je nujen zato, ker učijo izkušnje narodne manjšine, da ne morejo zaupati zaščite svojih pravic izključno redni zakonodaji, ampak da mora biti zaščita manjšin uzakonjena s pravno normo, ki je nad redno zakonodajo. (15)

Preden pa preidemo na razlago in vsebino člena 6 ustave, mislim, da je prav, če pogledamo, kako se je razvijala razprava v ustavodajni skupščini.

4. Komisija petinsedemdesetih, ki je pripravljala osnutek besedila, ni v svojem končnem poročilu ustavodajni skupščini navedla nobene posebne določbe, ki posebej predvideva zaščito narodnih manjšin. Lahko bi to pomanjkljivost opravičevali s tem, ker se je članom komisije zdelo dovolj, da so v »Splošnih določilih« (16) slovesno poudarili princip enakosti vseh državljanov (17) in splošno jamstvo o svobodi vseh družbenih pojavov na splošno (18); v poglavju, ki govori o pravicah in dolžnostih državljanov (19) pa so predvidevali splošno svobodo uporabe materinega jezika, 20 veroizpovedi (21) ter končno še v V. poglavju II. dela, ki govori o deželnih avtonomijah, (22) ki predvideva ustanovitev dežel s posebno avtonomijo tudi za narodnostno mešane dežele. (23)

Ko so razpravljali o tem členu — 108 — je poslanec Codignola predlagal naslednji člen kot dopolnilni člen (emendamento aggiuntivo):

»Republika jamči popoln razvoj, v okviru (mejah) ustave, etničnih in jezikovnih manjšin, ki žive na ozemlju države.

Avtonomne dežele ne morejo, v nobenem primeru, spreminjati temeljnih pravic državljanov, ki jih sankcionira ustava, niti izglasovati novih norm, ki bi nasprotovale ustavi.« (24)

Ko je 1. julija 1947, obrazložil svoj dopolnilni predlog, je poslanec Codignola med drugim dejal: »Dodelitev posebne avtonomije Aosti in Trentinu-Poadižu je razvidna iz potrebe, da se ustavno zajamčijo potrebe nekaterih manjšin, ki živijo ob državnih mejah« ter je nato predlagal, da bi se tedanje stanje ne spremenilo (25) in da bi se ustava omejila le na slovesne izjave o zaščiti etničnih in jezikovnih manjšin, ki v veliki večini primerov prebivajo »ob robu države na narodnostno mešanih področjih bodisi italijansko-francoskih, bodisi italijansko-slovenskih, bodisi italijansko-nemških in v manjši meri v notranjosti države, kakor v primeru albanskih, grških in katalonskih skupnosti na Jugu in na Sardiniji. (26) Zaključil je, da bo taka splošna deklaracija povsem zadovoljila upravičena pričakovanja in želje manjšin tudi brez ustanovitve deželnih avtonomij. Še posebno pa se je poslanec Codignola zavzemal, da bi ustavodajna skupščina priznala »status« narodnostno mešanega področja Valdeškim dolinam v Piemontu, kjer živi precej državljanov francoske narodnosti in ki so se odločno postavljali, da bi bila tudi ondotnim krajem priznana deželna avtonomija. Ta člen bi, po njegovem mnenju,

zadovoljil vse manjšine, tudi tiste, ki »žive v raznih predelih notranjosti, ki bi v bodoče zahtevali jamstva v zvezi z uporabo materinega jezika.« (27)

Predsednik komisije petinsedemdesetih, poslanec Ruini, je nasprotoval temu predlogu, češ da za zaščito manjšin zadostujejo jamstva, ki jih predvideva redna zakonodaja in da zato ni potrebno, da se zaščita manjšin sankcionira tudi v ustavi, ki že tako predvideva enakost državljanov pred zakonom, ne glede na raso, spol, jezik in vero. (28)

Codignolov predlog je podprl poslanec Lussu, (29) proti pa je bil poslanec Selvaggi, ki je zagovarjal stališče, da ni potrebno vnesti ta člen v besedilo ustave, ker ga že obravnava mirovna pogodba. (30) Po govoru poslanca Targettija, ki je v predlogu videl dva povsem različna člena in sicer prvi odstavek, ki je bil splošnega značaja in ki bi ga bilo treba še bolj podrobno proučiti in drugi odstavek, ki je bil v bistvu enak določbi iz člena 118 predloga, (31) so diskusijo zaključili.

Na neki drugi seji so ta predlog v njegovem bistvu ponovno proučili in ga po kratki diskusiji z veliko večino sprejeli (32) ter določili, da spada, zaradi svojega splošnega značaja, med »Splošne določbe« (Principi generali) in ne v poglavje o deželnih avtonomijah, kot je bil prvotni namen predlagatelja. (33) Tako je postal današnji 6. člen italijanske ustave: »Republika štiti s posebnimi določbami jezikovne manjšine.«

5. Če podrobno proučimo diskusijo v ustavodajni skupščini, lahko ugotovimo kaj namerava člen 6. ščititi in do kake meje.

Predvsem katere so manjšine, ki jih hoče zaščititi ta člen ustave. Jasno je, da je ta člen namenjen vsem manjšinskim skupnostim, ki prebivajo na ozemlju italijanske republike in torej ne samo tistim, katerim je država dolžna nuditi zaščito po raznih mednarodnih pogodbah. (34)

Toda že sedaj moramo, na žalost, ugotoviti, da zakonodajalec še ni izdal izvršilnih določb člena 6 ustave, to se pravi nimamo v Italiji še okvirnega zakona, ki bi predvideval načelno pravice vseh manjšin v okviru italijanske republike, ampak da uživajo danes zaščito le tiste manjšine, oziroma deli manjšin, ki so po mnenju zakonodajalca »homogene ter imajo skupne težnje in karakteristike, enoten zgodovinski razvoj in se trudijo, da bi ohranile enovitost«. (35) Iz teh razlogov uživajo manjšinsko zaščito izključno manjšine, ki so predmet nekaterih mednarodnih pogodb in dogovorov. (36) Zato so pravno zaščitene le manjšine, ki, po mnenju zakonodajalca, žive na tako imenovanem narodnostno mešanem področju. Ta izraz pa je tako elastičen, da dopušča veliko izbiro zakonodajalca. (37)

Obenem se tudi vsiljuje ugotovitev, da ni vsaka skupnost všteta med »jezikovne manjšine«, čeprav bi ji po moralno-etičnih načelih pripadala in da take skupnosti, vsaj po italijanskem zakonu, ne morejo zahtevati, kaj šele uživati pravic, ki naj bi jih predvideval člen 6 ustave.

Studijska komisija za preureditev države je posvetila pozornost samo štirim manjšinskim skupnostim — francoski skupini v Aosti, nemški in ladinski skupini v Gornjem Poadižju, slovenski skupini na Goriškem in Tržaškem ter francosko-valdeški skupini v Piemontu (39) — že tedaj so namreč izključili iz diskusije, ali se jim prizna »status« manjšine albanske, grške, katalonske in hrvaške skupnosti na Jugu, Siciliji in Sardiniji. (40)

Manjšinsko zaščito uživajo torej »glede na njih številčno stanje, mednarodne dogovore z Avstrijo in Jugoslavijo in zaradi povezave — ki je dobro poznana tudi izven Italije — določitve federalnih ali deželnih struktur in določitvijo narodnostno mešanih področij«, (41) le francoska manjšina v Aosti, nemška in ladinska manjšina v Gornjem Poadižju ter slovenska manjšina na Tržaškem in, v nekoliko manjši meri, na Goriškem. Nobe nih posebnih rešitev pa ni predvidenih za slovensko manjšino v videmski pokrajini.

Kot smo že rekli pa disciplina o pravicah narodnih manjšin še ni dobila svojih izvršilnih določb v organskem zakonu, ki bi globalno rešil problem in določil, katerim skupnostim naj se prizna »status« manjšine in katere so njihove načelne pravice. To predvidevanje namreč dopu-

ščata tako člen 6 ustave in X. prehodna določba. V manjši meri so to vrzel izpolnili deželni statuti za deželo Aosta in Trident-Gornje Poadižje in še posebno izvršilne določbe slednjemu ter v zelo majhni meri, statut za avtonomno deželo Furlanijo-Julijsko krajino! (42)

Toda deželne uprave nimajo nobene zakonodajne pristojnosti — niti posredno — v zvezi s pravicami narodnih manjšin, razen v izjemnem primeru čl. 86 statuta za Trident-Gornje Poadižje, ki govori o toponomastiki. (43) Tako je namreč določilo ustavno sodišče, (44) ki je najvišji organ za tolmačenje ustave. Te rzsodbe so pa, vsaj po mojem mnenju, v nasprotju z duhom, ki je prevladoval v ustavodajni skupščini, katerega sem poskušal osvetliti v uvodu.

Svojo rzsodbo utemeljuje ustavno sodišče tako: »Uporaba materinega jezika je ena najbolj delikatnih snovi in zato nujnost enotnosti in edinosti države zahteva, da je ta snov v izključni pristojnosti državnega zakonodajalca, ki lahko edini postavlja zakonske norme v okviru enotnosti in nedeljivosti republike in ob spoštovanju pravic vseh državljanov«. (45) Enakega mnenja je tudi večina italijanskih pravnikov-ustavovogov. (46)

(1) Commissione per gli studi attinenti alla riorganizzazione dello Stato — Relazione all'Assemblea costituente - 1946, str. 189.

(2) Za slovensko manjšino še niso točno vedeli kako, ker niso bile namreč še določene državne meje na našem področju.

(3) LUZZATO, Per la Regione Friuli-Venezia Giulia, Discorsi (28.6.1962), Stabilimento tipografico C. Colombo, Roma, str. 17.

(4) Primerjaj Statut OZN, uvod: Deklaracija o splošnih človeških pravicah OZN 1948.

(5) Gl. čl. 1 italijanske ustave: »Italija je demokratična republika, ki sloni na delu«. Princip demokracije lahko označimo kot »vladanje ljudstva« in vsebuje priznanje temeljnih svoboščin in pravic ter enakopravnost državljanov pred zakonom. Seveda je nujno potrebno, da to enakopravnost spremlja tudi pravica do svobodnega izražanja v materinem jeziku itd. (gl. AMORTH, La Costituzione italiana, Milano 1948).

(6) Primerjaj ustavo ZSSR, čl. 123; nemški temeljni zakon (ZRN) čl. 3; čl. 33 ustave SFRJ: »Občani so enaki v pravicah in dolžnostih, ne glede na razlike v narodnosti, rasi, veroizpovedi, spolu, jeziku, izobrazbi ali v družbenem položaju. Vsi so pred zakonom enaki«; čl. 6 državne pogodbe z Avstrijo itd.

(7) Vsi državljani imajo enako dostojanstvo in so enaki pred zakonom, ne glede na spol, raso, veroizpoved, jezik, politično opredeljenost, družbo; in osebni položaj.

Republika ima dolžnost, da odstrani vse ovire, ki nasprotujejo popolnemu razvoju človeške osebnosti in sodelovanju vseh delovnih ljudi pri političnem, ekonomskem in socialnem življenju države.

(8) Gl. ESPOSITO, La costituzione italiana, Padova 1954, str. 43.

(9) Gl. BASCHIERI-GIANATTASIO-D'ESPINOSA, La costituzione italiana, Firenze 1949, stran 26.

(10) Legge direttiva je tip zakona, ki predvideva jasen program zakonodaje, sama ne postavlja določenih norm, iz katerih izhajajo pravice in dolžnosti, ki smo jih dolžni spoštovati. Tem programskim izjavam pa je priznana pravna vrednost v smislu, da so to temeljna načela in predstavljajo torej omejevanje zakonodajne oblasti, ki ne sme uveljaviti zakonov, ki bi bili v nasprotju s temi načeli. Če bi pa ta oblast take zakone izdala, bi bili protustavni in torej brez vsake pravne vrednosti po čl. 134 ustave. (Gl. AMORTH, op. cit. stran 27).

(11) V vseh »enonrodnih« državah se postavlja problematika zaščite manjšin v čisto drugi luči kakor v tistih državah, v katerih prebiva složno več narodnosti in manjšini. Gl. n. pr. čl 41 ustave SFRJ: »Občanu sta zajamčena svobodno izražanje svoje narodnosti in kulture ter svobodna raba svojega jezika.

Občan ni dolžan izjavljati kateri narodnosti pripada, in tudi ne opredeljevati se za neko narodnost.

Protiustavno in kaznivo je vsako propagiranje in izvajanje narodnostne neenakopravnosti ter vsako razpohovanje narodnostnega, rasnega ali verskega sovraštva ali nestrpnosti.

Gl 42 ustave SFRJ: »Jeziki narodov Jugoslavije in njihove pisave so enakopravni. Pripadniki narodov Jugoslavije imajo v skladu z republiškim zakonom v drugi republiki pravico do pouka v svojem jeziku.

Izjemoma se uporablja v Jugoslovanski ljudski armadi pri poveljevanju, vojaškem pouku in v administraciji srbohrvaški jezik.

Gl. 43 ustave SFRJ: »Da bi mogli občani res svobodno izražati svojo narodnost in kulturo, je zajamčena tudi vsaki narodnosti — narodni manjšini, pravica, da prosto rabi svoj jezik, razvija svojo kulturo ter v ta namen ustanavlja organizacije in uživa druge, z ustavo zajamčene pravice.

Na šolah za pripadnike narodnih manjšin se poučuje v njihovih jezikih.

Z republiško ustavo in zakonom se določajo še druge pravice, ki jih imajo posamezne narodnosti na območjih, na katerih živijo.«

Čl. 7 Državne pogodbe z Avstrijo: »Pravice slovenske in hrvaške manjšine.

1. Državljeni, ki pripadajo slovenski narodni manjšini na Koroškem in hrvaški manjšini na Gradiščanskem uživajo enake pravice in omejitve kakor ostali avstrijski državljani, torej lahko ustanavljajo svoje organizacije, imajo pravico do sestajanja in tiska v svojem jeziku.

2. Imajo pravico do ustanovitve šol v slovenskem in hrvaškem jeziku ter sorazmerno ustanovitev srednjih šol v svojem jeziku. Šolski programi bodo pripravljani na posebnem oddelku šolskega skrbništva, ki bo skrbel za te šole.

3. V volilnih okrožjih na Koroškem, Stajerskem in Gradiščanskem, kjer živita slovenska in hrvaška manjšina ali so narodnostno mešana, bosta slovensčina in hrvaščina, poleg nemščine, priznana za uradni jezik. V istih okrožjih bodo vsi javni napisi dvojezični.

4. Državljeni — pripadniki slovenske in hrvaške manjšine — imajo enako pravico kot ostali državljani do javnih služb in mest v sodni upravi.

5. Dejavnost organizacij, ki imajo za svoj smoter uničenje manjšine ali njenih posebnosti, bo prepovedana.«

Gl. tudi čl. 23 belgijske ustave, čl. 14 finske ustave, čl. 137 ustave Južnoafriške republike, čl. 116 — 2. odst. — švicarske ustave, čl. 8 irske ustave itd.

(12) Italijanska ustava ne definira pojma »jezikovne manjšine«.

(13) Gl. Atti dell'Assemblea costituente, 1.7.1947, str. 5317, govora posl. Ruini in Selvaggi.

(14) FIORELLI (I diritti delle minoranze linguistiche v Archivio per l'Alto Adige, XXIII - 1948, Bolzano, str. 356) trdi, da si je italijanska ustava, kot sankcijo manjšinski zakonodaji zadnjih let zadala program svoje bodoče zakonodaje, v tem primeru načelno izjavo, ki jo vsebuje čl. 6.

(15) Gl. FIORELLI, istotam, str. 357.

(16) Gl. predlog italijanske ustave, 1947, čl. 1 do 17.

(17) istotam čl. 7.

(18) istotam čl. 6.

(19) istotam čl. 8 do 51.

(20) istotam čl. 14.

(21) istotam čl. 16.

(22) istotam čl. 106 do 125.

(23) istotam čl. 108.

(24) Gl. Atti dell'Assemblea costituente, 1.7.1947 str. 5315.

(25) Takrat so že uživale posebno avtonomijo Sicilija, Sardinija, Aosta in Trident-Gornje Poadižje, te avtonomije pa še niso bile določene z ustavo.

(26) Gl. Atti dell'Assemblea costituente str. 5316.

(27) istotam str. 5317.

(28) istotam str. 5318.

(29) besedilo predloga: »Avtonomne dežele ne smejo v nobenem smislu omejevati popolnega svobodnega razvoja etničnih in jezikovnih manjšin na območju države.« (Ass. Cost. str. 5319).

(31) Ass. Cost. str. 5320.

(32) Dokončni predlog posl. Codignole se je glasil: »La Repubblica detta norme per la protezione delle minoranze linguistiche«. Posl. Ruini in posl. Paris pa sta predlagala, da namesto besede »protezione« vnesejo besedo »tutela«. Današnje besedilo pa je spremenila stilistična komisija ustavodajne skupščine. (gl. Ass. Cost. str. 6040-6041).

(33) Na predlog poslancev Ruinija in Parisa (Ass. Cost. 6041).

(34) Pogodba De Gasperi-Gruber, in Londonski memorandum (posebni statut).

(35) To naj bi bila nekakšna uradna definicija narodne manjšine.

(36) Gl. čl. 2 statuta za Trident-Gornje Poadižje in čl. 3 Statuta za Furlanijo-Juljsko krajino.

(37) Gl. PALADIN, Il principio costituzionale d'uguaglianza, Milano 1965, str. 248.

(38) Zelo verjetno so mislili tudi na beneške Slovence; gl. okrožnico št. 4569/Gab tedajnjega videmskega prefekta odv. Candolinija vsem županom v pokrajini 18. septembra 1945. (Gl. Jadranski koledar 1966 str. 81).

(39) Ta manjšinska skupnost je uživala določene pravice do nastopa fašizma na podlagi zakona št. 487 z dne 4. junija 1911, čl. 89, ki je predvideval ustanovitev francoskih šol v dolini Susa, Pinerolo in Aosta.

(40) Pred poslansko zbornico še vedno čaka na diskusijo zakon, ki so ga predlagali posl. Restivo in drugi o albanskem solstvu v južni Italiji (gl. Atti parlamentari 1964 30.4.1964 št. 1326 zakonski predlog »Norme particolari per l'insegnamento nelle scuole primarie dei comuni italiani di origine albanese«.)

(41) Gl. PALADIN, Il principio, cit. str. 284.

(42) Gl. čl. 38 in nasl. Statuta za deželo Aosta; čl. 2, 15, 24, 25, 27, 30 43, 44, 50, 51, 54, 82, 84, 85, 86, 96 statuta za deželo Trident-Gornje Poadižje in čl. 3 statuta za deželo Furlanijo-Juljsko krajino.

(43) Možno, da ta ugotovitev velja tudi za čl. 5 št. 19 statuta F.-J.K.

(44) Gl. razsodbe ustavnega sodišča 11.3.1961, št. 1; 11.7.1961 št. 46; 11.3.1965 št. 14

(45) Gl. razsodbo ustavnega sodišča 18.5.1960 št. 32.

(46) Gl. PALADIN, op. cit., Commento allo statuto della Regione Friuli - Venezia Giulia, Udine 1964, MORTATI, Influenza delle convenzioni internazionali in ordine alla tutela dell'uso della lingua tedesca nella provincia di Bolzano v Giurisprudenza costituzionale 1960, str. 549 i.t.d.

OBRAMBA OGROŽENIH JEZIKOV

Kakor smo obljubili, objavljamo poslanico, ki jo je v imenu Mednarodnega združenja za obrambo ogroženih jezikov in kultur (Association Internationale pour la Defense des Langues et Cultures Menacés) poslala Unescu skupina vseučiliških profesorjev Danske, Svedske, Norveške in Finske. Kakor smo že povedali v 4. številki revije, je predsednik Združenja nobelovec pisatelj Laxness, generalni tajnik prof. Pierre Naert z univerze Turku na Finskem, drugi tajnik pa dr. Gustavo Buratti, piemonteški pesnik, občinski svetovalec in brezkompromisni zagovornik pravic ogroženih narečij in jezikov.

Danskemu svetu Unesca - Frederiksholm Kanal 26, Kopenhagen

Finskemu svetu Unesca - Högbergatan 21, Helsinki

Norveškemu svetu Unesca - Roald Amundsens vej 1, Oslo

Svedskemu svetu Unesca - Vasagatan 15/17, Stockholm V a

Podpisani profesorji in predavatelji na univerzah v nordijskih državah prosimo Severne svete Unesca, naj zahtevajo, vsak zase, ali še bolje skupaj, od generalne skupščine v Parizu, naj sprejme ukrepe, s katerimi bi zaščitili jezike, ki so zaradi političnih ali drugačnih razlogov v nevarnosti, da kmalu izginejo, ali pa živijo v razmerah, ki niso dovolj ugodne za njihov razvoj.

Dobro bi bilo, da bi Unesco določil komité jezikoslovcev z nalogo, da bi sestavili seznam jezikov, ki jim preti, da izginejo, in ki bi predlagali ukrepe, ki bi bili potrebni, da bi jih rešili. Zelo primerno bi bilo, da bi tak predlog prišel iz nordijskih držav: bolje kot večina drugih razumejo te dežele osrednjo vlogo, ki jo ima v kulturnem življenju narodov jezik, po drugi strani pa štejejo med tiste, ki se najbolj trudijo, da bi ohranili svoje jezike, pa če je v nekaterih primerih število pripadnikov posameznega jezika še tako majhno, in pri tem varujejo manjšinske jezike, ki žive v okviru njihovih meja.

V naših časih delujejo skoraj v vseh državah organizacije, ki se ukvarjajo z zaščito narave. Poskušajo preprečiti, da bi izumrle redke vrste rastlin in živali in to lahko samo odobravamo. *Toda kolikor vemo, ni nobene uradno priznane organizacije, ki bi skrbela za zaščito manjšin in naravnih ljudstev na splošno*

in posebej za ohranitev njihovih jezikov in kultur. Taka dejavnost pa se nam ne zdi nič manj važna kot skrb za ohranitev živalskih in rastlinskih vrst.

Razlogi za to so številni. Tako stanje je *lahko odvisno* od splošne nepoučenosti o ljudstvu in jezikih, o katerih govorimo. Toda brez dvoma je glavni vzrok za to pomanjkanje zanimanja in razumevanja za vrednote jezikov in kultur malih narodov in zlasti ljudstev. Večina tako imenovanih civiliziranih ali kulturnih narodov meni, da sta njihov način življenja in njihova kultura veliko več vredna kot načelo življenja malih narodov in zlasti ljudstev. V nekaterih pogledih to lahko drži, vendar to dejstvo *gotovo ne daje nobenemu narodu pravice, da bi iztrebljal druge narode, pa naj bo to v kulturnem ali fizičnem oziru.* Nordijskih svetov Unesca seveda ni potrebno posebej opozarjati, da ravno ekspanzijska politika velikih držav tvori največjo oviro, ki preprečuje malim narodom, da bi živeli po svojih šegah ter si pri tem ohranili svoj jezik. Ta ekspanzijska politika lahko vodi do enega samega smotra, če poprej ne bomo našli učinkovitih sredstev, s katerimi bomo omejili njen učinek; mala ljudstva bodo izumrla ali pa se bodo asimilirala enemu samemu narodu ali več velikim.

Čeprav navadno sodimo, da je naša zahodna kultura več vredna kot večina kultur drugih narodov, ne smemo pozabiti, da ne obstaja noben splošno priznan kriterij kulturnih vrednot. Celo če jo ocenimo s stališča moralnih norm, moramo priznati, da kaže naša zahodna kultura značilnosti, ki ji nikakor niso v čast in jih pri primitivnih narodih ni. S tega stališča so oni na višji ravni, kot smo mi. Za primer navedimo mladinski kriminal: Le-ta, za nas tako aktualen problem, je kot vse kaže pri nekulturnih narodih neznan. Isto je na področju umetnosti: tako imenovani kulturni narodi si že več desetletij v veliki meri izposojajo pri primitivnih narodih. Po drugi strani sta higiena in tehnika pri kulturnih narodih bolj razviti kot drugje. Toda temu lahko odgovorimo tako, da drugje velika umrljivost uravnava prenaseljenost na način, ki nikakor ni krutejši od vojn, ki so pri nas v nekem oziru posledica prenaseljenosti. In kar zadeva tehniko, je neoporečno dejstvo, da razni načini mehanične izdelave in specializacije, ki so zanjo značilni, povzročajo zaskrbljujoče zmanjšanje ustvarjalnosti pri posameznikih. Razen tega je prodajna politika, ki je njen namen prodati čimveč po čim nižjih cenah, povzročila skoraj nenehen padeč kvalitete.

Vse to kaže, da je zdravje malih narodov izredno važna kulturna zadeva in niti najmanj ne dvomimo, da bi veliko gibanje v nordijskih državah moglo podpreti akcijo v korist primitivnih narodov in še bolj manjšin, ki so že do neke meje napredovale v kulturnem pogledu. Spontani protesti, ki so se že večkrat vzdignili po raznih krajih Skandinavije, proti načinu, kako ravnajo belci s črnimi prebivalci Južnoafriške unije, kažejo, kako pravilna je naša trditev.

Če hočemo pomagati skupinam, ki žive v slabih razmerah, se moramo najprej vprašati, kako bomo to čim uspešneje storili.

Najradikalnejša rešitev bi seveda bila, če bi izločili 1., 2. in 7. člen statuta OZN in jih nadomestili s klavzulo, ki bi dajala združenim narodom pravico, da intervenirajo v 'notranjih zadevah' držav. Toda zelo malo verjetno je, da bi tako spremembo lahko dosegli, še veliko manj pa je verjetno, da bi se OZN posrečilo, da bi dobila potrebno avtoriteto, s katero bi izvedla tako intervencijo.

Vendar pa na nekem področju taka akcija OZN ne bi neizbežno naletela na nepremostljivo zapreko. To področje je osrednjega pomena za zaščito kultur. o katerih govorimo: to je področje jezika, ki je v tej zadevi vsekakor najvažnejše. *Obramba jezikov manjšin in primitivnih ljudstev je ravno temelj, na katerem bi bilo treba zgraditi zaščito teh ljudstev.* To pa zato, ker jezik ni, kot si veliko ljudi napačno predstavlja, zamenljivo orodje, s katerim izražamo misli in pojme, ki se porajajo v nas: nasprotno, jezik je neločljivo povezan z našimi pojmi in mislimi. Kolikor jezikov, tolikor načinom mišljenja.

Prav tako je napačno misliti, da so jeziki tako imenovanih kulturnih narodov vredni več kot jeziki tako imenovanih primitivnih jezikov. Za lingvista, ki je edini kompetenten sodnik v tej zadevi, ni noben jezik več vreden od drugega, temveč ima vsak svoje vrednote. Res je, da v besedišču primitivnih narodov primanjkuje veliko izrazov, ki se nanašajo na področje znanosti in tehnike, toda to je samo zato, ker se ti pojmi pri ter narodih še niso udomačili: v svoj jezik jih bodo vpeljali s pomočjo neologizmov ali izposojenk, kakor hitro bodo začutili potrebo po njih. Tako so vselej delali tudi kulturni narodi in tako delajo še dandanes. Nasprotno pa lahko večina primitivnih narodov v mnogih primerih izrazi veliko bolj raznolike tenčine kot jeziki kulturnih narodov. Lahko bi navedli veliko primerov, toda tako izvajanje tukaj ne bi bilo na mestu.

Ker sta jezik in misel nerazdružljivo vezana in ker je vez med mislijo in kulturo prav tako trdna, *izumre z narodom tudi kultura, katere izraz je bil jezik tega naroda.* Kaže, da ni mogoče proti tej tezi navesti niti enega dejstva. Ameriški črnci, ki so se odrekli svojemu jeziku in so pričeli govoriti angleško, so sicer ohranili svoje plese in svoje pesmi, toda ničesar drugega in niti toliko ne bi ohranili, ako si ne bi bili zaradi svoje siromašnosti na teh področjih od njih izposojali belci.

Svet obuboža vsakič, ko izgine kaka kultura. Lahko si na primer zamislimo, kakšno bi bilo slovstvo, če bi vsi narodi pričeli pisati en sam jezik. Pisatelji, ki bi izgubili svoj jezik, bi izgubili tudi zvezo s tradicijo svoje domovine in kmalu bi si bile vse knjige podobne kot kapljice vode. V nekaterih ozirih bi bilo vsekakor praktično, če bi nordijski narodi opustili svoje jezike ter bi pričeli uporabljati angleščino. Toda kdo bi na to pristal? Praktično nihče, kajti vsi instinktivno čutijo, da sta nor-

dijski jezik in kultura neločljiva, da sta pravzaprav isto. In tako je z vsemi narodi — pa naj bodo to Islanci ali prebivalci otoka Farö, katerih jezika sta že rešena; ali pa Katalonci, ki njihov jezik še vedno uživa spoštovanje, a je hkrati žrtev neprestanega pritiska; ali Eskimci ali Laponci, katerih jezika sta zaščitena, toda ne dovolj, ali pa Baski in Ainuji — le-ti so bili prvotni prebivalci Japonske — katerih jezika trpita sistematično zatiranje in omalovaževanje in gresta nasproti neizbežni smrti, če ne bomo storili ničesar, da bi jih rešili.

Keševalno delo, h kateremu spodbujamo, je nujno. Vsakih deset let izgine z naše oble nekaj malih jezikov in če tega ne bomo zavrli, bomo kmalu lahko zabeležili smrt nekaterih sorazmerno pomembnih jezikov. Tako so izračunali, da ne bo čez štirideset let baskovski jezik, ki ga govore v francoskih provincah, živel niti po imenu; kar pa zadeva ainu, je položaj še veliko resnejši.

Da bi se izognili vsakemu nesporazumu ali zlonamerni razlagi naše teze, poudarjamo, da nikakor nimamo namena trditi, da ni potrebno, da bi se mali narodi učili jezikov svojih številnih sosedov ali enega 'velikega' jezika. Za večino ljudi je koristno, če znajo več jezikov, in za vse pomeni tako znanje nedvomno kulturno pridobitev. Toda o življenju malih narodov ne moremo govoriti z 'ali', temveč samo z 'in'. Če se ljudje uče drugih jezikov, to še ne more pomeniti, da morajo svojega opustiti. A to, kar je nam nordijcem očitno, je marsikaterim velikim narodom nerazumljivo.

Naj na koncu znova poudarimo naslednje:

Smrt jezika, kulture in naroda je ena in ista stvar.

V sedanji politični situaciji se zdi, da lahko izvedemo samo zaščitno delo jezikov in do neke mere kultur.

Takoj moramo kaj storiti, da se tako zaščitno delo čimprej prične.

Zato prosimo Nordijske svete Unesca, naj na prihodnjem občnem zboru v avgustu 1962 podprejo našo peticijo in sklenejo, da se prične skupna akcija že na generalni skupščini Unesca dne 17. septembra 1962,

Lund, dne 1. maja 1962.

*Piere Naert - dočent na Univerzi
Lund - pobudnik*

*Halldör Halldörsson - profesor
na univerzi - Rejkavik - ko-
redaktor*

H. Bach - profesor - Arhus

Olav T. Beito - profesor - Sslo

Torsten Dahl - profesor - Arhus

H. W. Donner - profesor -

Uppsala

*Ingemar Düring - profesor -
Göteborg*

*Soren Egerod - profesor -
Kopenhagen*

*Lauri Hakulinen - profesor -
Helsinki*

*Hans Hendriksen - profesor -
Kopenhagen*

Gerhard Bendz - docent - Lund

- Hreinn Benediktsson - profesor - Reykavik
 S. Lind - profesor - Stockholm
 K. G. Ljunggren - profesor - Lund
 Alf Lombard - profesor - Lund
 Ivar Lundhal - profesor - Uppsal
 Bertil Maler - docent - Stockholm
 Bertil Malmberg - profesor - Lund
 Olof Brattö - profesor - Stockholm
 Nils-Arvid Bringéus - docent - Lund
 Alf Sommerfelt - profesor - Oslo
 Steffen Steffensen - profesor - Kopenhagen
 N. Sten - profesor - Kopenhagen
 Bertil Sundby - profesor - Bergen
 Sigfrid Svensson - profesor - Lund
 Mikjel Sörlie - profesor - Bergen
 Louis Hjelmslev - profesor - Kopenhagen
 Gösta Holm - profesor - Lund
 Erik Holtved - profesor - Kopenhagen
 Osmo Ikola - profesor - Turku
 Erkki Itkonen - profesor - Helsinki
- Alexander Johannesson - profesor - Reykavik
 Gustav Korlén - profesor - Stockholm
 Poul Lindegard Hjort - lektor - Lund
 Ivar Lindquist - profesor - Lund
 Julius Mägiste - docent - Lund
 Leif Maehle - lektor - Lund
 Asbjörn Nesheim - profesor - Oslo
 Magne Oftedal - profesor - Oslo
 Els Oksaar - docent - Stockholm
 Ivar Orkland - lektor - Lund
 Hans Ragnéll - docent - Lund
 O. R. Reuter - profesor - Helsinki
 Peter Skautrup - profesor - Arhus
 Gunnar Tilander - profesor - Stockholm
 Knud Togeby - profesor - Kopenhagen
 Asko Vilkuna - lektor - Lund
 Kustaa Vilkuna - profesor - Helsinki
 Veikko Vaananen - profesor - Helsinki
 Elias Wessén - profesor - Stockholm
 Chr. Westergaard - Nielsen profesor - Aarhus
 Sten V. Waangstedt - docent - Uppsal

Seznam jezikov, ki so posebno ogroženi:
 frizijščina na severozahodu Nemčije (toda ne v Holandiji),
 lužiško-srbski jezik (DDR),
 škotski jezik (galščina) na severozahodu Škotske,
 bretonski jezik v Bretaniji,
 provansalski jezik,
 slovenščina v Beneški Sloveniji in Reziji,
 baskovski jezik na obeh straneh francosko-španske meje in na
 skrajnem zahodu,
 večina kavkaških jezikov (razen gruzinskega) na Kavkazu,
 samojedski jezik na obeh straneh Severnega Urala,
 mali ugrofinski jeziki v Finskem zalivu (ingrijski, votski jezik,

toda ne estonski), na jezeru Onega (ludski in vepski jezik), v zalivu ob Rigi (letonski jezik) in na vzhodu Urala (vogulski in ostjaški jezik),

mali turški jeziki v Sibiriji (altajski, baraba, sojotski, karagas in koibal) in na Kavkazu (kumiški jezik, karačaj, uogaj),

tunguški jezik v Sibirji,

oroč, olča in gold na Amurju,

orok na Sahalinu,

jukagir na severovzhodu Sibirije,

čukče, koriaški jezik, kamčadal in giljaški jezik na vzhodu

Sibirije,

ainu na severu Japonske,

tibetanski jezik na Tibetu,

brahui v Belučistanu,

jeziki domorodcev Avstralije,

indijski jezik v Združenih državah in večini drugih ameriških držav,

bušmanski in hotentotski jezik v južni Afriki.

Akcija, ki jo zahtevamo, naj se loti tudi narečij. Razen tega nas večkrat vodi le občutek, če naj kako varianto jezika imenujemo jezik ali narečje. Kot primere 'narečij', ki so posebej ogrožena, moramo v Evropi omeniti na prvem mestu različne inačice okcitankega jezika, poleg galicijskega jezika na severu Španije, istroromanskega v vzhodni Istri in megloromanskega severozahodno od Soluna.

TRAGEDIJICA NA GROBLJAH

Do rdeče puščave

ne vodi nobena pot. Seveda — mesto je tu. Lokalni časopis enkrat opiše nekrolog, pa to spada že v tisto sožitje, kjer je na veliko princes, vaških patronov, ringa in tako naprej.

Kvečjemu veš, ali pljuvajo v lastno skledo zdaj ali pred petnajstimi leti. Kdo ve? Noli me tangere, noli me tangere! Rdeča puščava. Da bi prišla do nje po poti Milene, Kafkove ljubice? Milene, ki je umrla z imenom Kraljica ponosa v Belsenu.

Do tja bi prišla po ruševinastem drevoredu, po zapuščeni močvirni zemlji, po dolgodnevni hoji.

Iskala bi jo po visokih zidovih starega samostana in vrelih čerih kamnoloma na Golem otoku.

Iskala bi jo v porušeni beli cerkvi, kjer pajki spredajo pajčevinaste ploskve.

Iskala bi jo tudi tu, toda to mesto od pomladi do jeseni živi od coca-col in sladoledov.

Ob robu je arena z žogarji in navijači.

Do rdeče puščave ne vodi nobena pot.

Ko je tanka šolarka z repki — kitkami hitela v šolo, jo je ustavila turistka — stara devica s klobukom.

»They sed me, that here must be the most blue sky in the world.«

Bi šla z njo do rdeče puščave, pa se je mudilo, se je mudilo šolarki v šolo.

Tudi ko jo je na trgu neki stari potegon zgrabil za mlade prsi in jo je na koncu Korza neka starejša frajla oklofutala, ko ji je odklenkala vsa vera s filofašističnim škofom, se je zavedla svoje majhnosti, nezaščitenosti in črnstva. Šolarka se je zatekla k staremu Lutru Kingu — heretičnemu župniku, ki je sicer ohranil še vedno dovolj osebnosti, da ga niso nadlegovali, in v odgovor ji je dal knjigo Rdeča puščava.

Prebrala jo je in se pomikala k njej — k stavbi, ki jo je predstavljala. Z vsakim korakom se ji je premišljeno približevala, da ji ne bi spodrsnilo. Kjer ni nobene poti, so tla spolzka in biti moraš previden. Korak naprej, korak vstran — in se ustavi. Po Eisensteinovih stopnicah navzgor in navzdol. V turističnem mestu postaja Karikatura, Blamaža, Groteska. Je zemljan med marsovci, Tolovaj Mataj med Parižani, Jean d'Arc med faraoni, pešec med Fordovim pokolenjem, samomorilec med klovní.

Luknja v blatu. Ko se ozre, zrasede prednjo ogromna stena z razsežnim zemljevidom notranjosti neke gore. Matjaževa gora. Rudniki pod Peco. So iskali, niso iskali kralja Matjaža? Da, iskali. Krvavo iskali. Iz rova v rov, iz obzorja v obzorje. Za svinec in za kralja Matjaža. Zato se napoti po zapuščenih katakombah. Ostanke česna, ki so ga požrli cigani, skalpel, s katerim si je obupanec ali lisjak prerezal trebuh, kocka betona, v kateri je nekdo preživel tri mesece robije, pendreki in lisice, dekliški kiti, za katere so nekoga obešali — to je trohnelo, zaudarjalo, se črvičilo v rovih.

Tuljenje ali nekakšno rjojenje ji je spodneslo tla. Nenadno tuljenje. Ni ga pričakovala. Bila je spet na cesti, pred rjavo stavbo — napol prebivališčem zadnjih beguncev, napol skladiščem.

Tuljenje se je vsebolj približevalo in jo goltalo. Zaznala je posamezne besede in ni mogla verjeti njihovi vsebini. Trgal jo je strah pred neznosnim ukazom pošastnih skalpelov, nožev in bodal. Porajale so se nevidne, brezoblične roke. Zgrabijo jo. Zavezujejo, mesarijo, šijejo zdravo kožo in režejo kraste, potrgajo ji nohte in natikajo kremplje, težkajo lase s svincem in loputajo vanjo z vsebarvnimi sencami ognjev, ovijajo jo s kačjimi repi in mažejo jo s strupi; na njeni glavi lomijo ledenike in jo pljuskaajo z valovi žareče lave.

Tuljenje se je spremenilo v en sam krik: »ŽIVI! ŽIVI!«

Katjino nadstropje

Tulilo je in se zaganjalo v speče mesto. Okna so se odpirala in loputala.

Katja je ugotovila, da v svojem novem stanovanju ni nič drugega kot osamljen gost. Po vseh svojih flirtih in filistrskem življenju, po tavanju po obrežnih in staromestnih ulicah so ji ostali samo spomini. Drugi so jo nekam težko razumeli, kako da vzdrži sama po tistem viharškem letanju in popivanju, ona pa je hranila svojo skrivnost, samo sebi je ni tajila. Vedela je, da bo tako lahko vzdržala za dolgo let, desetletij. Od tedaj, ko je prav v selitvenem dnevu na ulici srečala nosečo prijateljico svojih mladostnih dni. Iz srda ali iz ljubezni? Iz kljubovanja?

Nasmehnila se je vedno, ko je slišala popevanje: Stara je sedemnajst let. Sedemnajst let in njen nekdanji Mike. Ki je nekega vročega poletja divjal s svojim geepom za njo in je niti trenutka ni pustil na miru. Ki se je zelo bistro prej naučil slo-

venščine kot italijanščine, ko so se vsi njegovi prijatelji trudili v tržaškem dialektu in za nekaj let pozabili na svojo Ameriko, radodarno sipali denar, službe in žvečilne gumije. Seveda ni hotela; pretental jo je. In ko jo je pretental, se mu je predala s svojim temperamentom in z nazori. Ona: ljubezen, romantika; on: številke, darila, s katerimi si jo je kupil. Saj, z njo je ravnal drugače kot drugi. Marlena je po odhodu ameriškega ljubimca znorela zaradi mamil, Anita je ostala sama z otrokom, Divna se je klatila k znancem, ko so jo vsi prijatelji in sorodniki vrgli iz hiše, ker je gnala vrišč in hrup ter izzivala pretepe. Madame Porcellani se je pozneje srečno poročila s svojim častnikom na veliko farmo v Avstralijo. Mike je njej pisal, sprva strastna, potem vsebolj kratka in formalna pisma. Potem ji je poslal sliko svoje žene. Njeni so se ji tačas dovolj odtujili in ona njim. Viška katastrofe pa ni znala sama prenesti. Mati je takrat pravila, da jo bodo vsi povaljali, njej se je vse skupaj zdelo smešno. Njene sovrstnice, ki so goltale modne časopise in se učile graciozne hoje, fantje, ki so jo podnevi s prezirom smešili in jo ponoči čakali, največkrat zastonj. Potem jo je vzel na piko komunistični govornik Blaž. Sprva jo je prepričeval o svoji dialektiki, in najbolj tragično je bilo prav to, da je vanjo veroval. Po shodih je napadal dnevnik Čupo, izzival poslušalce v burno ploskanje, proletariat je z vzklikanjem drvel za njim, medtem ko so poslance OF obmetavali z jajci in paradižniki in jih s političnih shodov preganjali s tolčenjem pokrivač in bobnov. Blaž je znal govoriti. S tistim fanatičnim:

»Dragi tovariši! Naša domovina, mi vsi smo se borili za enakost, zato da bo delavec enakopraven, da bo srečno živel od svojih žuljavih rok, da bo tudi na Zahodu zmagal in z rdečo zastavo za vedno pometel kapitaliste in vse njihove ovaduhe!...« Kako lepo je zvenel njegov bariton, kako se je vzpenjal visoko nad glasovi, ko so, tritisočglava množica, prepevali Bandiera rossa!

Blaž je bil igralec, Blaž je znal Leninove govore na pamet, Blaž je pisal članke v lepi slovenščini, Blaž je hotel imeti slovenski komunistični dnevnik, Blaž je poslednjič bil fakin v pristanišču in se je hudo sprl v celici s tovariši, ko so slovenske otroke sklenili poslati v italijanske šole. Bila sta si prijatelja, tovariša, dokler ga ni stranka poslala v Budimpešto za nekaj mesecev. Ko se je vrnil, se je takoj poročil s tovarišico, ki je z njim potovala. Bila mu je vdana in ustvarjena za družino. In rodila je same zdrave in lepe otroke. Potem jo je nekega dne srečala na ulici. Bledo in zaskrbljeno. Morda je slutila, da bo Blaža kmalu povozilo. Prometna nesreča. Katja ji je takrat poslala vse, kar je imela. Ni šla k njej, tudi na Blažev grob ne. Sprijaznila se je s svojim vsakdanjim gospodinjstvom in službami, ki jih je opravljala, da postane čimbolj samostojna.

Prav on ji je tako naročil, ko mu je v neki zakotni krčmi izjokala vse: »Najbolje, da ostaneš med nami. Delati moraš in

če le moreš, po svoje najdi pot, ki jo boš vzdržala. Ne vem, katera vera bi ti pomagala. Tudi dekleta, ki so se vrnila iz taborišč, so ostala sama. Maščevanje je tudi zate klavrn poskus. Ko boš tvegala nekaj let uravnovešenega življenja, bo vse ostalo lahko.«

Tvegala je, zaradi njegovega prijateljstva, ker je slutila, da ga bo lepega dne vse razočaralo in mu bo verjetno lahko vrnila milo za drago, tudi tako tolažbo. Tragedija jo je prehitela. Tako je spoznavala, da je tudi ona, njena notranja podoba, od časa do časa odurna groteska, da ji bo težko dokopati se do poštenih čustev, da se v praznino novega stanovanja preseljuje škodoželjnost. Tako je tudi spoznala, da jo je Mike opeharil, da bi morala drugače iskati svojo pot, manj egoistično in malo manj ošabno vsej preteklosti pokazati hrbet in da je skoroda vse njena lastna samoprevara. Misli ni prenesla, zato se je zavila v krznen plašč, in še obleka, za katero je pol leta letala k šivilji, jo je stisnila v gnev.

Tetoviranje

Solze. Ne solzice. Solze. Solze na huliganovem licu. To se pravi, da je zlezal še globlje kot kdaj. Saj, iz jeze so solze. Takole, kakor v tistih srednjeveških romanih.

5. junij. Nedelja ali kaj. Spravili so ga na potep, ne da bi mu povedali, kam. Sicer pa tudi oni niso vedeli natanko kam. Kaj bo huligana spravilo v besen jok. Vso pot so jih priganjali: hi, konjički z benzom bi lahko pospešili peket! In so drveli — sto, sto dvajset km. Naenkrat je bruhnila toča z neba, blazno gost oblak toče ob Vrbskem jezeru. Spomnil se je Lorcove pesmi: Ob peti uri popoldne, ob peti uri popoldne. Toča je pobelila strehe in se v kupih usuvala na tla, tam pa obstala. Turisti vse-mogočnih znamk so se spravljali pod šotore, v avte, se tlačili po lokalih. Ustavili so se in voznik je bil sila besen. Jezil se je na sina, na ženo, toliko, da se ni še spravil nanj. Potem so vsi utihnili in čakali na konec. Kot je prišla, tako je tudi izginila. Ob tračnicah se je je nagnetlo kot deviškega peska in vse skupaj se je razblinilo v nekakšen kocbekovski čarovniški svet. Bilo je tiho in ker je prav prejšnjo noč prebiral Listino od pike do črke, se pravi, od pisanega teksta in zgodb med vrsticami, ga je najbolj porazilo tisto čaranje, je še sam poizkusil.

Torej: Vrbsko jezero, tračnice, bela mokra cesta. Umito Gosposvetsko polje. Zdaj!

Ko je pogledal na tisto, kar se je prikazalo, je vedel, da je zrel za grmado. Po cesti, stranski, se je počasi v molitvi premikal sprevod. Vsi so bili v črnem. Porazilo ga je, ker so v sprevodu krenili starci, starke in otroci. Le spredaj je dekle nosilo ugasli falar. Zato pa so sveče v rokah pogrebcev gorele z dolgim plamenom. Pričarani pogreb je krenil na glavno cesto. V sredi se je zalesketala bela, obupno bela rakev.

Mrmranje, mrmranje slovenskih molitev. In ničesar več ni ne doumel niti si ni upal motiti mirnega, zbranega sprevođa. Odkod se je vzel in kam gre? No, saj to je bilo dovolj jasno in nobenega čaranja ni bilo več treba. Odrinil je šoferja in se sam spravil v divjo vožnjo. Zavozil je na stranpot in trmasto sklenil, da z nekom spregovori.

Zavozil je na kolovoz in dirjal mimo posejanih, prazničnih polj. Skromne domačije nekje daleč v obzornici. Ko pa je pridiral do tja, naletel na prašen napis: NI IZHODA. Nad njim se je vzpenjal položen hrib, harmonično zrasel s terasastimi njivami.

»Povzdigovanje,« mu je ključalo v spominu. Slovensko povzdigovanje.

Stara triroka jablana je z rodinovsko dinamiko čutno vila svoje prste.

Sopotnikom je bilo kolovratenja dovolj in kakor je do tistega hipa nemo vodil karavano, tako je molče odstopil šofiranje prejšnjemu orientiranju. Spočiti šofer je malomarno okrenil vozilo in po drugi poti nazaj so potniki veselo oživel ter lagodno komentirali zanimivi izlet. Ceste so bile gladko tlakovane, pokrajina bujna, plastična kot na flamskih slikah, le vzporedno s cesto se je vila s travo zaraščena železniška proga, na njej pa kača zarjavelih vagonov, praznih vagonov, kilometri praznih vagonov, železna okostja predpotopnih oblik, dolžin in propadanja. Luščili so se, izzivali vse mehke rožne, plavo in rumeno zelene gozdove, kalili čisto vodo in kot carski rez trgali travnike.

Ob peti uri popoldne so že bili za mejo. »Vojna je izbruhnila,« so vsepovsod oznanjali zvočniki in neki govornik, ni doumel več v katerem jeziku, se je drl nad poslušalci, kot bi oni pravkar napadali bogve katero puščavo. Huligan se je zaril vase. Lepa reč — lepega dne te še spremljajo kot prostovoljca — potem nas še šteti ne bo več treba. Druga evropska Švica, ki bi lahko reprezentirala Balkan, narod, ki je na prvem mestu po številu samomorilcev in prometnih žrtev, ki po zadnjih dveh vojnah še vedno mrli v pod- ali nadpovprečnem liberalstvu in osebнем obračunavanju vsaki dve desetletji približno. Sam nase se je jezil, ker niti za daljno prihodnost ni imel v načrtu, da bi gospodarsko služil svojemu narodu, kakor se temu reče, niti mu nikoli ni padlo v glavo, da bi postal kakšen ambasador, kakor je neka vlada pozvala svoje pesnike; kar je pomenilo, da je še vedno na tisti stopnji huliganskega nerednega sanjača ali še kaj hujšega. V periferiji bi ga imenovali izgubljeno dušo, v mestu individualista, ker so se mu vedno gabila množična krokanja in tiste množične žrtije. Še za esteta ni bil goden, ker je ob nedeljah prerad hodil na pokopališča in se mu nikoli ni ljubilo razpravljati o zadnjih straneh mondenih časopisov. Poleg tega ni imel potrpljenja, da bi do obisti preresetaval prihodnost devete dežele in jo kakorkoli hotel za prihodnost priznati, tako je zgolj samovoljno ugotavljal dejansko stanje ljudi in dogodkov,

ki jih je srečal in so se hoteli prav tako samovoljno ovekovečiti iz samoljublja. Potem, ko je dve leti ali še več prepeščil vse-mogoče steze in iskal zveze z narodnim duhom, pa je srečaval vulgarni materializem in utopične načrte, ko so ga najbolj primitivne usode znale pohoditi in jim je to bilo škodoželjno v čast; ko ga še v dno ni minila trma in se je izognil pastem posvetnosti in misticizma, si je bil o sebi na jasnem in potrjena slutnja bele krste in napisa NI IZHODA sta mu izbila poslednje solze srda. Moral se je vrniti v preteklost, ko ni ničesar slutil in samo veroval, vzpel se je na stopnice stare cerkve, da zadiha hlad in premisli. Besen je takrat iz cerkve pritekkel mršav, njemu enak skelet in v hipu se je zavedel, da mora čakati in iskati v še hujšem nehuliganstvu, v še bolj osameli nezasluženi katarzi, da človeško upa.

Labirint

Preko ceste je zdrvel avtomobil. Cesta je bila bleščeča in prazna. Vozniku se je mudilo. Na ovinkih je cvililo, komaj da je vzdrževal hitrost.

Od daleč so sopihali vlaki kot starci in piskali, nadušno in s stokom.

Stala je v svojem nadstropju. Od nekod so priletele tri ptice, velike kot golobi in bleščeče kot iz neznanega sveta.

Prihuljeno se je naslonila ob zid. Govorile so s človeškimi glasovi, pa ni razumela zakaj. Odletele so čez planjavo in se spremenile v belino, švigale so visoko in se stopile z oblaki.

Drgetala je ob zidu in čutila, kako se spreminja v ledeno spolzko ploščo. Pahnil jo je in znašla se je na tleh, kjer se je naredil zamazek priskutne tvarine. Ni vedela, ali bo mogla dihati, ker je morala takole požirati priskutno čorbo, pomalem, vendar dovolj zaznavno, da se je uprlo vse. Zagnala je krik — visok in grozeč.

Ležala je v povaljani postelji in sobne stene so bile pokrite s pajčevino. Negibno, v neizmerni veličini se ji je približeval in oddaljeval obraz. Strmela je vanj in se z vso voljo prisiljevala, da bi videla drugega, ki je stal tik za prvim in se je od njega razlikoval. Spoznala je, omrtvičena, da ga ne ugleda, zato je z razprtimi očmi motrila znane poteze. Obraz je izginil, manjšal se je in se spajal s telesom. Nič se ni začudila, ko se je v zadregi zarezal in oblastno: »Vidiš, ne uideš mi!« dolgo ponavljal.

Molčala je.

»Ostala boš tu in molčala. Ničesar ne poveš, bankrotirala si.«

Še vedno ni zinila.

»In pela boš, kot bom hotel jaz.«

»Torej si še vedno domišljaš, da si gospodar.«

»To je tisto.«

»Govoriti hočem s tistim, ki je za tabo.«

»Nikogar ni tu.«

»Potem se vsaj umakni.«

»Pod enim samim pogojem.«

»Vem, smrt.«

»Tudi izbiraš, plin, vrv, pištola, tablete.«

»Ne dvomim, izbrala bom sama.«

»Izbral bom jaz.«

»Kot hočeš, samo umakni se že enkrat!«

»Tu boš pustila davek. Secirati te hočem.«

»Zakaj ne začneš ob živem telesu?«

Potegnil je nož.

Odsunila se je. Tisti za njim je stopal k njej. V rokah je držal kletko s papagaji. Mežikali so z raznobarnimi očmi. Na dnu je tičala temna gmota. Pregibala se je in leno skrivala svoje oči, vendar je s polzečim dnom rasla tik pred njo. Roke so ptičarju drgetale in opazila je z muko, da je hitel proti sadistu, kletka v rokah pa mu je neprestano rasla, tako da je komaj utegnila pogledati v njegov izmučeni obraz. Rezilo se ji je zabliskalo pred očmi. Topa bolečina.

Predramil jo je krohot.

»Ujel sem te, še si živa. In slepa. Bil sem dovolj dober da sem te pustil živeti, zdaj pa ti je neizogibno s tem da počakaš na mirno smrt. Tu ni nikogar. Nikomur ni tvoja smrt potrebna in nikomur niso potrebni tvoji jasnovidci. Mirno se sprehajaj — štiri stene zadostujejo za takole življenje. In meni bo všeč.«

»Kje je ptičar?«

»Papagaje goji. Hočeš še kaj?«

»Dobre volje si, kaj pa delajo papagaji?«

»Streljamo jih. Danes jih bomo tudi.«

»In kaj delajo otroci?«

»Tvoji, se pravi, moji?«

»Tako nekako.«

»Plavajo, mi pa jih obstreljujemo. Ptičar jih obvezuje. Spuščamo jih v kanale. Na splošno dobro plavajo.«

»Komu so podobni?«

»Meni, naravno, da meni.«

»Danes ostani tu.«

»Ukazovala mi ne boš.«

»Rodila bom.«

»To pa lahko jutri, sicer pa ti pošljem ptičarja.«

Občutila je, kako je vstopilo tisto izsušeno in naježeno z nekam negotovimi koraki.

»Ptičar ste.«
 »Da, tako nekako.«
 »Natančni,«
 »Ne ravno.«
 »Torej premorete kanec usmiljenja. Kaj počne z mojimi otroki?«
 »Ubijati jih uči.«
 »To mu ne morem preprečiti. Pač pa mu lahko, da tega ne, saj vam je povedal.«
 »Zato sem tu.«
 »Ste tudi zdravnik?«
 »Ne, ideje prodajam.«
 »Torej ste umetnik v službi tvrdke.«
 »Ptičar sem, iz ljubezni do teh drobnih nesrečnic.«
 »Zakaj ga takrat nisi lopnil?«
 »Drugače bi govorila, saj niti nisem vedel, kaj pravzaprav hočeš.«
 »Je zdaj prepozno?«
 »Ni!«
 »Bi mi pomagal?«
 »Zato sem tu.«
 »Torej greva.«
 »Ne bo ti žal.«

Ptičar je opustil kletke. Živel je preprosto. Postal je Key. Minilo je čudovito poletje. Vseskozi ga je bolelo, da je slepa. V sobi so frfotale ptice nalašč zanj. Da bi se ne spomnila več na prejšnje. Key pa je igral na kitaro. Mislil je, da ji bo tako bolje. Vodil jo je k morju. Ves čas jo je držal za roko.

»Jutri pride sadist.«
 »Pokončal nas bo.«
 »Prosil bo.«
 »Ne maram. Ni več moj gospodar.«
 »Obljubil sem, besedo držim.«
 »Mene ne bo tu. Skrij me.«
 Peljal jo je k morju. Prinesel ji je pojočo školjko. Ko je po dolgem času prišel nazaj, je mirno dejal:
 »Odseliti se morava, tu ne vzdržim več.«
 »Daleč greva.«
 »Hotel je otroka.«
 »Tega ne bo učil ubijati. Moj je.«
 »Pestil me je.«
 Roke je imel hladne.

Minevala so leta. Key je že ves neznamenit prihajal domov. Otrok je hodil v šolo. Bila je še vedno slepa. Nove oči so bile skoroda nedosegljive.

- »Dobila jih boš.«
- »Saj je tudi tako dobro.«
- »Ne gre samo za oči, obljubil sem ti.«
- »Veže nas vse kaj drugega kot obljube.«
- »Ne zmorem.«
- »Pa opusti.«
- »Utrujen sem.«
- »Saj je vse dobro, Key. Ni ti treba več v rudnik.«
- »Ne.«

Zaslišal se je ropot. Na samotni ulici, kjer sta stanovala, se je ustavilo vozilo. Potrkalo je.

- »Prinašam ti vid.«
- Niti prestrašila se ni tistega glasu.
- »Le kaj te je privedlo!«
- »Oči, nove oči ti prinašam. Samo z mano živi!«
- »Saj si bil doslej srečen tudi brez mene.«

Občutila je, da je Key stopil tik pred sadista in sta se zčila v eno samo osebo.

- »Čemu ta metamorfoza, Key?«
- »Nisem znal drugače. Bila si hudo bolna.«
- »Hudo bolna, Key.«
- »Imenuješ me z lažnim imenom.«
- »Imena niso važna.«
- »In otroci?«
- »Neslišno so po svoje živeli ob naju.«
- »To so tvoje želje. Kdo je ptičar?«
- »Izmišljen, vse izmišljeno.«
- »Ampak to je bilo življenje!«
- »In zdaj pride smrt.«
- »Zakaj mi vedno groziš s smrtjo?«
- »Tudi to naju veže.«
- »Zgleda, da usodno.«
- »Kaj še hočeš?«
- »Prostosti kot ptica.«
- »Prostosti ni.«
- »In ptice?«
- »Ne znam več čarati, saj sem star.«
- »Vrni se v našo deželo.«

Tri ptice so udarjale s perutmi na njena okna. Isto kot pred davnimi leti. Zelela je, da bi se stena sesula in ji zdrobila zadnjo težo.

Ključvale so v okna in z belimi očmi siromašile pogled navzven.

Prišel je čas. To je bila prostost, ki je ni več znala živeti. Trkalo je na vrata in tudi besede ni iztisnila iz grla.

Z rokami je skušala pokazati, kako naj odprejo okno, a šipe so bile premotne in po njih so polzele kače. Neznana roka jo je držala za srce.

»Umetno dihanje, Key?«
»Tudi to je potrebno.«
»Ne bom več zmogla.«
»To ni v tvojih rokah.«

Ležala je dolgo in Key ali kaj je že bil, ni bil z njo ne dober ne slab.

»Izhoda ni.«

»Mora biti, samo nobene moči nimam, da bi karkoli začela.«

In tudi tokrat ni njegov obraz izražal ne veselja ne trpljenja. Torej je že vse mimo, je pomislila. Še vedno se ni hotela sprijazniti z dejstvom, da izhoda ne more biti.

Posvetilo se ji je: izvedeti skrivnost. Key se je vidno zdrznil.

»Iskati moraš sama. To ti povem, da si nemara na pravi poti.«

Na pravi poti. In spet, na kateri poti. Na večni poti v labirintu.

(Se nadaljuje)

Ivo Petkovšek
STUDIO (linorez)

IZ NAJMLAJŠE SLOVENSKE LIRIKE

HERMAN VOGEL

ODPUSTNICA

Namesto luči odzgoraj
prileze čez obraz lava vročega svinca.
Slika, ki odzunaj vdira proti očem,
stopi na pol v senco in na pol v spomin,
mravljinici se v tropah selijo proti zemlji.
Za plazom raste na dan goličava,
za goličavo hribovje,
za hribovjem zrastejo svetle stopnice
ukanjenih misli.
Za njimi so v skalo zabita rezila.
Pripravljam svojo kri,
da bo pognala iz žil.

EKSHIBICIJA

Naj mi nihče ne pravi, da visi svet na nitki.
Kaj to sploh je? Zid za hrbtom.
Zdaj se odmika, zbal se je mojega ostrega strahu.
in zdaj se odmika.
Padam za njim do poševne lege.
To ni nič takega,
lahko bi se ves čas približal
in trčil v isti točki.
Razumem svojo geometrijo:
vame leze svetlobna daljica,
diagonala v krogli.
Pred svoje noge se uležem:
lasje so odplavali proti severu.
noge so si rekle slovo.
Razhajam se.
Od strani se opazujem:
postavim steno pred misel.
Iz daljice se usloči kolobar,
in zdaj se kotali vstran.
Vsaj trenutek zabave.

PREMIKI PROTI PRAZNINI

*Ustavila se je glasna ura:
čakam, kdaj se bo razmaknjeni čas spet sprijel.
V meni se iščejo neke podčrtane besede:
zaklele so se, da ne pridejo na dan.
Nihče ne bo uganil, kaj hočejo. Mogoče:
odtod lahko greš,
prostor za tabo se bo staknil kakor pasja rana,
zarastel ga bo kvečjemu mah.*

*Čudno naključje me je spravilo skozi mater,
in spet mi zdaj čudno naključje pravi,
da je čas za odhod.
Samo na prste lahko še preštevam,
koliko razdalj sem utegnil zničiti:
ne bom si odpustil,
če mi je kakšna možnost ušla.
Lahko bi poskusil še zdaj,
ampak čas mojega dotika z njimi
se mi je povzpel na ramena.*

Odnašam ga v zelene daljave.

NAŠA LEGA

*Le redkokrat imamo priložnost videti nage bogove.
Ali slišati jezik, kako pada v svojih kadencah.
Ali priti na kraj, kjer se grizejo glasovi.
Ali narediti zarez v misli brez radovednosti, kaj bo nastalo.*

*Le redkokdaj se noga v najvišjem trenutku prelomi
zaradi drugega koraka.
Le redkokdaj pada proti neznani deželi
zaradi preproste muhavosti.*

*Le redkokdaj je misel, ki seže do bližnjega predmeta, tvoja.
Le redkokdaj je spomin, predelan iz starih lupin v nove, tvoj.*

*Višjega stvarstva ni.
Nižjega stvarstva ni.
Srednjega stvarstva ni.*

V vmesnih prostorih smo le redkokdaj.

MATJAŽ KOCBEK

LEOPARDA

preobrnjena v grobu sta se odpravila
na lov
dva leoparda
napolnjena s prividi
psi so zalajali v mejah blodnjaka
jagnje se ustraši ognja in
pade pod betonsko utrujenostjo
leoparda sta rdeča
pijana maska se izmika svoji igri
in za hip vidi nebo
obsedena od življenja
leoparda sta že čisto rdeča
lovec na človeške glave
pade v brezvetrju pred
voščenimi očmi vsega sveta
leoparda sta rdeča
in ko koljeta njega
se oplodijo drevesa
prometej zakuri ogenj
euridika zapiska na piščal
buda poklekne
dali se zapre v violino
vse teka topota in tuli
v predsmrtni borbi se krvava leoparda
spomnita da sta pozabila
na
človeka

C'EST LA VIE

Matjaž Kocbek: C'est la vie
kaktusi in pomaranče
cvetijo in bežijo
koraki
pred mojimi nogami
nov
dan
mi podre pajčevino in stebila se
vračajo
nad kanal smrti
zarezal sem
vase
besedo teme

prah
 mi odpira pogled
 na neznan pasijon
 ves v cvetju
 potopljen v gluhih sanjah
 ciganska zabava
 iz uvelih prsi in
 kruh kot omamen krik skrivnosti
 vračajoč se
 don kihot joka na golgoti
 z jeklom bezam
 po premraženih možganih
 izkrivljenih senc
 glorije
 moje lastnine
 hodim po križanem svetu
 in našel sem svoj kraj
 moj kraj
 bolnik na bikoborbi in ti giselle
 vsa dolina kriči
 moje
 besede
 da sem človek
 pračlovek

RIBARIJA

beseda je toplá
 mišica duše
 vse hitreje gre telo in misel
 vse brzi skozi prostor
 prešeren bom skakal
 okoli vseh majnih majhnosti
 poljubil vse slike v pisarnah
 in se utopil v zeleni reki
 hamlet in njegov greh
 človek ribo
 riba človeka
 moški ženska težek hrup
 bog je dal težek hrup
 duševni osebnosti težek hrup
 notranje strune težek hrup
 mrtvec pade z drevesa
 mrtvec kolje mrtveca

SONET O ČLOVEŠTVU

*Človeštvo! Ta beseda te razvname.
»Človeštvo! To le ideal je zame,
ne narod!« kličeš množici, tribun.
»Človeštvo!« pevec, brenk je tvojih strun.*

*Čemu brezmejnost, ki nas le v plitvino
bo zapeljala? Svojo domovino
na zvezde zoži, ki so nad teboj:
tu orji, sej, tu toči kri in znoj,*

*tu širi veje, sok daj korenini
v teh mej globini in teh vej širjavi
obraz boš našel domovine pravi.*

*S v o j ogenj vžgi in vžgal ga boš tujini.
Le eno smo drevo, le trte gozd,
človeštvo pa neskončen, temen gozd.*

Ko smo se pred štirinajstimi leti zbal za usodo rodnega kraja in za usodo slovenske biti, je bilo naravno in razumljivo, da smo se zatekli k njemu, ki je bil sin Primorske in ki je z ljubeznijo in veličino svoje pesmi premagal hladni dih smrti.

Tedaj je spesnil gornji sonet, katerega je seveda namenil vsem ljudem slovenskega rodu, poklonil pa ga je naši tržaški reviji, ker se je zavedal, da je usoda slovenstva ena in nedeljiva.

Danes, ko je vzel slovo od nas, smo si prepisali njegove stihе, da bi začutili njegovo pričujočnost ob poletnem bregu, ob srebrnem opoldanskem morju, ob tihi ponočni vodi, ki samotna sprejema božujoči blagoslov kraške sape.

Ta sonet, ki popravlja zgrešene razlage Prešernove Zdravljice, ta pesem globoke modrosti nam je danes, kakor nam je bila včeraj, vodilo v spoprijemu z zgodovino.

A na to, da bi nam bil blizu pri iskanju svoje poti, pesnik ni mislil samo takrat, ko je pel o Kontovelu in o morju, o njegovi nemirni vodi, ki »ne bo nikoli dala jim počitka«, kakor je rekel. Ni nam stal ob strani samo v težkih letih po drugi svetovni vojski. Ne dolgo tega, takrat ko je zaslutil, kako mu neskončna tema zaslanja oči, nam je poslal to kratko oporoko:

Sporočite tržaškim pisateljem da umira slovenski
pesnik Alojz Gradnik

In zavoljo te njegove poslanice je zdaj kljub trpkosti tega trenutka v nas zreli mir, ki nam ga daja zavest njegove in zato tudi naše duhovne moči, zavest njegovega in zato tudi našega notranjega bogastva.

brada ozka
ličnice štrleče
mrtvec dela samomor
napit zalit gladek
pred drugo vojno
človek ubija danes
upa jutri
blagoslovi pa frčijo
lahkih nog naokrog
hostje se topijo
po protezah
nekdo si briše nos z mrtvaškim
prtom

IVANKA HERGOLD

LAJAJTE

Lajajte psi
Jaz pijem
pijan sem
in čujem
to vašo veliko pesem.

Noč je globoka
široka
ko pasja svoboda
brez ritma sekund
ni časa ne ur
ne minut.

Trgajte
mečite
iz vrelega žrela
svoje krvi
odlomke poznane pesnitve.

Majem se
majem že celo večnost
in psi krohočejo
na koži planeta
najstrastnejšo
najenostavnejšo
pesem svojih pasjih duš.

Jaz golčim.

ČEZ KOLIKO... LET

ko niti korenin ne bo več
Najprej odmre cvet
potem odmre steblo
korenine ostanejo zemlji

Ko niti korenin ne bo več
(razpadejo v toplo prst)
na piščalki bom pela tišini

Včasih so hodili
po stezi proti planini
ljudje

Vsak je bil konj s hrzajočim
gobcem
kopita so nosila odmeve
med les in med trave
vse bolj proti soncu

Zdaj komaj korak
je čuti
je les gospodar
samemu sebi

In trave nemočni
jeziki so vetru

In bingalebongale
naš dedek je umrl
Pisani črv.

SANJAM¹TE

Velike gore
Velike planine
neznano rdeče.

Moja večnot
Moj veliki
mali plod

Najine smreke
imajo noge od lune
za oknom
za oknom
toplo brnenje murnov
za tujim oknom

In te ne morem
dosanjati.

JULIJA SE JE POROČILA

*Ponoči so tulili psi,
mačka je tekla čez cesto
Norec se je v sanjah obesil
šestdesetkrat v minuti.
Zjutraj, ko se je prebudil
je imel rdeč jezik,
sestavil se je kakor lutka.
»Naslednji večer,« si je mislil,
»pobijem vse pse,
mačke bom potopil
In sicer je Julija imela ravna
stopala, grdo hojo
in nos kakor Sokrat.«*

*In ponoči, ko jo je sanjal
je Julija lepa in naga
porisana s plavimi rožami,
vso noč jezdi k njej črni Arnavt,
da bi jo videl prvič
in potem zmeraj.*

*Zasmrdi po loju, po vinu
zadiši po kruhu, po soli
Arnavt ima bele zobe
V volčjih očeh mesec
V volčjih očeh mesec*

*Grize Juliji rože
mečka blede obraz
naceja se z vinom
jo nese v posteljo.*

*Norec se je v sanjah obesil
šestdesetkrat v minuti.
Vso noč so tulili psi,
mačka je tekla čez cesto,
na nebu se je režal mesec.*

BREZČASJE

*Pod mesečino
utihne zrak
stvarstvo okameni
(k levu leže jagnje
človek k človeku)
Čas ne najde več poti v večnost
brezčasje je zapredlo zemljo*

*Potem
v daljavi
sirena oznani izmeno
pretrga tančico nad stvarstvom*

*Časa ni več
odšel je v deveto deželo...*

JESEN POD KONTOVELOM

*Oddojilo je sonce naravo
zdaj so tenje
dolge in blede
Pod težkim paštnom
lišajavi kamni
izboklega zida
hrepene v peneče prostranstvo
Prašna robida
ob strmi poti
snema peroti
Ovita v rjavo
zaspala bo zemlja.*

LEPA VIDA

Čakala je
na morskem prôdu
belih jader živiljenja
in nje beli prsti
so pleli
tanke želje po skritih obalah
obzorje — le črta
ki jo boža njen pogled
Postal sem jadro
in zapeljal lepo Vido
tja
kjer sonce krvavo premina

NOCTURNO

Nočna samota
v vesoljnem objemu —
le ti in jaz,
roka pod vročo dojko,
nežni pozdrav
pred večnim razstankom.
Naj živi,
še naj živi
blažena noč,
vekomaj sijaj med nama
tema!

KOCKE V KOCKI

(O d l o m e k)

GOSPOD (ga prekine): V redu... v redu... Sicer pa se nočem spuščati v nepomembne prepire in bom takoj prešel k stvari.

ALMA: Nestrpno pričakujemo.

GOSPOD (vzame kockasti predmet in odstrani ovojni papir. Predmet ima kockasto obliko in je podoben elektronskemu stroju. Vsi napeto gledajo. Slovesno): Gospodje, moj novorojenček.

EDVARD (se smeje): Ampak pomislite samo na to. Tista pisma... grozno pričakovanje... soobtoževanje... strah. Sedaj pa kar na lepem. (Vstane.) O, take pošastne šale nisem še nikjer videl. (Ostalim.) Kajne, da je dobra?

RUDOLF: Imenitna, Edvard. Imenitna.

BARBARA: Saj sem rekla.

GOSPOD (vzkipi, vendar s starikavo resnostjo in strogostjo): Malo tišine, prosim. Izvolite sedeti, gospod Rudolf. (Rudolf sede. Stvarno.) Po dolgih in zapletenih poizkusih, ki sem jim posvetil večji del svojega življenja, se mi je končno posrečil ta strojček. Na prvi pogled je sicer res vsakdanji in preprost. Vendar..., to je vendar strojček, kakršnega ni do danes še nihče videl. Stroj, čigar prvotni in osnovni namen je bil preprečitev vsega zla, ki se je v teh dolgih letih obstoja naše zemeljske gmote zajedel v plasti vseh življenjskih celic. A človek je nerazsodno bitje in marsičesa ne pomisli, marsičesa se pozneje kesa. Zmotljiv je. (Kratka pavza.) Iz ter rok (jih vsiljivo pokaže) je nastala pošast, strojček, ki bo pospešil zlo. Sedaj me boste prav gotovo vprašali, čemu vam govorim vse to. Pravilno. Le po golem naključju sem tu... Lahko bi bil tudi v spodnjem stanovanju ali pa v sosedni ulici ali pa celo na drugi celine. Pa sem tu... In to je pomembno. Pri izbiri pa sem se držal telefonskega imenika. Naletel sem na vaša imena in sklenil, da vas svečano izberem za preizkus novega stroja.

RUDOLF: Stroj, preizkus, zlo... Prav zabavam se.

GOSPOD: Samo še za malo časa, gospod Rudolf Langus. Ko boste izvedeli vso resnico, me boste za vse življenje sovražili... pravim sovražili. Pa ne samo vi. Vsi. Ampak verjemite mi! Jaz tega nisem kriv. Na tisoče ljudi je žrtvovalo svoje

življenje za napredek znanosti. V svoji skromnosti vam povem, da ste tudi vi in moj stroj člani te velike družine nesmrtnikov.

KAREL (nervozno): Preidite vendar k bistvu!

GOSPOD: Takoj, gospod. Kot sem vam že prej omenil, vi ste moja prva žrtev, oprostite, da se tako izrazim, in upam tudi zadnja, zakaj po tem snidenju bom uničil stroj. Vem in prepričan sem, da bi povzročil preveč gorja na svetu... in tega je že toliko... (Živahno, pa vendar resno.) Sicer pa vidim, da vsi nestrpnost pričakujete konec vsega tega. Zato vas ne bom zadrževal.

BARBARA: Oh, škoda... tako lepo govorite.

RUDOLF: Sedaj bo počila bomba.

GOSPOD: Stroj, ki sem ga izdelal, ima to možnost, da zaznava prihodnost.

KAREL (nervozno): Prihodnost? Saj to je teoretično in praktično nemogoče.

VSI: Seveda..., kje pa!

GOSPOD: Mogoče, gospodje, mogoče.

RUDOLF (se je že naveličal): Karel, Edvard, Alma, kaj res verjamete temu norcu?

GOSPOD (pomirjevalno): Gospod, prosim vas.

RUDOLF: Prihodnost? Pojdite, no! (Vstane.) Mar mislite, da smo se včeraj rodili? Ko so spustili okrog zemlje prvi umetni satelit, nisem bil prav nič presenečen. Vsako najmodernejšo tehnično iznajdbo odobravam, ker jo pač razumem in se sklada s človeškimi in fizičnimi zahtevami in možnostmi. Ampak stroj, ki zaznava prihodnost. O tem pa, prosim vas, me ne boste prepričali.

GOSPOD: Ne dovolim, da se na tak nesramen način izražate o moji iznajdbi.

RUDOLF (zasmehljivo): Iznajdbi.

ALMA: Gospod ima prav, Rudolf. Dovolj mu, naj pride do konca.

BARBARA (živahno): Seveda, papa. Pomisli! Če je to, kar gospod pravi, resnično, bom vedela, s kom se bom poročila, koliko otrok bom imela, kdaj bom umrla in še toliko in toliko drugih skrivnosti. Ali ni to imenitno?

RUDOLF (še vedno neprepričan): Prihodnost? Kdaj pa je človek videl...

KAREL (ga prekine): Rudolf, prosim te! Če je vse to samo šala, se bo takoj izkazalo.

RUDOLF (trmasto, a vdano): Dobro, dobro... (Sede.)

GOSPOD: Da. Ponavljam še enkrat. Zaznava prihodnost. Ne bom vam podrobno opisal sestavine tega stroja in niti vam ne bom razložil, kako stroj deluje, kajti to bi za vas bilo mogoče malce pretežko. Vsekakor pa morate vedeti, da je človeško telo usmerjeno kot radijski sprejemnik na določene valovne dolžine. Moj stroj sprejema valove prav tiste valovne dolžine, na katero je ubran sprejemnik nasprotnega bitja.

- Človeško telo pa vsebuje tudi neko duševno nematerialno gmoto, ki z izžarevanjem posebnih žarkov, ki so v stroju, in z vplivom teh na organsko tvorbo...
- ALMA (brezbrižno in neprepričano): Razumemo, razumemo... No, in potem?
- GOSPOD: V redu. Stroj je povedal nekaj o vas, gospodje.
- KAREL (začudeno): O nas? Kaj vendar?
- BERTA: Da, kaj?
- ALBERT (ironično): Najbrž je ugotovil, da se imenujem Albert.
- GOSPOD: Resnično mi je žal za to, kar vam bom zdajle povedal. Sprva sem sicer sklenil, da bom vse zamolčal. Toda vest mi ni dajala miru. Čutil sem, da je moja dolžnost, da vas obvestim o iznajdbi. Saj ste morda prav vi, čeprav neposredno, morda edini in glavni uspeh mojega poizkusa. In tako... Ste pripravljeni?
- RUDOLF: Če ne bo spet kaka vaša oslarija, smo.
(Zelo kratka pavza.)
- GOSPOD (zelo resno in popolnoma mirno): V kratkem bo prišlo v tem stanovanju do zločina.
- VSI (hočejo priti do besede, toda gospod hitro nadaljuje.)
- GOSPOD: Umorjen bo nekdo izmed vas.
- RUDOLF (se živčno nasmehne): Ali nisem dejal, da je norec. Iz norišnice je pobegnil.
- GOSPOD (se ne zmeni za Rudolfove besede in je miren.)
- KAREL (mrzlično): Kdo, če smem vprašati?
- GOSPOD (zelo mirno, a ostro): Vi!
- ALMA: Res, gospod. Kljub vsemu sem mislila, da niste tako predrzni.
- KAREL: Jaz? (Se obrne in gre proti oknu.)
- RUDOLF: Hm, taka obtožba je iz trte izvita. Ne verjemi mu. Karel! Vse nas hoče imeti za norca.
- GOSPOD: Tega nisem povedal jaz, ampak stroj. Ne pozabite, da zaznava prihodnost. Lahko bi tudi zaznal kak vesel dogodek... toda verjetno ali prav gotovo se mora v tem stanovanju zgoditi umor. Verjemite mi! Stroj ni človek in se nikdar ne zmoti.
- BARBARA (ironično): Kdo pa bo tisti »izbranec«, ki bo ubil našega Karelčka?
- ALMA: Da, res... kdo?
- RUDOLF (Almi): Mar ne vidiš, da je le potegavščina.
- GOSPOD: Nekdo izmed vas, gospodje.
- RUDOLF (vstane in se postavi pred gospoda): To je že od sile. (Mu pokaže vrata.) Gospod, tam so vrata... Prosim, da mi pri priči izginete, vi in vaš stroj, sicer pokličem policijo. Kako ste se nas sploh drznili obrekovati na tako neumen in izzivalen način? Umori... zločinci... Poberite se! Nemudoma!
- GOSPOD: Ne tako burno, gospod. Malo potrpljenja, prosim. Samo še eno minuto.

RUDOLF (zelo živčno): Nič več!

ALMA: Rudolf, pomiri se! Saj vem, da je le šala. (Tiho Rudolfu.)
Ne vzemi mu še tega veselja!

GOSPOD: Žal mi je za vas, gospodje. Žal mi je za usodo, za tragedijo, ki vam preti. Vendar ne obsodite mene kot poštenjaka, ampak moj prerazviti razum, ki je izdelal ta stroj.

ALBERT: Ne vem, če se zavedate, kako hudo besedo ste izrekli... Ampak ta obsodba vas lahko zelo drago stane!

GOSPOD: Brez skrbi, gospod. Zavedam se svojega položaja in me ni prav nič strah. Nasprotno.

ALMA: Jaz vem samo to, da nihče nima pravice, da bi nam sodil. Niti vi. Sploh pa kako morete biti tako naivni? Ali imate kaj človekoljubja v sebi?

GOSPOD (se nasmehne): Človekoljubje? To je prazen pojem. (Kratka pavza.)

V prvi polovici maja smo Mladinski knjigi v Ljubljani izročili izvod pete številke. Zaliva in ta ga je 15.V.1967 posredovala Javnemu tožilstvu SRS, da reviji dovoli prodajo v njenih knjigarnah. Kljub ustreznim predpisom, ki govore o roku treh dni, v katerem mora biti dovoljenje ali prepoved izdana (glej zakon o tisku!), do danes z Javnega tožilstva še ni bilo nobenega glasu. Zato Zaliva 5 v Sloveniji niso prodajali.

POLTREZNO RAZMIŠLJANJE

Sama ležim v svoji temni sobi. Skozi špranje v lesenih naoknicah prihaja nekaj luči s ceste.

Prišla sem domov, pozno je, zaklenila sem vrata, sezula čevlje, spravila plašč in obleko, si nadela pižamo. Nato postanek v kopalnici: razčesati lase, zbrisati temno črto nad očmi, odstraniti puder, splakniti usta, noge, ki so dolge ure premagovale vrtilne momente na visokih petah in držale telo v ravnotežju, na posteljo, ki se mi sedaj zazdi še posebno mehka.

»Spet sem tukaj,« si mislim. »To je pravzaprav tisti del diagrama mojega življenja, ki se edini le z majhnimi razlikami periodično ponavlja dan za dnem.« Res je, kot vsak večer sem spet tu, prazna in nezadovoljna, točno taka kot včeraj, kot pred tednom, kot pred mesecem, kot pred letom. Veselo popoldne in še veselejši večer nista pustila za sabo ničesar, le majhna kaplja se je pridružila grenkobi, ki je že tako bila v meni, in v sencih mi je udarjalo zaradi pijače in zakajenega, zatohlega zraka, ki sem ga ves večer vdihavala.

Misli se mi po glavi vedno bolj prepletajo in zapletajo. Zaskrbi me spraševanje, ki me morda doleti naslednjega dne. Spati moram, a glava me boli, oči pečejo, telo nikjer ne najde ustrezne lege. Zdaj se pred mojimi očmi prikaže obraz človeka, ki me je posebno prijazno pozdravil, ko se je družba ločila in razkropila.

Recimo, da mi ta človek ni prav indiferenten, recimo celo, da sem si kdaj od njega poleg prijaznega pozdrava želela tudi poljuba. Zdaj pa se sprašujem, kaj bi sploh od tega imela. Malenkostno vznemirenje, ki pa bi se ustavilo nekje na površini, ne da bi me globoko prizadelo. Takoj nato pa spet isti občutek praznine in nazadoščenosti. Oho, punca, to se nekako pravi, da sploh ne verjameš v ljubezen! In vendar si nekoč mislila, da bi te neki človek lahko s poljubom potešil. Že, že, toda prav takrat sem naredila usodno napako. Tistemu človeku sem postavila oltarček, izbrala sem primeren podstavek, ki naj bi bil raje previsok kot pa prenizek, ga posadila nanj in mu vsak večer zažgala nekaj kadila pred nogami. In zdaj? No, tudi tista nekda-

nja velika ljubezen nima zame več nobene moči, odmaknjena je od mojega življenja, saj ne more stopiti s podstavka in mi primazati krepko zaušnico, ko bi si jo zaslužila, niti mi podati roke, ko bi jo potrebovala. In vendar se še kdaj ustavim pred tistim oltarčkom, celo rada postanem pred njim in ga gledam. Tako lep je, prijeten in tolažilen, o da! In ob njem tako rada pozabim, da je okoli mene svet, da življenje teče naprej svojo pot, dan in noč, kakor hodi svojo pot nihalo stenske ure, ki jo slišim v temi. Zdaj pospešeno, zdaj pojemajoče, potem se za hip ustavi, toda to je le hip, zakaj isti trenutek, ko eno gibanje preneha, se takoj začne drugo, nasprotno. Najprej pospešeno, nato pojemajoče, pospešeno, pojemajoče, pospešeno, pojemajoče, pospešeno, pojemajoče... In vsi ti nasprotujoči si premiki povzročajo gibanje tistega kazalca, ki ti zvečer pove, koliko ur si tisti dan zapravil za neumnosti. Življenje pa ni tako obzirno kot ura. Tudi nihalo življenja gre svojo pot, le da ti življenje ne pokaže v kateremkoli trenutku prehojene poti. Pa še to je: stensko uro naviješ jutraj z malomarno krenjjo, ko greš mimo nje, življenje pa te zahteva celega, če mu nočeš stati le ob strani. Sploh zahteva danes vsaka stvar celega človeka; karkoli v življenju izbereš, predati se moraš tisti stvari in ji žrtvovati vse ostalo.

Toda do kakšnih težkih zaključkov sem v svojih mislih prišla! Kje pa sem pravzaprav začela? Ah da, pri človeku, ki mi pomeni točno toliko kot petošolčku nedeljska cigareta. Torčje ne nujnost ali potrebo, temveč le kratek oklepaj, ki pomeni nekje beg iz vsakdanjosti, pohod v svet, ki ni tvoj, malenkosten užitek, ko utrgaš prepovedan sad.

In vendar sem ves dan z njim koketirala. Sploh lahko rečem, da sem ves dan zapravila. Hlastala sem po vsem, kakor bi se hotela v enem popoldnevu do kraja izživet: sprehajala sem se po nabrežinskem pristanu, balincala na spodnjem Krasu, drvela v avtu po vseh mogočih klancih in končno pela v veseli družbi nekje v miljskih hribih. Repertoar je bil isti kot vsako nedeljo: narodne, partizanske in kvantaške.

Zakaj sem pravzaprav vse to počela? Če sem iskala sprostitve, je bilo to moje početje neumno, ker zdaj kljub temu ne morem zaspati, ker so mi živci še bolj napeti kot prej, saj dobro vem, da sem vse probleme, ki me tarejo, le preložila na nedoločen čas. Ali sem mogoče iskala kaj drugega, novih prijateljev, prijetnega razgovora ali kaj podobnega? Tudi tega nisem našla. Sprašujem se, kaj sedaj mislijo drugi, tisti namreč, ki so se z mano ves večer smejali in peli. Ali so s tem zadovoljili vsaj eno od svojih želja, ali se čutijo potešene, so vsaj našli kaj sprostitve? Mogoče pa tudi v njih zeva praznina in čutijo, da je vse to premalo, da se poznamo le po šalah, ki si jih pravimo, in po pesmih, ki jih pojemo, a smo si kot ljudje drug drugemu popolne uganke. Jaz bi na primer ne vedela za nikogar tistih, ki so z mano sedeli pri isti mizi, kaj pravzaprav misli. Kvečjemu bi znala povedati, kakšne barve je, ker mi je to kdo drug posre-

doval. Toda mene na primer ne zanima toliko barva kakor pa niansa. Te slednje pa ti ne more kdo posredovati, ampak jo moraš sam odkriti v pogovoru, podzavestno mora nekje udariti na dan in te skoraj presenetiti. K niansi spada tudi vse tisto kar v človeku nastane ne glede na barvo, k njej spada mnenje o gledališki predstavi, osebna interpretacija članka, ki si ga bral, tvoja kritika predavanja, na katerem si bil. In še toliko, toliko drugih stvari, o katerih se ne bi samo lahko govorilo, ampak bi bilo nujno, da se govori.

Vsekakor je pozitivno, da se mi mladi zbiramo v družčine, ki so zelo odprte in široke do ljudi, ki vanje ne spadajo. Žal pa ta odprtost in širina gre na škodo globine. Posredno pa to dejstvo vse prej kot pozitivno vpliva na naše življenje nasploh. Mogoče nas prav ta odprtost zapira same vase. Zato da omogočimo bližnjemu, da bi se v naši družbi čimbolje počutil, omejimo naše odnose na najnujnejše in izključujemo iz njih sleherno problematiko. Omejujemo se le na neko jalovo družabnost, ki nikomur ne koristi. Naši stiki pa bi nasprotno morali segati globlje, v pogovoru bi morali reševati naše probleme ali vsaj o njih izpodkopavati in načenjati od vseh strani, da bi iz njih izločili negativne primesi in ohranili, kar je pozitivnega.

Da pa se vse to med nami ne dogaja, je kriva tudi neke vrste sramežljivost, ki nam brani, da bi se pred drugim odkrili, oziroma točneje nek strah, da bi z resnim pogovorom pokvarili veselo razpoloženje družbe. Le ko se dobimo v dveh ali treh, si upamo priti na dan z osebnejšimi in tehtnejšimi izjavami. To pa so v splošnem le taki kulturni oklepaji, omejeni tako glede na čas kot tudi glede na ljudi, saj gre povečini le za zelo ozke kroge. Poleg tega pa se iz teh oklepajev le redko rodi kaj pozitivnega, to so le oklepaji, na katere se ne oziraš več, ko si jih enkrat zaključil.

Adam je šele po grehu začutil potrebo, da se nekam skrije, da obleče svoje golo telo. Prav tako dekle sramežljivo povesi oči in si z obleko zakrije kolena pred fantom, s katerim je pred nekaj dnevi iz plesne dvorane odšla na sprehod ob morju. To hočem reči: skriva se človek, ki mu vest nekaj očita. In tako lahko tudi naše skrivanje, ta naš strah pred jasno besedo, ta strah, da bi pred bližnjim izdali svoje misli, razkriva le nek podzavesten občutek krivde. Mogoče podzavestno čutimo, da delamo premalo, da bi morali kot slovenski študentje vpreči vse svoje sile v to, da se pripravimo prevzeti nekega dne v svoje roke življenje in rast naše manjšine in tako pripomoči tudi k rasti našega naroda.

Mi pa dajemo v svojem življenju prednost pitju in petju, ne pa kulturi, politiki in aktualnim problemom sploh. Naši mladi planinci so sicer simpatici ljudje, vendar raje gledajo lepe diapozitive kot pa poslušajo tehtno besedo. Naš Kulturni dom, ki bi moral biti središče našega kulturnega življenja, ne samo na-

šega, ampak predvsem našega, je nabito poln ob raznih bolj ali manj kvalitetnih gostovanjih, ob nastopih pevskih zborov in folklornih skupin, se pa takoj izprazni, če si gledališče upa predstaviti zahtevnejše delo. Na naših diskusijah se oglašajo vedno isti ljudje in nam pravijo stvari, ki smo jih že davno slišali. Tudi naš dnevni in tedenski tisk je razen nekaj izjem vseskozi enoličen, neelastičen, brez posluha za to, kar se v svetu dogaja, ves predan nekemu dvoumnemu slovenstvu, ki se kaže v folklori in prosvetarstvu. Že prav, vse to budi v nas neko navezanost na tradicijo, zavest, da nismo šele včeraj nastali, in pripravljena sem verjeti tistim, ki pravijo, da brez vsake tradicije človek ne more živeti. Istočasno pa se zavedam nečesa drugega: iz same tradicije tudi ne moremo živeti. V dobi čitalnic bi naša društva bila napredna ali vsaj v skladu s časom, danes pa bi o njih kaj takega ne mogli trditi. Danes nam ne smeta in nam ne moreta zadostovati lepa beseda in lepa stara polka. Vse to nas iz stvarnosti umika nekam v lepe stare čase in nas torej postavlja ob rob našega lastnega razvoja. Če hočemo stopati v koraku s časom, moramo hiteti, uskladiti naš ritem z ritmom sveta, ne pa se vedno znova ustavljati in obujati preteklost. Posebno mi mladi bi morali znati ob določenih trenutkih pretrgati vse vezi in pogumno nastopiti, ne da bi se ozirali na to, kaj bodo drugi ob tem mislili in rekli. Zakaj pa si tega ne upamo? Se bojimo kritičnega gledanja zato, ker hočemo s tem onemogočiti kritiko, ki bi bila obrnjena proti nam, ali kaj?

Tudi odnos med nami je dvomljiv. Težko bi ga označili kot tovarištvo, kar bi bilo najbolj logično. Res nam je veliko stvari skupnih, toda vprašanje je, koliko so te stvari tiste, ki nas združijo. Mogoče tvorijo le neko podzavestno dno, ki je v vsakem izmed nas, ne najdemo pa neke zavestne opredelitve, neke zavestne predanosti skupni stvari. Tudi prijateljstvo to ni, zakaj čeprav se pogostoma srečujemo in skupaj zbijamo šale, le malo vemo drug o drugemu, ne poznamo problemov, s katerimi se vsak od nas dan na dan srečuje. Mogoče bi se najbolje označili kot vinske bratce, ki v sladki pijači topijo svoje vsakdanje skrbi, topijo, topijo, a nikoli ne utopijo...

In potem? Ostane nam glavobol. Ostane nam zoprno razbijanje v sencih, ostanejo nam trudne noge in hripav glas. Nemo goče je, da bi tega vsakdo od nas ne opazil. In vendar nimamo moči, da bi se temu uprli, da bi enkrat za vselej podstavili piko na konec tega našega pohajkovanja. In čeprav sem zdaj telesno utrujena in duševno prazna in se mi bodo posledice krokanja poznale še nekaj dni, točno vem, da bom prvi praznik spet drvela ven, da bom spet za eno popoldne ali en večer skušala pozabiti na vse in se do konca izživeti, da bom spet topila v veselju in petju svoje skrbi. Topila jih bom, topila, a nikoli ne utopila. Ko bom to najmanj pričakovala, mi bodo spet priplavale naproti.

O USTANOVITVI SLOVENSKE SOCIALISTIČNE STRANKE

Revija »Zaliv«, okrog katere se po njenem zatrjevanju zbirajo »levo usmerjeni Slovenci«, ki da so po razpustu Neodvisne socialistične zveze »ostali na cedilu«, je v svoji 5. številki objavila članek pod naslovom »Slovenska levica«. V tem članku se izraža in utemeljuje potreba po ustanovitvi izključno slovenske socialistične stranke, ki naj bi družila »levo usmerjene Slovence« z nameom — vsaj tako se nam zdi, da moramo tolmačiti misel avtorja tega sestavka — da bi politično učinkoviteje prispevali k obrambi narodnostnih pravic slovenske manjšine v Italiji, k učinkovitejšemu zoperstavljanju za sedaj še objektivno nujnemu postopnemu, a nezadržanemu procesu naravne asimilacije slovenskega življa, in tako s tem tudi k večji narodnostni koheziji slovenske manjšine in krepitevi njene narodne zavesti.

To bi bila, vsaj tako razumemo precej nekritično izražano težnjo uredništva revije, osnovna misel, ki je napotila »uredništvo«, da je vrglo med slovensko javnost zamisel o ustanovitvi nove, izključno slovenske socialistične politične organizacije, nove slovenske politične stranke.

Kaj menimo socialisti o tej zamisli uredništva »Zaliva«?

Najprej moramo poudariti, da kot socialisti stojimo trdno na stališču, da ima vsak državljani demokratične države pravico, da se politično opredeljuje po svojem osebnem prepričanju in da ima zato tudi pravico prevzemati pobude za ustanovitev novih političnih organizacij in strank, če se mu zdi, da obstoječe politične stranke ne ustrezajo njegovim političnim idealom, zamislim ali stremljenju. Tako stališče izhaja iz našega trdnega prepričanja, da je politična svoboda nenadomestljiva dobrina in vrednota vsakršnega družbenega reda, ki se je dokopal do spoznanja, da sta le demokracija in svoboda tisti načeli, ki omogočata dosledno spoštovanje pravic človeka in državljana, najpopolnejše spoštovanje človekove osebnosti in dostojanstva.

Ko smo tako odstranili glavno nevarnost za morebiten nesporazum glede pravice, ki jo imajo tudi uredniki »Zaliva«, da se po svojem preudarku odločijo za praktično izvedbo svoje zamisli o slovenski socialistični stranki, smatramo za svojo politično dolžnost, da pobudnikom te zamisli predočimo nekatere argumente, zaradi katerih smatramo, da ustanovitev izključno slovenske socialistične stranke ne more voditi do smotra, ki pogojuje to njihovo politično stremljenje.

Najprej nekaj kritičnih pripomb k njihovem prikazu povojnega političnega stanja in razvoja pri nas, predvsem kar zadeva Neodvisno socialistično zvezo in njeno razpustitev.

Prva zmotna politična postavka, iz katere izhajajo določeni zaključki urednikov »Zaliva«, je v tem, da govore o bivši NSZ, kakor da bi šlo pri tej formaciji za izključno slovensko politično organizacijo, organizacijo »levo usmerjenih Slovencev«, ki niso mogli sprejeti zloglasne resolucije Informbiroja predvsem zato, ker niso bili le komunisti, ampak hkrati tudi zavedni Slovenci ali, bolje, predvsem zato, ker so bili zavedni Slovenci. In to ni res, odnosno je le polovična resnica, in zato objektivno neresnica. In to ni res, tudi če po drugi strani drži, da so se, ob resoluciji Informbiroja, proti njej opredelili pretežno le zavednejši slovenski komunisti nekdanje KP STO, medtem ko so bili le redki italijanski komunisti, ki niso soglašali s to resolucijo. Toda zmotno je potegniti iz tega zaključek, da pri sporu okrog te resolucije ni šlo za spor politično-ideološkega značaja, ampak za spor med Rusi in Jugoslovani, tu pri nas pa za spor med Italijani in Slovenci.

Spor med SZ in Jugoslavijo je pomenil javen izbruh krize v mednarodnem komunističnem gibanju, ko je s povojnim nastankom novih držav tako imenovane »ljudske demokracije« postalo jasno, da SZ ne bo mogla več diktirati drugim komunističnim strankam konkretnih oblik poti za socialistično preobrazbo v njihovih državah.

Posredno potrditev značaja spora med SZ in Jugoslavijo imamo tudi v politični dialektiki pri nas po resoluciji Informbiroja, ko se polemika med takrat dvema komunističnima strankama, pa tudi pozneje, med KP STO in NSZ do njenega razpusta, ni vodila na narodnostnih pozicijah, ampak na načelno politično-ideoloških pozicijah delavskega in socialističnega gibanja. Resnici na ljubo pa je treba priznati, da se je za internacionalističnim geslom nekaterih voditeljev KP STO pogosto skrivalo popuščanje delavskega gibanja v obrambi pravic slovenske narodne manjšine, kar je prišlo do izraza zlasti v skrajno čudni tezi o »dveh nacionalizmih«, s čimer se je postavljaj na isto raven nacionalizem (in celo šovinizem) italijanskih meščanskih krogov na tej strani in borba za uveljavljanje pravic zapostavljene slovenske manjšine na drugi strani.

Iz te načelne polemike se je je porodila tudi NSZ, ki ni bila le NSZ, ampak hkrati tudi USI (Unione socialista indipendente), to je politična organizacija slovenskih in italijanskih socialistov s smotrom, da prispeva k zmagi demokratičnih in socialističnih načel v delavskem gibanju, proti ostankom stalinističnih, dogmatičnih stališč, mentalitete in metod KPI. To izhaja tudi iz zgodovinske okoliščine, da je USI (NSZ) nastala najprej v Italiji in šele kasneje pri nas, in tudi zato ni mogla biti organizacija »levo usmerjenih Slovencev«, ampak je bila dejansko organizacija Slovencev in Italijanov, ki se niso strinjali s politično in ideološko linijo KPI.

Toliko glede ideološkega, političnega in narodnostnega značaja NSZ, da ne bi še nadalje pogrešno govorili o NSZ kot politični organizaciji »levo usmerjenih Slovencev«, ki jih je razpustitev te organizacije baje »pustila na cedilu«.

Kar zadeva samo razpustitev NSZ, pa moramo pojasniti nekatere okoliščine, ki bi se po pisanju uredništva »Zaliva« utegnile zdeti, da je bila razpustitev te organizacije skoraj izdajstvo nad narodnimi interesi slovenske manjšine.

Tako prikazovanje stvari ne more biti le posledica ignoriranja zgodovinskih dejstev in razlogov; v resnici pa gre pri tem le za povsem logično posledico neutemeljene domneve uredništva »Zaliva«, da je bila NSZ le organizacija »levo usmerjenih Slovencev«.

Zgodovinsko dejstvo in razlogi, ki so narekovali razpustitev NSZ (USI), so vsaj politično dobro orientiranim ljudem, dobro znani in, rekli bi, iz izhodišča, ki je lastno socialističnemu gibanju in misli. Nadaljnji obstoj NSZ ni bil politično več potreben ne utemeljen, ker med socialistično stranko in NSZ ni bilo več nobene bistvene razlike, kar zadeva osnovna načela delavskega in socialističnega gibanja, ki so se izkristalizirala v polemiki s KPI, kot posledica kritične presoje dogodkov v SZ in mednarodnem komunističnem gibanju, zlasti po Stalinovi Smrti. Med člani

NSZ (USI) in PSI ni bilo, torej, nobene bistvene razlike v gledanju na osnovna vprašanja socializma in demokratične poti v socializem. Nadaljnji ločen obstoj teh dveh političnih organizacij bi bil anahronističen, nepotreben in s tem, s stališča socialistov, absurden. Z ideološko-politične plati je bila razpustitev NSZ povsem utemeljeno, pametno in nujno politično dejanje. Glede tega ne more biti za socialiste nobenega dvoma.

Kar pa zadeva način, kako je bila NSZ razpuščena, pa so mnenja deljena. Mi se nagibamo mnenju tisti, ki pravijo, da glavna politična napaka ni bila morda v tem, da se je reklo, naj se vsak član NSZ svobodno opredeli za PSI ali KPI (saj je to tudi povsem razumljivo, ker drugače ni bilo moč ravnati, če smo demokrati); toda nedopustno in politično zgrešeno je bilo, da vodstvo NSZ ni nakazalo nobene politične perspektive, ki jo je bilo dolžno nakazati, ker ne more držati teza, ki bi edina mogla opravičiti molk glede tega vprašanja), da spričo dolgotrajne borbe NSZ za zmago demokratične načelnosti v delavskem in socialističnem gibanju, takrat — v letu 1964 — ni bilo nobene bistvene razlike med socialisti in komunisti. Ta razlika je bila, in precej ostra, in je še danes! Pogoj za nadaljevanje te borbe je bil izključno v vključitvi članov NSZ v PSI. Če so se nekateri, redki člani vodstva NSZ vključili v KPI, so pri tem vplivali drugi razlogi, celo tudi skrajno naivna domneva, da bo tako moč KPI demokratizirati od znotraj!

Toda bolj kot člane NSZ je bilo tako »pilotovsko« stališče vodstva politično zgrešeno nasproti vsem tistim volivcem, ki so do tedaj glasovali za NSZ. Tu ima uredništvo »Zaliva« prav: ti volivci so, v pretežni večini »ostali na cedilu«. Toda »na cedilu« niso ostali le zaradi omenjenega stališča vodstva NSZ, ampak tudi po lastni »krivdi«. V čem je bila ta »krivda«, če se danes celo javno govori, da so bivši volivci NSZ »ostali na cedilu« in da še danes ne vedo kateri stranki ali politični organizaciji naj ob volitvah oddajo svoj glas?

Oglejmo si nekoliko podrobneje to zadevo, ker pojav, ki ga obžaluje »Zaliv«, ni izmišljen.

Ta »krivda« (posledica pomanjkanja poglobitve ideološko-političnih načel delavskega in socialističnega gibanja) je bila in je v tem, da je med dobršnim delom volivcev NSZ prevladovalo zmotno prepričanje, da gre pri NSZ za slovensko, ne pa za slovensko-italijansko politično organizacijo, po njenem bistvu in značaju za povsem enako politično organizacijo, kakor sta PSI in KPI ali, z drugimi besedami, za politično organizacijo delovnih ljudi ne glede na njihovo narodno pripadnost.

Ta »krivda« je imela svoje »opravičilo« v raznih zunanjih okoliščinah, ki so bile spet posledica drugih zgodovinskih okoliščin. Med temi je najvažnejša ta, da se je, pri opredelitvi glede resolucije Informbiroja, tržaško delavsko gibanje odločilo v ogromni večini za resolucijo, proti njej pa v glavnem le slovenski napredni, narodno zavednejši del tega gibanja. Druga okoliščina je bila v tem, da je zaradi svojega pretežno slovenskega značaja in omejenega števila svojih volivcev NSZ mogla izvoliti v občinski in pokrajinski svet le enega svojega kandidata, in da je ta izvoljeni kandidat mogoč biti spričo tega le Slovenec. Tretja okoliščina pa je bila v tem, da je za slovensko napredno javnost »Primorski dnevnik« bil glasilo NSZ, ki je, ob volitvah še naprej, usmerjal slovenske napredne volivce.

Ali je spričo vsega tega kaj čudnega, če je večina »levo usmerjenih tržaških Slovencev«... »postala brezglava množica«, kakor pravi »Zaliv«, ko je bila NSZ razpuščena, tisti slovenski socialisti pa, ki so po svojih močeh in sposobnostih nadaljevali v novih razmerah politično borbo na pozicijah bivše NSZ, niso utegnili in še ne utegnejo, ker jih razvoj dogodkov na žalost prehitava, pojasniti slovenski napredni javnosti politično nujnost tako razpustitve NSZ, kakor tudi nujnost, da se »levo usmerjeni Slovenci« aktivno vključijo v socialistično gibanje in da tudi s svoje strani podprejo njegovo prizadevanje za nadaljnji razvoj demokracije v naši državi, ki nam mora prinesiti tudi rešitev načega narodnega vprašanja?

V tem je bistvo vprašanja. Da bi bile težkoče še večje, se je k temu pridružila še vrsta drugih okoliščin, ki dobršen del »levo usmerjenih Slovencev« zadržujejo na pozicijah vase zaprte, politično jalove narodne izolacije, iz katere se skušajo rešiti s tem, da se — če smo prav razumeli napoved »Zaliva« — organizacijsko povežejo in ustanovijo slovensko socialistično stranko, »ki bi se ob volitvah sporazumela s tistim, ki bi ji dal več«!

Če je tak namen uredništva »Zaliva«, naj nam bo dovoljeno, da pove-
mo odkrito svoje mnenje o takšni nameri.

Kaj bi bila slovenska socialistična stranka kot ena od političnih orga-
nizacij slovenske manjšine v Italiji?

Če naj bi kot utemeljitev za njen nastanek veljalo to, kar navaja
uredništvo »Zaliva«, potem je to vse premalo za njeno politično upra-
vičenost; kvečjemu more to zadoščati za ustanovitev nekega krožka, kjer
bi se »levo usmerjeni Slovenci« zbirali in diskutirali o vprašanjih, ki
zanimajo slovensko manjšino, ali pa tudi o drugih vprašanjih. Če k temu
dodamo, da gre za socialiste, potem je nujno potrebno, da ima tudi slo-
venska socialistična stranka svoj program, neko strategijo in taktiko,
četudi le tako, ki naj bi bila veljavna le za slovensko manjšino.

Tu pa začenjajo težkoče. S politično načelnega stališča (ne smemo
pozabiti, da gre za slovensko manjšino v Italiji) je SSS izrazito proti-
slovje: ker je izključno slovenska, ne more pa biti hkrati tudi sociali-
stična: ker je, ali se proglašča, za socialistično, ne more pa biti izključno
slovenska. Socialistov narodnost ne more ločiti; če jih loči, smo v
takem primeru na terenu nacionalizma. Slovenski socialisti, ki nočejo
(in to iz ozkih nacionalnih razlogov) v enotno socialistično stranko, ali
ki nočejo (vedno iz istega razloga) podpreti enotne socialistične stranke,
morejo — če jim je le za golo manifestacijo nacionalne pripadnosti — v
Slovensko skupnost, ki je slovenska, izključno slovenska, navzven pa
politično ni opredeljena in zato dopušča v svojih vrstah najširšo poli-
tično diferenciacijo; njen program ni izrazito političnega, ampak sploš-
no deklaracijsko narodnoobrambnega značaja. Če pa »levo usmerjeni
Slovenci« nočejo v Slovensko skupnost, ker jih politično in socialno ne
zadovoljuje, potem jih moremo pomiriti, da konkretna borba za socialni
napredek ne bi nič pridobila tudi v primeru, da bi Slovenska skupnost
bila še tako socialno in celo revolucionarno nastrojena, ker je za uspeš-
nost take borbe nujno potrebna vsedržavna politična sila, ne pa for-
macija, ki se omejuje le na ozek okvir narodne manjšine.

Ustanovitev SSS bi bila, torej — s političnega stališča — nesmisel.
Zamisel o taki stranki se more poroditi le pri ljudeh, ki imajo zelo
nejasne pojme o tem, kaj je politika in kakšne so njene družbene
zakonitosti in smotri, in ki hkrati niso kos problemom in težkočam, ki
jih postavljata življenje in naša stvarnost tudi pred vsakega narodno
zavednega Slovenca. Priznamo, da ta stvarnost ne zadovoljuje in ne more
zadovoljiti nobenega zavednega Slovenca, kakor ne zadovoljuje nas, slo-
venske socialiste, ki smo se bili odločili za vstop v PSI. Toda pravilnost
tega koraka in utemeljenost teze, da je mesto vsakega socialista v skupni
socialistični stranki, ne glede na njegovo narodno pripadnost, je tudi
kljub temu neizpodbitna. In če v zadržanju socialistične stranke (prej
PSI, zdaj združenih PSI-PSDI) v odnosu do vprašanj slovenske manj-
šine v Italiji ni vse povsem v redu, je to tudi posledica okoliščine, da
so se premnogi slovenski socialisti raje odtegnili aktivni politični anga-
žiranosti in se postavili na izredno lagodno in neodgovorno stališče kriti-
ziranja in negodovanja, kar ne more prispevati k premagovanju teh
pomanjkljivosti.

Teh pomanjkljivosti pa nikakor ni moč premagati z razkolom med
slovenskimi in italijanskimi socialisti, z ustanavljanjem neke slovenske
socialistične stranke, ker to ne more voliti k stvarnemu premagovanju teh
pomanjkljivosti in težkoč, ampak, nasprotno, k ustvarjanju novih tež-
koč, k zaostrovanju med socialisti in, kar je neprimerno hujše, k zaostro-
vanju med njimi na narodnostnem terenu! Procesu zblizevanja med Ita-

lijani in Slovenci, med Italijani in slovensko manjšino, ki ga ni moč zanikati in ki je vnesel nov element v javno življenje pri nas (in to predvsem zaradi angažiranosti socialistične stranke za vprašanja slovenske manjšine), bi ustanovitev SSS sicer ne mogla kompromitirati, nedvomno pa bi nujna polemika SSS, predvsem s socialistično stranko (pa tudi s KPI in, po vsej verjetnosti, tudi s Slovensko skupnostjo), vplivala negativno na ta proces, ker bi se SSS morala diferencirati v odnosu do teh strank in Slovenske skupnosti, in to predvsem na nacionalnem terenu s proglašanjem sebe za najdoslednejšo braniteljico narodnih koristi slovenske manjšine. To pa bi vodilo povsem nujno h krepitvi nacionalističnih elementov v slovenskem javnem življenju, kot posledica tega h krepitvi že itak še dovolj močnih nacionalističnih elementov med italijanskim prebivalstvom. Tudi utemeljitev borbe za pravice slovenske manjšine (slovenski manjšini je treba priznati njene pravice, ker gre za občečloveške demokratične pravice, ne pa za »slovenske pravice«) z ustanovitvijo SSS zadobila nacionalistično obeležje: »Smo Slovenci (morda tudi socialisti, a to ni važno), in zahtevamo, da se priznajo naše pravice, ker nam gre predvsem za to, da imajo vse pravice predvsem Slovenci; kaj se dogaja z ne-Slovenci, nas ne briga in nam ni mar, ker nam gre predvsem za Slovence in ker smo Slovenci!«.

Nacionalizem: to bi bila povsem nujna dinamika SSS v odnosu do drugih političnih formacij slovenske manjšine v Italiji in s tem tudi do naših italijanskih sosedov, z vsemi negativnimi posledicami, ki bi jih bilo odveč naštevati.

Iz vseh zgoraj navedenih razlogov bi ustanovitev SSS pomenila negativno postavko v javnem življenju slovenske manjšine in z njo se rešitvi vprašanj naše manjšine nikakor ne bi približali, ampak prej oddaljili.

Iz vsega tega izhaja, da ustanovitev SSS ne more biti niti v politično niti narodno korist slovenske manjšine in borbe za priznanje njenih pravic. Ta borba je sestavni del splošnega političnega in demokratičnega razvoja v državi, kjer narodna manjšina živi. Pa tudi povsem nujnemu procesu naravne asimilacije narodne manjšine se ne moremo uspešno upreti z ustanavljanjem ene ali več izključno manjšinskih političnih strank in stranic, kakor nam to dovolj zgovorno priča tudi primer južnotirolske manjšine, ki je politično vsa vključena v edino formacijo SVP, raznarodovalnega procesa pa tudi kljub temu ni mogla zaustaviti. Ta proces moremo do neke mere uspešno zavirati z drugimi sredstvi (šola, kulturno-prosvetna dejavnost, šport, itd., pa tudi druge najrazličnejše oblike narodnega osveščanja in krepitve narodne zavesti in ponosa); ne moremo pa mu biti kos s politično dejavnostjo (ene ali več strank) izključno v mejah narodne manjšine same, ker manjšina ne more biti politično učinkovita, niti v primeru, da se vsa zbere okrog ene same politične organizacije, kaj šele, če se politično cepi na razne politične ambicije.

Tudi pri nas imamo zgovoren primer politične neučinkovitosti izključno slovenske politične formacije. Slovenska skupnost obstaja (četudi pod drugačnimi imeni) že celo vrsto let, ne da bi slovenska manjšina imela od tega (vsaj do nedavnega) kakršnokoli korist. Nekaj konkretnih koristi je slovenska manjšina začela uživati šele takrat, ko so vprašanja slovenske manjšine postala, prek socialistične stranke (ne italijanske in ne slovenske, ampak italijansko-slovenske socialistične stranke) sestavni del konkretne politične dejavnosti v vsedravnem in krajevnem merilu. In tudi nadaljnje koristi in pravice slovenske manjšine je moč doseči samo po tej poti, nikakor pa z ustanavljanjem politično jalove slovenske socialistične stranke, ki ne more biti dejanje resnih, politično orientiranih ljudi, ampak le akt politično jalovega, vase zaprtega narodnostnega solipsizma.

MOJ BRAT JANKO PREMRL - VOJKO

Po vseh dosedanjih dogodkih se ni nič posebnega zgodilo: doma ne o streljanju ne o drugem nismo prav nikoli govorili, kot bi se ne bilo nič pripetilo. Kaj je Janko tedaj mislil o zakonih med Italijani in Slovenkami, sem dobro vedela. Kadarkoli je, a to se pri nas res ni pogostoma dogajalo, slovensko dekle poročilo Italijana, je Janko tak korak obžaloval, češ škoda za dekle, potem pa je, kot bi ne bilo vredno obžalovanja, zamahnil z roko in s prezirom dodal, da je pač bolje, če suha veja sama od sebe odpade. Seveda sem ugovarjala, da stvar ni tako preprosta, ko je dekle zaljubljeno, a Janko je še bolj vzkipek, češ kako je mogoče zaljubiti se v nekoga, ki nas prezira in skuša na vse načine iztrebiti.

Janko ni bil nič v zadregi, da so zdaj vedeli za njegovo streljanje na Tavolaccija. Vedno je bil isti: pridno je študiral, hodil na izlete, gojil šport, (tek, hojo, met diska, kopja in krogle) poleti je plaval, pozimi pa se smučal na Nanosu ali Čavnu. Tudi v rokoborbi se je uril; v gredo v stropu je pritrdil močan kavelj in nanj obesil usnjeno vrečo polno mivke: kot ogromen maček je divje skakal okrog nje in jo od vseh strani obdeloval.

Med italijanskimi funkcionarji in našo družino je seveda vladala napetost in, ker je marešalo nekje izjavil, da ne bo miroval, dokler nas ne bo popolnoma uničil, smo vsi zelo pazili, da je bilo v trgovini vedno vse v redu, od stvari, ki so jih urejali higienski predpisi, pa do izpostavljenih cen.

Nekoč, ko je marešalo še zahajal v našo trgovino in z nami govoril, se je mama čudila, ker je neki občinski uradnik, prav tako sin sicilskega otoka kot marešalo, kar naenkrat postal ljubezniv in zgovoren. »Kaj neki se je zgodilo,« je spraševala mama. Pa ji je mož postave kar hitro razložil značilnosti prebivalcev otoka: če kdo od njih menja razpoloženje hitro, kot se menja vreme v aprilu, potem bodite previdni, kajti pripravlja vam presenečenje, ki ne bo ravno prijetno. To pojasnilo smo si vsi dobro zapomnili in zato so nas mnogo bolj vznemirjale prijazne, maziljene besede kot pa mrki in osorni pogledi.

V tem času napetih odnosov med oblastjo in nami, je bila mama prva, ki jo je zadela nenavadna neprijetnost. Vsak mesec je šla za nekaj dni v Logatec, kjer sta živela njen upokojeni oče in mati. Po prvi svetovni vojni, ko je bila Primorska podarjena Italiji, je ded prodal hišo v Postojni in se raje preselil v Logatec, tja je moja mati hodila obiskovat starše. Kar na lepem pa se je zgodilo, da so jo po carinskem pregledu v vlaku v Postojni nadvse ljubeznivo povabili v prostore carinarnice. Tam se je morala sleči, in ko je bil pregled končan, se je z vso naglico spet oblačila, ker je imel vlak

vsak hip oditi. V razburjenju in jezi ji je šlo to opravilo kaj malo od rok in ko je končno le zapela vse zapence in nategnila vrvice (ni bila še doba zadrg), je hitela proti svojemu vozu med pogledi železniških uslužbenecv na peronu in potnikov v vlaku. Vsi so bili radovedni, kdo je neki tista ptička, ki jo tako skrbno rešetajo; a glej, prav nič Mata Harinega ni bilo na nji. Strašno je bila jezna, a sprva je mislila, da gre za pomoto in da so zamenjali osebe, a ne, ta neprostovoljni »strip tease« pod skrbnim očesom carinske uslužbenke se je ponavljal prav ob vsakem potovanju.

Moj oče, ki mnogokrat kaj pametnega pogrunta, ji je nekega dne rekel: »Ne, to pot se ti pa ne bo treba slačiti.« Naročil je taksi in se še on peljal z njo, da bi bil priča uspeli zvijači. Na Ravber komandi je bil pregled avtomobila in potnikov kar hitro končan in moj oče je že veselo vlekkel iz pipe, ko je financar rekel: »Gospodje, vse je v redu,« a je potem obrnjen proti mami, z ljubeznivim poklonom dodal: »Gospa pa naj, prosim, izvoli za trenutek z nami.« Očetu je od začudenja pipa ugasnila, mati pa ga je očitajoče pogledala, ko se je vrnila.

Mami je bilo tedaj dovolj teh zoprnih pregledov in je napisala pritožbo na poveljstvo karabinerjev. Dobila je odgovor: »Arhivirali bomo zadevo o streljanju vašega sina Janka, vas pa bomo še nadalje pregledovali.« Čeprav je bilo tisto »arhiviranje« le dvomljive vrednosti, je mama takoj pristala, carinski obredi pa so se lepo nadaljevali. Kmalu za tem je moj ded v Logatcu umrl, in ko je bilo z listinami vse urejeno, je mama vzela taksi in šla v Logatec po babico. Bila je vesela, da je imela zdaj pri sebi v Šembidu svojo mamo, pa še zoprnim pregledom se je na ta način izognila. Tudi sama sem bila vesela te babice »brez škapulirja«, a priznati moram, da sem bila v začetku čudno presenečena. Saj me ni prav nič morila s strahom in kaznijo božjo, nič je ni zanimalo, če zjutraj in zvečer molim ali ne, vedeti pa je hotela, če sem kaj muzikalična in kaj rada berem.

Z osemnajstim letom je prišel tudi za Janka čas vojaškega nabora. Kot je stara navada povsod na Slovenskem, so se tudi pri nas fantje skrbno pripravljali na ta, v njihovem življenju, tako pomemben dogodek. Harmonika, prepevanje po vasi pozno v noč, ples že mnogo dni prej. Janka sem morala učiti plesati in to je bilo zares težaško delo. Kako je bil spreten pri športu, natančen pri skakanju na glavo z drevesa, ki je raslo nad skalami tolmuna v lzercah! Tolmun tvori na severozahodni strani Šembida hudournik Močilnik, v katerega se takoj pod vasjo zliva potok Pasji rep. Tolmun je bil globok, a ozek in skalnat, da me je bilo vedno strah, da si bo Janko razbil glavo, on pa je vselej priplaval za mano in me za nameček še potunkal! No, tako spreten je bil tudi pri plesu, a ne v tem, da bi ujel ritem, to ne, marveč je natančno sledil mojim stopalom in mi stopal po prstih, da sem morala jaz obuti močne čevlje, on pa si je na dolga stopala nataknil mehke copate.

Na predvečer nabora so dekleta okrasila voz z zelenjem in raznobarnimi trakovi, a ti trakovi so oznanjali, da se vozijo na nabor slovenski fantje. Tudi fantje sami so bili svatovsko ozaljšani; v gumbnici so imeli šopek: rdeč nagelj, roženkravt in rožmarin. Vendar pa so jim klobuke krasili najdebelejši makaroni, kar jih je premogla italijanska industrija testenin. Tako okrašeni so se, med vriskanjem, petjem in zvoki harmonike, peljali v Ajdovščino, kjer je

bil sedež naborne komisije. Razume se, da Italijanom ta direndaj ni bil všeč; posebno je seveda motila fašiste slovenska pesem. Prepovedali so jim peti, in ker je bil Janko njihov vodja, so mu rekli, da bo on odgovoren za vsako neposlušnost svojih fantov.

Da bi slovenska pesem zares obtičala v grlu nabornikov in bi bil spoštovan ukaz, je Janko tedaj ukazal fantom, naj si zavežejo usta z velikimi rdečimi rutami, ki so jih imeli okrog vratu. Pa še sam si je prevezal usta; in s temi nagobčniki so, eden za drugim, demonstrativno korakali po Ajdovščini.

Italijani so jih ustavili in zahtevali pojasnila. »Veste,« pravi Janko, »ukazali so nam, da ne smemo peti slovenskih pesmi, pa sem jim zavezal usta, ker je to edini način da dosežem poslušnost od fantov in sebe.«

Niso bili več tako prešerni, ti šembiški fantje, ko so se zvečer vračali z nabora: Janka ni bilo med njimi, aretirali so ga in odpeljali v zapore goriške kvesture. Tam so ga pridržali deset dni. Ko se je vrnil domov, je bil res malo bolj bled in resen, a v tistih desetih dneh je upornik v njem dokončno dozorel. Seveda smo bili vsi v skrbeh, če so ga topli in mučili, pa je zanikal. Le zasliševali so ga v kletnih prostorih, kjer so mučilnice: po stenah in podu sledovi krvi, a okrog njega so stali mučitelji, pripravljeni, da planejo nanj z biči. Pravil je, da se je že ob pogledu na tiste strašne obraze zdrznil. Strahovali so ga in mu kazali razne mučilne naprave tre razlagali, kako ga bodo zvezali in trpinčili. Kvestor, morda zato, ker je bil po očetovi strani Slovenec, je bil ob izpustitvi z Jankom očetovsko prijazen. Da je še zelo mlad in naiven, mu je rekel in svetoval, da v življenju ni dobro imeti na jeziku to, kar imamo v srcu. Pa da naj se le oglasi pri njem, ko bo prišel kaj v Gorico. Mama je bila prepričana, da se bo Janko vselej v širokem loku izognil kvesturi, ko bo v Gorici, a ne, ko je potem prvič šel tja, je pohitel tudi v tisto policijsko gnezdo in pozdravil kvestorja.

Tako je šlo mimo leto 1938. in se začelo 1939.

V tistem času, se spominjam, je dnevno časopisje prineslo novico, da se nemški častniki pridno učijo slovanskih jezikov. Da jih žene k študiju vse kaj drugega kot ljubezen do slavistike in Slovanov, o tem ni nihče dvomil.

Izginila je Češka, likvidirani so bili številni njeni uporni študentje, čez nekaj mesecev ji je sledila Poljska, in da bi bil ta krvavi posel po vseh pravih tradicionalne nemške natančnosti čim temeljiteje izveden, je pač bilo potrebno tudi znanje jezika domačinov.

Prišla je na vrsto Finska, a njene neodvisnosti tokrat ni ogrožala Hitlerjeva Nemčija, ne, mala Finska se je branila pred Rusijo.

Rusija! Koliko smo o nji sanjali, mi mali, zatirani, na skrajnem slovan-skem zahodu živeči Slovenci. Spominjam se deda v Logatcu: vsakikrat, ko smo ga mi otroci obiskali, je navajal stara prerokovanja, od sv. Šembilje pa do ne več več katerega svetnika. In čeprav so se nam zdela njegova prerokovanja pravljice, a v pravljice že zdavnaj nismo več verjeli, vseeno smo ponoči sanjali, sanjali smo tudi še budni, o tistih dedovih ruskih konjenikih, ki prinašajo svobodo vsem slovanskim zaslužnjem bratom. In tedaj smo tiste stalinske procese, tiste nerazumljive procese, ki so likvidirali vso zvesto Leninovo gardo, skrbno odmišljali, da bi ne motili naših sanj. A potem sva se z Jankom

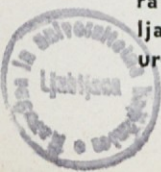
spet in spet spraševala in nizala uganko k uganki: je mogoče, da so vsi tisti ljudje postali sovražnikovi agentje? In če so zares postali agentje, zakaj so to storili? Zakaj jih mučijo, dokler ne naredijo iz njih lutke, pripravljene vse priznati in hvaležno sprejeti najhujšo kazen? Zakaj se nihče izmed njih nikoli ne brani? Zakaj nazadnje še pakt Hitler - Stalin? Je mogoče, da se je prav s Hitlerjevo Nemčijo zvezala Rusija? Kaj nima Hitler Slovanov za gnoj, s katerim bo pognojil sveta nemška tla? In še in še sva razglabljala, dokler nas ni kdo poklical in napravil konec tem morečim vprašanjem.

Ko je novembra Rusija napadla Finsko, Janko te podlosti velikana, ki ne spoštuje majhnega naroda, ni mogel in ni hotel razumeti. Zanj je bilo to dejanje samo velika krivica in zaradi tega je hotel pomagati junaškim Fincom v njihovi neenaki borbi. Poslal me je v Vipavo, da bi zvedela, če gre lahko na Finsko kot prostovoljec. Fašistični funkcionar dr. G., ki je imel v rokah take zadeve, mi je povedal, da brat lahko gre, samo prošnjo mora napisati na G.I.L. (Gioventù Italiana del Littorio) in jo poslati na glavni sedež v Gorico. Janko je napisal prošnjo in čakal na odgovor, medtem pa se je že videl, kako drvi na smučkah po zasneženih finskih gozdovih in se z žalostjo in gnevom v srcu bori proti bratskemu narodu, ki mu je bil vedno up za bodočnost. A prošnja je bila zavrnjena, ker dr. G. ni verjel, da ima Janko dobre namene, nasprotno, še internacijo je predlagal za Janka, ker je menil, da jim bo ta fant še marsikaj nakuhal. Pozneje je svojim kolegom očital, ker ga niso poslušali.

Kmalu zatem je Janko odposlal prošnjo na G.I.L. v Gorico, da bi bil sprejet v letalstvo. Ko je čez par tednov mama šla v Gorico, jo je Janko prosil, da bi pogledala na glavni sedež G.I.L. kaj je z njegovo prošnjo. Mama je šla in zvedela, da je prošnja ugodno rešena in da naj se Janko čimprej javi pri njih v kroju »mladega fašista« (Giovane fašista) in z izkaznico fašistične partije. Mama pa jim je tedaj povedala, da, žal, Janko nima ne enega, ne druge. Veliko začudenje v uradu, a še večje je bilo potem, ko jim je mama razložila, da so mu oboje vzeli, ker je na naboru v Ajdovščini pel slovenske pesmi. »Kako je mogoče taka sramota,« so bili ogorčeni fašistični uradniki, »da se mlad fašist tako spozabi, da poje po slovensko?« »Da,« je odgovorila naša mati, »a še večja sramota bi bila, če bi se sin slovenske matere sramoval peti v materinem jeziku.« Presenečeni uradniki so zaradi teh nezaslišanih besed prepadeno buliti vanjo. Bilo je, kakor da ne morejo verjeti svojim ušesom, tako so samo strmeli eden v drugega; in ker je ta molk predolgo trajal, je mama lepo pozdravila, se obrnila in počasi zaprla vrata za seboj. Ko je šla po hodnikih proti izhodu in še pozneje na ulici, je čakala in bila pripravljena, da jo težka roka ustavi in je že slišala besede: »Aretirani ste«. Kar oddahnila se je, ko je z avtobusom srečno prišla domov. Janko je bil malo razočaran, a zdelo se je, da je že pripravljen na to, da se mu vse izjalovi.

★

V začetku leta 1940. je bil poklican k vojakom. Vojaški rok je služil v Južni Italiji, na Siciliji in v Campaniji. Bil je pri gorski artileriji (artiglieria alpina). Ker je mnogo bral in dobro poznal zgodovino, je večkrat popravljaj pomanjkljivo znanje svojih komandantov, ko so ti imeli z moštvom učne ure. Gotovo so prišla za njim tudi »dobra« poročila in vse skupaj mu res

ni lajšalo vojaškega življenja. Sicer pa si on ni prizadeval, da bi si lajšal napore, nasprotno, želel si je čimvečje dejavnosti, ker se je hotel vojaško čimbolj izpopolniti. Napravil je tečaj za radiotelegrafiste, vendar pa mu pozneje niso dovolili tega posla. Tudi na vse druge vojaške tečaje, ki so bili razpisani, se je pripravil, a k nobenemu ni bil sprejet. Ker je bil izvrsten matematik, je nekaj časa z goniometrom izračunaval kote topovskih strelcov, a tudi to opravilo je kmalu izgubil. Kolikor se morem spomniti (njegova številna pisma so zgorela s hišo vred), je bil nazadnje dodeljen hlevom vojaških mezgov. Streči vojaškim mulam in vohati njihove prdce je bilo mnogo bolj primerno opravilo za tega upornega sina Slovenske Primorske, kot pa ga pustiti pri topovih, kjer mu je vonj po smodniku prijetno ščegetal nosnice.

Mnogo je pisal domov in čeprav je pisma vojaški cenzor radodarno črno popleskal, kar je ostalo, je bilo kljub temu zanimivo. Nič ni pomagalo, da smo ga opozorili na to: še naprej je nemoteno pisal o tem, kar je opazoval in čutil »... ko je za mačeho domovino prelival vino.«

Spomladi leta 1941., ko sta se Hitler in Mussolini pripravljala, da napadeta Jugoslavijo, je bil Janko ravno na vojaškem dopustu. Vse »nevarne osebe so tedaj aretirali, med njimi tudi moje starše in brata Cirila. Ciril je bil najmlajši pripornik, kar so jih tedaj zgnali skupaj in jih stražili v »Unione Ginnastica Goriziana« v Gorici, a mama edina ženska. Najprvo je marešalo dal aretirati očeta. Vojašnica orožnikov je bila v nekdanjem Živcemem gradiču v Podbrjah in aretirance so stlačili v mali zatohli svinjski hlev te nekdanje graščine. Teden dni smo nosili očetu hrano v vojašnico in vsak dan je bil bolj bled in prepaden. Noč in dan so bili stlačeni v tistem majhnem hlevu in videla sem, kako so bile stene mokre od njihovega znojenja. Po enem tednu so nam sporočili, da je oče naročil, naj pride v vojašnico mama, da bi se poslovil in ji dal še zadnja naročila, ker da jih bodo še isti dan odpeljali. Mama je šla in se kmalu vrnila. Ravno je v trgovini nekaj pisala, ko je vstopil marešalo. Hodil je gor in dol po trgovini in ženketal s sabljo. Mama je čutila, da ima nekaj za bregom, a ga ni pogledala in je nadaljevala svoje delo. Ko se je marešalo naveličal njene brezbriznosti, je pristopil in ji rekel, da ji ima oče še nekaj povedati in da naj se vrne v vojašnico. Mama je odgovorila, da ji je oče pred uro že vse povedal in da ji on, marešalo, nekaj prikriva. Brat Ciril je bil tedaj tudi v trgovini (tisto leto so, zaradi vojaških priprav, pričele prej velikonočne počitnice, zato sta bila doma tudi brat Ciril in sestra Božena), in ko je hotel ven, je pristopil k njemu orožnik, ki je čakal pred vrati, in ga odpeljal v vojašnico. No, marešalo je mami zanikal, da bi kaj prikrival, in trdil, da je samo zaradi očetovih naročil potrebno, da gre tja. »No pa grem,« je rekla mama. »Pa bi se malo bolje napravila,« je rekel marešalo in pogledal njeno delovno haljo. »Prav lahko grem taka, kot sem v trgovini, če je samo zaradi naročil,« se je uprla mama in šla, on pa je korakal za njo in sablja mu je pobliskovala v spomladanskem soncu. Ko sta prišla v pisarno vojašnice, sta tam že čakala oče in brat Ciril. Marešalo se je dostojanstveno vsedel za pisalno mizo in zmagoslavno povedal mami, da je aretirana. Oče in brat sta prebledela, a mati je marešalu odgovorila: »Sem imela čisto prav, ko sem rekla, da mi nekaj prikrivate, a prav gotovo me ne boste vozili po svetu v delovni halji, zato grem domov, da se preoblečem.« Seveda sprva ni hotel nič slišati o tem, a naša trmasta mati je trdila, da je pač njegova krivda, ker jo je z zvijačo spravil v vojašnico. In mož postave je spet korakal za njo, a ne po bližnjici, med travniki in skozi

gase, kot je hotel, ampak lepo po glavni cesti, kot sta prišla. Doma je s pomočjo služkinje Rozke, ki je začela obupano jokati, ko je zvedela, da je tudi mama aretirana, spravila v kovček vse potrebno, medtem ko je marešalo zunaj stražil in jezno topotal s sabljo, zaradi Rozkinega joka, ki je v soseščini preveč glasno delal reklamo mamini aretaciji. S kovčkom v roki in marešalom za petami je šla mama v trgovino, da se poslovi od Janka.

Janko je ves besen vpil: »Očeta, mater in brata ste mi zaprli, a jaz naj bi služil italijanskemu cesarju? Ne, ne bom! Ne bom!«

A marešalo mu je postavil ob stran svojega angela varuha, ki ga je s prvim avtobusom spravil iz vasi nazaj v edinico.

Končno je bila tudi mati na varnem jaz pa sem ostala doma z mlajšo sestro Boženo, desetletnim bratom Marjanom in petimi uslužbenci. Šla sem v vojašnico, da bi mi oče kaj svetoval zaradi trgovine. Tam je bila gneča: v tesnem hodniku se je nekaj žena poslavljalo od svojih aretiranih mož: jok, prošnje in moledovanja vsevprek. Stopila sem v pisarno k marešalu in potem, ko je izstopila mlada žena, ki je glasno jokala, ker so bile vse njene ponižne prošnje zaman, sem kljubovalno in resno začela: »Ne bom pokleknila pred vas, kot je storila žena, ki je pravkar izstopila, niti ne bom jokala, samo prosim vas, da pustite očeta za eno uro domov, da mi razloži nekatere neznane zadeve v poslovanju trgovine. Če je potrebno, lahko jamčim z vsem našim premoženjem.« Danes, po vseh velikih tragedijah, ki so se med zadnjo vojno dogajale, se zdim sama sebi tako smešno punče, a tedaj me je zelo skrbelo, kako bom čisto sama doma izvozila.

»Vem, da ne boste jokala,« je bil marešalov odgovor, »ker vi nimate srca. Vašemu očetu pa ne dovolim, da bi šel domov.« Poklicali so očeta, in ko sem mu povedala, da mu marešalo ne dovoli domov, ga je prizadelo. Rekel mi je, da naj vse prodam in pridem z bratom in sestro za njimi, sam pa da bo še isti dan prosil, da sme v Ajdovščino do notarja, kjer bo podpisal in bianco pooblastilo, da lahko ukrepam, kot se mi boljše zdi.

Potem so jih s policijskimi tovornjaki odpeljali v Gorico.

Da bi razprodajala očetovo premoženje in šla nekam v Italijo? Še sanjalo se mi ni! Prvo noč res nisem mogla zaspati, pa sem se spravila k trgovskim knjigam in papirjem. Danes vsi njegovi sinovi, ki smo odrasli v teh nemirnih in negotovih časih, radi zviška gledamo na očetovo »cesarsko kraljevo« natančnost, kot jaz temu pravim, a tedaj je meni, ki mi je vedno smrdelo delo v trgovini, ta natančnost pomagala, da so se mi razpršile skrbi in sem se hitro znašla.

Že naslednje jutro po odhodu staršev in brata Cirila v zapor, Janka pa v edinico v južno Italijo, ko sem v trgovini izpolnjevala naročilnico za tobak in vrednostne papirje, sta prišla dva uniformirana finančna uradnika in mi rekla, da jih je prejšnji dan oče obvestil, naj napravijo inventar monopola, ker da bom vse razprodala. Zasmejala sem se in jima pokazala naročilnico, češ meni je veliko ljubše kupovati, kot pa razprodajati. A če mi je oče dal pooblastilo, da lahko počnem, kar hočem, potem hočem obdržati trgovino za očeta, ko se bo vrnil iz zapora.

Niso vsi Italijani napačni in tudi tema dvema je kar nekam odleglo: toplo sta mi čestitala in mi voščila uspeha.

Čez mesec dni, medtem se je Jugoslavija sesula, kot se sesuje star trhel sod, sta prišla domov oče in Ciril, a čez par tednov še mati.

(Se nadaljuje)

TRŽAŠKI ZAPISKI

XI.

O temeljnih razpravah.

V letošnji 2. številki **Teorije in prakse** Ernest Petrič pravi, da je o slovenskih vprašanjih zelo lahko govoriti kar tako »na splošno«, medtem ko je v resnici potrebno, da bi o njih temeljito razglabljala »slovenska znanstvena misel«. (Glej članek **Ali je res ogroženo slovanstvo?**)

Seveda sem tudi jaz za znanstveno raziskavo, ki naj bi bila kar se le da dobronamerna. Ernest Petrič namreč upa, da »B. Pahor ta vprašanja načanja dobronamerno, pač iz skrbi za usodo slovenstva. (str. 238) No, a jaz se rad odpovem svoji dobronamernosti v prid znanstveniku, ki bo »brez vseh predsodkov« raziskal našo bližnjo preteklost.

Kar se pa tiče vprašanja, zakaj se je slovenski narod odločil za Oslobojilno fronto, bi, da ne bi predolgo čakali na temeljite študije, predlagal referendum med Slovenkami in Slovenci, ki so bili v vojnih letih razumsko in čustveno že dozoreli.

Tak referendum bi bilo zelo lahko izvesti, nobenega dvoma pa ni, da bi slovenski ljudje odgovorili, da so v vojnih letih predvsem hoteli reševati slovenski narodni obstoj.

To je kratkomalo aksiom.

O boju za socialne spremembe, o boju za socializem pa bi bil pogovor seveda dosti bolj zamotan. Vendar drži, da večina tistih Slovencev, ki se je bojevala za socializem, se je bojevala **tudi** za socializem, to se pravi, da se je toliko zavzemala za socializem, kolikor je videla v socializmu predvsem jamstvo za svoj nacionalni obstoj, vprašanje spremembe in izboljšanja socialnih razmer pa je bilo za večino drugotnega pomena.

In tudi Komunistična partija Slovenije je v prvi dobi poudarjala predvsem narodno misel, šele kasneje, ko se je večji del slovenskega naroda odločil za trpljenje in žrtvovanje v prid nacionalne samobitnosti, je komunistična partija začela izraziteje naglašati razredni značaj osvobodilnega boja.

Nimam kajpada namena tukaj razpravljati o tem, naj samo poudarim, da slovenski ljudje, ki niso bili in niso komunisti, a so hote ali nehoté sprejeli vodilno vlogo partije za časa boja, v povojnem času lahko soglašajo s partijo samo tako dolgo, dokler je partiji prva naloga reševanje slovenske samobitnosti. Zavoljo socializma bodo partijo, če se jim bo zdelo, klicale na odgovor druge partije, albanska na primer ali pa kitajska, od slovenske komunistične partije pa bo zgodovina slovenskega naroda terjala samo zvestobo slovenski misli in slovenski državnosti.

Ne vem, kako bo v prihodnosti, a priznam, da se do danes še nisem rešil občutka, da je slovenstvo ogroženo.

Prešeren je v svoji »Zdravljici« najprej zaklical fantom in dekletom, naj rešujejo slovenski rod, šele na koncu poudarja, naj si bodo vsi narodi dobri in vsi ljudje bratje.

Slovenska povojna politika pa je Prešernovo »Zdravljico« obrnila narobe, oziroma jo postavila na glavo. Ker smo si vsi bratje in vsi prisrčni sosedi, pravijo slovenski politiki, je vprašanje slovenstva že rešeno; objemajmo in pobratimo se, nobenega pomena nima, če nas je vsak dan manj, poglavitno je, da pokažemo svetu, kako človečansko globok, kako humanistično široko-srčen in požrtvovalen je slovenski narod.

XII.

Še o temeljitih raziskavah.

Tokrat o raziskavah v zvezi s tem, »kako je povojna agrarna politika prizadela slovenskega kmeta.«

Kar se mene osebno tiče, bom rekel, da poznam študijo Jožeta Pučnika, ki je izšla v **Perspektivah**, bral sem potem še Koprivčevo delo **Pot ne pelje v dolino** in Zidarjevega **Svetega Pavla**. To troje mi zadošča. Ne potrebujem nobenih dodatnih »temeljitejših« razprav. Soglašam pa z Ernestom Petričem, da se mora »slovenska znanstvena misel« lotiti »takih in podobnih vprašanj«; še bolj pa je, mislim, potrebno, da bi, ne glede na študije, ki bodo izšle kdove kdaj, odločujoči ljudje začeli sproti in temeljito reševati nujna vprašanja kmetijstva. In prvo vprašanje je, kako doseči, da bo današnji mladini vas spet zanimiva, potem šele bodo prišle na vrsto druge zadeve. Tako na primer tale: »Opremljenost našega kmetijstva s kmetijsko mehanizacijo, merjena s katerimkoli indikatorjem stopnje mehanizacije, je pri nas med najnižjimi v Evropi.« (Nedeljski dnevnik, 4.6.67, **Kmet je spet sam, sam kot še nikoli**)

No, a Lojze Jakopič niza v tem svojem članku še dosti drugih bridkih resnic, in to je vsekakor dobro, da jih lahko niza. Jože Pučnik je zavoljo resnic, ki jih je povedal o slovenski ogradni politiki zabil skoraj tri leta svoje mladosti za zamreženim oknom, zdaj pa, nezaželen doma, gara na Nemškem za tujce.

Da, prosim lepo, kar pišite razprave, a najpoprej pokličite domov človeka, ki je »temeljito« razpravo napisal že pred leti. Družba, ki si je postavila plemenito nalogo, da spremeni odnose med ljudmi, pa naj se oprosti pred človekom, kateri je »dobronamerno, pač iz skrbi za usodo slovenstva« napisal to, kar je spoznal za resnico. Današnji socializem, ki naj bo vreden tega naziva, sploh ne bi smel dopuščati, da se v njegovem imenu družba tako pregreši nad človekom, če pa je že do zločina prišlo, potem bi moral novi, nepolicijski socializem poprejšnje zločine ne samo javno priznati, ampak jih javno tudi popraviti. To je potrebno ne samo zato, da se prezrači okuženo okolje, ampak predvsem zato, da se v poštenem ozračju mladi ljudje, mladi razumniki zavejo, da bo njihovo delo družba ne samo cenila, ampak tudi sprejela, upoštevala.

Tedaj bo »slovenska znanstvena misel« tudi lahko redno oplajala domača tla in jih naredila rodovitna.

XIII.

O zamejstvu.

Značilno je, da vsakokrat, ko zamejski človek očita predstavniku matičnega naroda njegovo čisto uradno razmerje do usode zamejstva, ta predstavnik odgovori: »Pa ne mislite vendar zahtevati spremenitev meja.«

Ernest Petrič se glede tega od drugih ne razlikuje. Pravi: »Skratka: slovenski komunisti ne mislimo načenjati vprašanja meja. (str. 241)

Tudi jaz ne.

Tudi drugi zamejci ne.

Tudi mi zamejci imamo raje ozračje, kjer vladajo dobri odnosi, zakaj če kdo, potem mi najboljše vemo, kaj se pravi živeti dan za dnem in leto za letom v neprenehnem ozračju more in tesnobe.

Zato dajmo sporazumno in enkrat za zmeraj odpraviti take »mejne« razlage politike o dobrih odnosih.

Naš pravi pogovor je treba začeti drugje. Ernest Petrič pravi na isti strani 241 o komunistih: »Zavedamo se, da so zamejci del našega narodnega telesa, in tega, kar iz tega spoznanja izhaja.« Pozabil pa je na to, kar je napisal eno stran poprej, ko našteva tisto, s čimer z mano deloma soglaša. Tam pravi: »Mislim, da smo dolžni občutiti zamejske Slovence kot del svojega narodnega telesa in si prizadevati, da bodo sredstva informiranja ustrezno izpričevala to dejstvo.« (str. 240)

Tadva stavka si očitno nista brata, ampak samo daljna sorodnika. »Zavedamo se, da so zamejci del narodnega telesa.« In pa: »Mislim, da smo dolžni občutiti zamejske Slovence kot del svojega narodnega telesa.«

In tukaj je jedro vsega.

Zakaj današnja slovenska pridobitniška družba se slovesno poživlja na to, kar pravi Ernest Petrič, da »je dolžna občutiti«. Večini slovenske mladine se niti sanja ne, da bi se zanimala za »del narodnega telesa«.

Dijakinje ljubljanske filozofske fakultete, ki so bile na kratkem obisku v Trstu, so se čudile, da naši dijaki govorijo na ulici po slovensko! Prosim lepo, dijakinje filozofske fakultete, ne nameščenke v Nami.

Ernest Petrič na str. 245 pravi: »Mladina čedalje bolj občuti slovenstvo (in vse, kar ta pojem vključuje) kot nekaj samo po sebi umevnega, nekaj kar sedaj ni treba prav na vsakem koraku braniti — in prav je tako.«

Kolikor smo zamejci imeli opraviti z današnjo »matično« mladino, lahko rečemo, da je zgornja ugotovitev resnična samo za tisto mladino, ki je v družbenem življenju popolnoma pasivna ali pa karieristična. Kar je prebujene mladine, pa se zaveda, da »slovenstvo ni nekaj samo po sebi umevnega«.

Zato naj me Ernest Petrič ne obsoja, češ da zahtevam spremembo meje, če trdim, da je slovenski socializem odvezel slovenski mladini sleherno trezno, počteno, ponosno narodno vzgojo. Zato tudi pravim, da je slovenski socializem doslej (ker upam, da to stanje ni dokončno) zatajil osnovne prvine slovenske zgodovine, prvine, ki jih je pravilno upošteval med narodnim osvobodilnim bojem.

In ta odklon, ta umik je tisto, kar je usodno tako za Slovenijo kakor za zamejstvo. Zakaj zamejski ljudje prav dobro čutijo, zamejski ljudje podzavestno prav dobro slutijo, kako imajo za sabo namesto »matične« moralne pričujočnosti »matično« praznino.

Pa ravno zaradi odprtih mej ne samo slutijo, ampak se naši ljudje tudi vsak dan lahko prepričajo, kako Slovence onkraj meja prav nič ne zanima, recimo, če slovenski dijaki v Trstu obiskujejo slovenske ali italijanske šole. Prav zavoljo odprtih meja naši ljudje lahko vsak teden v ljubljanskem uradu, na ljubljanski pošti, v ljubljanski trgovini, v ljubljanski mehanični delavnici, v ljubljanskem hotelu, v ljubljanski restavraciji lahko doživijo trpko resnico, da zamejci niti malo nismo »del narodnega telesa«.

In da se razumemo, ne pričakujemo sentimentalnih izjav in poceni fraz »o rojakih«. Vnaprej in slovesno jih odklanjamo. Gre nam za miselnost, za formo mentis današnjega »matičnega« človeka. In ta forma mentis je izrazito amorfna, prakticistična, tako da srečaš celo mlade ljudi, ki te vprašajo,

zakaj v zamejstvu tako trmasto vztrajamo pri zvestobi slovenstvu, ko pa se nam odpirajo vse možnosti v državi z veliko kulturo in sijajnim standardom.

(Taki komentarji me spominjajo na predvojni čas, ko je klerikalno vodstvo simpatiziralo s fašističnim Rimom; takrat so bili seveda za drugačne »dobre odnose«, a značilno je, da so takrat zamejcem odgovarjali: »Kaj se pritožujete zavoljo svojega položaja, ko pa živite v državi, ki ima papeža in asfaltirane ceste.«)

XIV.

Ampak vprašanje o dobrih odnosih bi lahko zastavili tudi drugače. Recimo takó: Kaj je »matični« bolj za odnose ali bolj za »del narodnega telesa«? Ali pa še takó: Ko izbira med dobrimi odnosi in dolžnostjo do »dela narodnega telesa«, komu v prid se »matična« odloči?

Seveda mi bo spoštovani sogovornik odgovoril, da je treba poskusiti, da, če je mogoče, ostane koza cela in da je hkrati tudi volk sit. Dobro, a ko to ni mogoče?

Kajpada, in tukaj bi se pogovor lahko razvil v več smeri. Jaz bi, ker so to samo preprosti zapiski, predlagal dve poglavitni temi za razmišljanje. Prvo bi na kratko formuliral tako: V kakšni meri je Komunistična partija Slovenije v povojnem času v resnici izražala težnje slovenskega naroda, to se pravi z drugimi besedami, kako in koliko je Komunistična partija Slovenije res bila slovenska.

Druga tema za razpravljanje pa naj bi bila tale: Koliko je v poudarjanju potrebe po dobrih odnosih res nekaj skrbi za »del narodnega telesa«, koliko pa so lepe besede predvsem pisano cvetje, kateremu prinašajo življenjski sok v ekonomskem in finančnem humusu zarite korenine.

Poglavje o ponosu bom tokrat izpustil; saj bo kmalu spet prišlo na vrsto, recimo, ko bodo avstrijske oblasti »ugotavljale« manjšino na Koroškem, medtem ko bo kak pomemben slovenski politik tačas peljal predsednika avstrijske republike na Triglav ali na Krn.

(Vsekakor pa je zanimivo, da se avstrijski ministri ne potrudijo, da bi peljali italijanskega predsednika na Grossglockner, da bi si ogledal južno Tirolsko z avstrijske perspektive.)

XV.

O usodi zamejcev.

Na nekaterih mestih svojega članka se Ernest Petrič dotika tudi nalog, ki naj jih zamejci »sami« opravijo. Navedel bom dva stavka; oba sta na isti strani, to je na 239.

Ko govori o posameznih vidikih položaja zamejcev, pravi: »Res pa je še, da se jih tudi zamejci sami (oz. razne njihove grupacije) ne lotevajo dovolj sistematično in usklajeno.«

Potem pa: »Zlasti pa se mi zdi, da prav zamejci morajo in morejo biti — kakor je naša država dolžna in upravičena skrbeti tudi za dobre odnose med državami — v svojih konkretnih prizadevanjih odločni, enotni, tudi nepopustljivi v svojih upravičenih zahtevah. **Konec koncev je (in bo) njihov položaj odvisen predvsem od njihove lastne notranje moči** in od tega, kako bo okolje, v katerem žive, sprejelo in moglo sprejeti njihova prizadevanja.« (Podčrtal jaz.)

Pustimo ob strani vprašanje razpoloženja okolja, ki je odvisno od odnosov, o katerih sem pravkar povedal zgoraj, ustavimo se pri stavku, ki sem ga

podčrtal. Gre za dobro znano tezo, ki velja od leta 1954 dalje: Od vas zamejcev samih je odvisno, če se boste obdržali ali ne.

Naj bo, zamejci smo realisti in se prav dobro zavedamo, da, če bo v naših žilah tekla kri »udomačenih mačk«, kakor bi rekel Scipio Slataper, potem bo po nas.

A zatem ko smo to spoznali in priznali, se sprašujemo, zakaj onkraj meje taka vnema v dokazovanju, da je preživetje »predvsem« od nas odvisno. Tako je videti, kakor da se »matični« ljudje morajo zmeraj znova prepričati da smo zares razumeli, da se moramo »predvsem« zanesti nase.

Kolikor poznamo italijansko publicistiko, nismo še v nji zasledili takega poudarjanja teze, da je predvsem od italijanske manjšine v Jugoslaviji odvisno, če bo obstala. No, a verjetno bo kak slovenski komunist to drugačnost gledanja razložil s kapitalističnim ustrojem italijanske republike, nič ne bo pomislil, da se velikemu in zrelemu narodu niti sanja ne, da bi zagovarjal tako pilatovska pravila. Pri tem je zanimivo, da se italijanski komunisti in socialisti, ko gre za državno pripadnost in s tem povezanimi vprašanji, ne razlikujejo od pripadnikov drugih strank. Zato so pa seveda slovenski komunisti dosti »boljši« komunisti, to se pravi komunisti brez vsake pegice nacionalizma, to je pripravljeni biti do skrajnosti nesebični, nekateri celo tako spokorno nesebični, da je zaslediti v njihovih trpkih potezah rahle sledove mazohizma. (Ne bi škodilo, če bi se »slovenska znanstvena misel« spoprijela s tem vprašanjem. Zelo koristno delo bi opravil slovenski psiholog, ki bi odkril skrito gibalno slovenskega naslajanja pri samotrpinčenju.)

A tukaj me zanima nekaj drugega.

Zelo lahko je reči, naj bomo zamejci »odločni, enotni, tudi nepopustljivi« potem, ko smo v zamejstvu v povojnih letih doživeli najhujše razkole in razdore predvsem po zaslugi komunističnih voditeljev.

Seveda, v začetku je bilo vse še preveč enotno, vse masovno enotno, brez ozira na psihološki razloček med italijanskimi in slovenskimi ljudmi, brez upoštevanja narodnih posebnosti. Res je bila to doba, ko sta se v Trstu spoprijemala vzhodni in zahodni tabor, a vendar bi moder politik že takrat moral ločevati in ločiti razredne in blokovske koristi od narodnih. Že takrat bi bil lahko ločil partijsko organizacijo od narodnoobrambnih organizacij, že takrat bi moral ločiti partijski tisk od tistega, ki bi naj bil vsenaroden, nujno mnogonazorski tisk. Tako pa so komunisti ukrepali, kakor da so vsi Slovenci v zamejstvu od mladih nog brali Marksa, in s tem dosegli, da se je izoblikoval protikomunistični tabor.

Ko je napočil nesrečni informbirojevski čas, se je umetno sklenjen italijansko-slovenski konubij ne samo skazil, ampak mu je sledilo tako razdejanje, da so v primeru z njim naredila manj škode dolga leta fašističnega terorja. Saj so italijanski voditelji komunistične partije takrat zmerjali slovenske ljudi s sciavi kakor katerikoli drugi tržaški šovinisti.

Takrat so začela propadati prosvetna društva in takrat se je pokazalo, kako prav smo imeli tisti, ki smo trdili, da je zgrešeno reševati narodne interese samo na ideološki osnovi. Zato ne velja izgovor, da komunisti niso mogli vnaprej vedeti za ideološki spor; zadosti je bilo modrih mož, v zamejstvu, ki so svarili pred popolno simbiozo z italijanskimi ljudmi in zagovarjali samostojno politiko slovenske narodne skupnosti.

Sledilo je pobiranje razmetanih črepij. Nastala je Neodvisna socialistična zveza, v katero je bilo poleg Eugenia Laurentija in Bortola Petronia vpisanih še nekaj desetih Italijanov; to se pravi, da je kljub temu, da je skoraj pettisoč volivcev bilo Slovencev, **Neodvisna socialistična zveza** morala biti italijansko slovenska, zato da je lahko bila načelno deviško čista.

Ko so se jugoslovanski komunisti zblížali z italijanskimi socialisti, pa je bilo hitro čutiti, kaj se bo zgodilo. Obenem sta našla nov modus vivendi tudi Moskva in Beograd. Medtem smo bili 1954. leta priključeni Italiji.

Da, sledil je razpust **Neodvisne socialistične zveze**, slovenskim volilcem pa so zdaj dali na izbiro italijanske komuniste in socialiste, h katerim se lahko zatečejo. Vsakomur pa je bilo jasno, da večina Slovencev, ki so poprej volili Neodvisno, a niso bili ne marksisti ne komunisti, ne bodo dali svojega glasu italijanski socialistični stranki. Tako so se številni Slovenci zatekli k **Slovenski skupnosti**, čeprav je bila oosti bolj desničarska kakor je zdaj.

(Kogar zanima, si lahko prebere tudi kratek prikaz »Slovenska levica« v 5. št. **Zaliva**.)

Vsekakor je na dlani, kako je prišlo do razcepa slovenskih volilcev v zamejstvu, in tudi to, kdo je odgovoren, da zamejski Slovenci niso ne odločni ne enotni. Levo usmerjeni Slovenci volijo zdaj PCI, PSU, PSIUP, pa tudi **Slovensko skupnost** in še independentiste. Drugi pa oddajajo bile glasovnice.

Vendar velja pravilo, da so se tisti Slovenci, ki so izbrali **Slovensko skupnost**, odločili za pretežno desničarsko formacijo, medtem ko imajo Slovenci, ki volijo Italijansko socialistično stranko, lahko mirno vest, čeprav italijanska socialistična stranka vlada s krščansko demokracijo...

Lepa godlja, kaj?

Zato je prvi pogoj, da pride v zamejstvu do neke dostojne enotnosti, zasnova nove slovenske levičarske skupine. Ta bi morala najti platformo za sodelovanje s slovenskimi krščanskimi socialci. Dalje, **Primorski** naj bi postal dnevnik vse manjšine, v svoje uredništvo naj bi kooptiral predstavnika krščanskih socialcev, ki naj bi se tako odpovedali svojemu glasilu in porabili svoje zmoglosti in energije drugje.

Seveda ne bi nihče branil Slovincem, naj ne volijo Komunistične partije ali italijanskih socialistov, če bi hoteli zanje voliti, vendar bi se tako ustvarila homogena organizacija, ki bi se lahko uspešneje upirala raznarodovanju.

To danes terja zgodovina. Vse drugo so ideološki načrti in politični računi; slovensko občestvo v zamejstvu pa mora mimo načrtov in računov najti svojo samostojno podobo.

XVI

O slovenski samobitnosti.

Glede tega je najti nekaj pripomb v **Zalivu** številka 5, str. 35, 36, 37 in 38. Tam razlagam, zakaj odklanjam Kardeljev uvod k drugi izdaji **Razvoja**. Bral sem tudi, kakor svetuje Ernest Petrič, referat, ki ga je imel Kardelj na VIII. kongresu ZKJ, in moram reči, da so se njegove formulacije od 1958., ko je pisal uvod k **Razvoju**, rahlo spremenile v prid nacionalni samobitnosti. Pripomnil bi, pri tem, če drugi, kakor pravi Kardelj v uvodu svojega referata, »zaradi dreves ne vidijo gozda«, on doslej nekako zaradi gozda ni videl dreves. Vendar sem jaz, ko sem prišel v tesnejši stik s slovensko stvarnostjo v Jugoslaviji, spoznal sadove poprejšnjega obdobja, to se pravi tistega, ki gre do VIII. kongresa, oziroma do defenestracije centralizma. O tem obdobju sem pisal. (1)

(1) Naj navedem del kurziva, ki so ga objavili *Naši razgledi*, 26.2.1966.

Občar, pravi list, ne more vpisati narodnosti otroka, ki se mu je rodil, in če vpraša za razlago

Tovarišica vzame potipkan papir, kjer občan prebere:

— Zakon o matičnih knjigah, Ur. list SPRJ, št. 8-99/65 z dne 24.II.1965. Člen 4 V rojstno matično knjigo se vpisuje rojstvo z naslednjimi podatki: osebno ime in spol otroka ter dan, mesec, leto, ura in kraj njegovega rojstva. V rojstno matično knjigo

Kaj bo rodila nova politika, bomo lahko sodili kasneje. Vsekakor pa ne Ernest Petrič ne nihče drug ne more zahtevati, naj se človek zato, ker ie komunisti na nekem kongresu ali na nekem plenumu priznali kup storjenih napak, naenkrat potolaženo oddahne in blaženo nasmehne. Komunisti pa bi se v tem delu sveta tudi morali začeti zavedati, da niso realisti, če mislijo, da imajo ljudje brošuro o VIII. kongresu na posteljni omarici ali da jo nosijo s sabo na kopanje.

To pravim zavoljo tega, ker bi morali slovenski komunisti počasi začeti misliti na uvedbo realnejše demokracije, kajti za ideje, ki jih predlagajo na svojih plenutih, se bodo (in se bomo) ljudje zares zanimali takrat, ko bodo (bomo) lahko spoznali tudi druge misli, druga gledanja. Zdaj lahko samo čakajo (čakamo), da na naslednjem kongresu ali plenumu komunisti ovržejo poprejšnjo zgrešeno politiko in si izberejo krivca, v katerega bodo kakor v leseni totem zapičili svoje maščevalne žeblje.

XVII.

O pismu Socialistične zveze delavskega ljudstva.

Ernest Petrič »ne vidi razloga, zakaj je bilo potrebno znano pismo Glavnega odbora Socialistične zveze delovnega ljudstva o skrbi za slovenski jezik označiti kot 'otročje«. (str. 243)

Ne, nisem rekel, da je bilo pismo otročje, ampak »zares otročje je, če Socialistična zveza delovnega ljudstva slovesno priporoča, naj slovenska javnost skrbi za svoj jezik, ko se noben voditelj ne zavzame za to, da bi slovenski narod dihal kot živ organizem.« (Zaliv, št. 4, str. 158).

Če bo namreč zares uresničena »dosledno izvedena neodvisnost republike Slovenije v jugoslovanski skupnosti«, kot zahteva Josip Vidmar (Delo, 3.2.67), potem Slovenci ne potrebujejo nikakih pisem Socialistične zveze delovnega ljudstva o slovenskem jeziku. Vprašanje vzgoje mladine, napisov, knjig, itd. bo avtomatično rešeno.

Če pa ni v slovenskem vrhu, v vladi pravega državniškega hotenja, potem bodo vsa pisma, ki jih bodo pisala ta ali ona društva bob ob steno.

O da, če bi bila Socialistična zveza telo, ki bi bilo v dialektiki z izvršno oblastjo, potem bi bila stvar drugačna. A Socialistična zveza nima nobene samostojne politične funkcije; zato nima nobenega smisla, da komunisti v Socialistični zvezi pišejo pisma o jeziku, ko pa o tem lahko vse ukrepajo in ukrenejo komunisti v izvršnem svetu.

Seveda, drugače je, če izvršni svet potrebuje izjavo Socialistične zveze, da lahko dokaže komunistom drugih republik, kaj slovenski narod zahteva. A če slovenski komunisti rabijo take dokaze, potem je res, da je do samostojnosti slovenske republike v jugoslovanski skupnosti še zelo dolga pot.

A dvajset let bi za komuniste, ki naj bi bili izraz ljudske volje, lahko zadostovalo, da uresničijo slovensko samostojnost, kaj se vam zdi, Ernest Petrič?

Seveda jo je treba (samostojnost) hoteti, možato hoteti

se vpisujejo tudi podatki o otrokovih starših, in sicer osebno ime, državljanstvo, stalno bivališče in naslov stanovanja.

Narodnosti ni mogoče vpisati.

Mnoge ljudi, pravijo matičarji, to boli.

Razumljivo. Mnoge boli, druge pa jezi.

Ali so zakon sprejeli takrat, ko še niso javno in tudi na visokih ravneh grajali tistih, ki »menijo, da sta narod in narodnost preživela stvar?«

Kaj se zdi Ernestu Petriču, ali ni tudi Kardelj pripomogel, da je prišlo do tega, saj v uvodu k *Razvoju* razločno pravi, da bo »narod... postopno izginil z zgodovinske pozornice« (str. LXXII.)?

XVIII.

O ekonomski podlagi za narodno samobitnost.

Mislim, da vsi Slovenci soglašajo s tem, da »ne moremo mimo dejstva, da je prav zdrava ekonomika (tudi visok standard mimo drugega) še kako pomemben faktor narodnega ponosa in zavesti.« (Ernest Petrič, 1. c. str. 245.)

Poudarek pa je treba dati na tisti **zdrava** ekonomika. In slovenska ekonomika, ki hoče na primer po vsi sili ustvariti industrijski proletariat zato, ker je kmet reakcionaren, ni **zdrava**. Taka ekonomika je ideološka, politična, slavohlepna ekonomika.

Vsi Slovenci, tudi zamejci, smo ponosni nad dosežki slovenskih inženirjev, kemikov, arhitektov. Ne moremo pa biti ponosni nad družbenim redom, ki ima na vodilnih mestih na pol nepismene ljudi zato, ker imajo partijsko izkaznico in zmeraj soglašajo s politično linijo, inženirji in druga inteligenca pa mora zdoma, ker ne prenaša samodržništva nadutih parvenijev. Saj je res, so poskusi, da bi se to zlo odpravilo, vendar se ga ne bo moč rešiti drugače, kakor tako, da partija sprejme dialog, oziroma, da se partija spremeni. In je spet res, da se tudi partija skuša spremeniti, a vendar tudi do učinkovite spremembe ne bo prišlo, če se v partiji sami ne bo izoblikovala legalna opozicija. Vse drugo so obliži, začasni obliži, pod katerimi bo rana zmeraj bolj nekrotična.

Zato sem za zdravo ekonomiko: za industrijo, za kmetijstvo, za turizem.

Mislim pa, da je slovenski narod skozi svojo dolgo in nesrečno zgodovino zaslužil, da se pred ekonomiko dà na prvo mesto skrb za njegov obstoj. Zamejci smo imeli zadosti opraviti s tujim nacionalizmom, da lahko vemo, kakšna spaka je to. Vendar zvestoba svoji biti ni nacionalizem. Slovenski komunisti naj zato nehajo s tezami, da bo narodnost počasi izginila. Slovenski komunisti naj pustijo drugim megalomanske načrte o bratstvu med narodi in naj to bratstvo začnejo uresničevati doma tako, da šolarjem in dijakom cepijo zdravo narodno zavest. Zakaj samo če se bodo ohranili, bodo Slovenci lahko drugim bratje.

Vsekakor pa naj se slovenski komunisti odrečejo **narodni** vzgoji mladine šele takrat, ko se ji bodo odrekli komunisti drugih, rahlo večjih socialističnih držav, kakor je Slovenija.

Zakaj še enkrat naj bo poudarjeno: standard plus pridobitništvo plus apatija slovenske mladine plus odsotnost nacionalne zavesti lahko ustvari samo brezoblično gmoto, ki se bo pustila razkropiti kakor deževne kaplje ob sunku močnega vetra.

XIX.

O vlogi Cerkve.

O tem sem v 5. št. **Zaliva** povedal, kaj mislim, zato se tukaj ne bi ponavljal. Tam lahko vsakdo ugotovi, da ne mislim na »krščansko ideologijo, krščansko stranko, krščansko oblast (namesto komunistične) — torej obnovo klerikalizma na Slovenskem?«, kakor se sprašuje Ernest Petrič (str. 245)

Mislim čisto preprosto na vlogo Cerkve kot organizacije, ki ima kohezivsko moč, na občestvo, ki drži človeka povezanega z rodnim krajem, na svetovni nazor, ki je na primer edini kmeta povezoval z zemljo takrat, ko so ga komunisti psovali z reakcionarjem in izdajalcem, ker je hotel ostati zemlji zvest.

»Ugotovljeno pa je, kajti v arhivih obstajajo sodni akti, da smo smatrali za gospodarski kriminal, če je zadruga ali družbeno posestvo izrabljen traktor prodala privatnemu kmetu, ki je traktor popravil in uporabljal. Nadalje je tudi ugotovljeno, da

v nekaterih občinskih arhivih obstajajo odločbe in kazni proti kmetom — lastnikom traktorjev, ki so traktor uporabili ne le na svoji zemlji, ampak so opravljali usluge tudi svojim sosedom in vaščanom.»

(Lojze Jakopič, **Kdo bi moral in kdo je dolžan slovenskemu kmetu pomagati do boljšega strokovnega dela?** Nedeljski dnevnik, 18.6.1967, Mastni tisk ima odstavek tudi v časniku.)

No, takrat, ko je še bilo takó, je kmet našel oporo samo v cerkvi, saj so komunisti spravili v zapor celó komunista, ki se je predrznil kritizirati načrtno uničevanje slovenskega kmetijstva.

Zdaj je seveda kmetijska politika načelno drugačna in upati je, da bo razvoj rešil vprašanje vasi. Ostaja pa ugotovitev, da je kmetom oblast tuja, zakaj ko govorijo o oblasti, kmetje rečejo »oni«, medtem ko o cerkvi ne čutijo, da jim je tuja.

Kar se tiče narodnosti, je cerkev spet sredotežno sredstvo, medtem ko je komunizem, kakor se je doslej uveljavljal na Slovenskem, deloval sredotežno. In to v prvi vrsti s svojim idealistično pojmovanim internacionalizmom, potem zavoljo načelnega razkrajanja vsega, kar je bilo tradicionalno, recimo kmetijstva, kakor sem pravkar omenil, potem s povečevanjem produkcije, denarja, deviz, potem s pomanjkanjem sleherne skromnosti, potem z odpravo zbranosti, koncentracije, z odpravo človeške kvalitete in z nameščanjem stereotipnih figur na vodilna mesta.

Komunizem je kakor vodomet vse razprševal, vse atomiziral, zato ni mogel in ne more trpeti močnih osebnosti. Cerkev pa človeku pomaga, da se zbere, krščanstvo poudarja, čeprav na svoj način, pomen osebnosti.

Osebnost pa spet rase iz narodne zavesti, in tudi komunist, če hoče biti državnik, mora biti osebnost in rasti iz narodnega humusa. Zakaj če voditelj ni osebnost (ne govorim o tiranu), potem sta njegova politika in ekonomika škrpucalo brez načrta in brez prihodnosti.

O morali bi seveda moral biti govor dosti daljši.

Recimo o zapovedi: Ne kradi.

O tem imajo podatkov na pretek italijanski partnerji slovenskih in drugih jugoslovanskih poslovnih ljudi.

Pa zapoved: Ne laži.

Zakaj oblastnik, ki zapré Jožeta Pučnika (komunista), ker je povedal po pravici o kmetijstvu, laže in uči vse državljane, kako je treba lagati, da bodo v življenju v socializmu uspeli.

Prav tako je bila šola laži odprava **Perspektiv** in prisilna odpustitev uredništva **Sodobnosti**.

In tako dalje.

Pa še na primer vprašanje vzgoje. In menda ni treba, da poudarim, da nisem nikak puritanec, ampak da sem celó za prostost v ljubezni, da torej odločno odklanjam tabuje. Vendar je hkrati s prostostjo mladini tudi treba sklesati značaj, ji dati smoter, ki ne bo samo opel rekord. Mladini je treba vcepiti vsaj majhno klico potrebe po žrtvovanju za skupnost; a kako se bo mladina žrtvovala za občestvo, ko pa to išče samo standard in egoistično udobje.

No, in zavoljo vseh teh razlogov sem rekel, da če je danes krščanstvo res še lahko centripetalna moč na Slovenskem, potem bi bil pripravljen želeti, da se na Slovenskem krščanstvo okrepi.

Zase pa sem, kar sem, to je človek, ki je prepričan, da človeštvo ne potrebuje ne dogem in ne drugih verskih pravil in nasvetov, da si uredi življenje. Zadošča mi poštena človečanska in državljanska vzgoja, zadošča mi zdrava laična etika.

Žal pa so doslej skušale uvesti laično etiko samo vladavine, ki hočejo imeti (kakor poprej cerkev) v zakupu vso resnico, in zato, da bi obdržale oblast, kvarijo človeške značaje z vtepanjem strahu in s hinavščino, ki jo strah rodi. Tako laična družba zavoljo dozdevne prave ekonomike uničuje osebnost, namesto učiteljica laicizma pa postane na eni strani vzgojiteljica razvrata, na drugi pa verbalnega papirnatega apostolstva.

A če je slovenski komunizem še sposoben ustvariti novo obliko socializma, ustvariti družbo, ki bo slovenska, demokratično in laično vzgojena, družbo, ki bo čutila oblast kot **svojo** oblast in slovensko zemljo kot kraj, kjer je treba živeti in zdržati ne pa ga zapuščati — prosim, naj jo ustvari. Takrat se bom rad in zelo vesel odrekel pomoči krščanstva za rešitev **slovenske homogenosti**.

XX.

Naj na koncu dodam, da je komentar Ernesta Petriča k mojim »Glosam« edini trezen in iskren članek o slovenstvu in zamejstvu, ki je izšel v zadnjem desetletju v Sloveniji. Priznati mu je treba, da ne ovija stvari v umetno meglo in da se, v mejah danega okvira, zaveda, kje so špranje skozi katere priteka voda v slovensko plovilo.

Seveda ne more en sam samcat človek prinesiti odrešenja, zato je moj spoprijem z njim bolj razgiban, kakor bi lahko bil, ko bi me ne vznemirjala trpeča stvarnost.

Vendar se mi zdi prav, da navedem v celoti njegov zaključni odstavek:

»Nikoli ne mislim, da so komunisti a priori — in samo oni — klicani k temu, da usmerjajo pot slovenskega naroda. To bodo mogli (in za to bodo upravičeni) le, če bodo znali in dokler bodo znali resnično služiti nacionalnim in socialnim interesom slovenskih ljudi, t.j., dokler bodo znali ohraniti povezanost s težnjami ljudstva. To pa je naloga, ki zahteva od slovenskih komunistov jasen koncept narodnega razvoja, odločen obračun s slabostmi v lastnih vrstah in odločno zavzetost pri uresničevanju postavljenih nalog. Predvsem pa tudi večji občutek za politično odgovornost, kar bo najbolj učinkovito onemogočalo tista prizadevanja, ki skušajo dokazati, da so se slovenski komunisti utopili v prakticizmu, izgubili izpred oči skrb za usodo slovenskega naroda.« (str. 246-47)

To so vsekakor zelo tehtne in v nekem oziru daljnosežne besede. Pripomnil bi samo, da se Ernest Petrič prav gotovo dobro zaveda, da »tisti, ki skušajo dokazati, da so slovenski komunisti — izgubili izpred oči skrb za usodo slovenskega naroda«, niso samo tako svobodni, demokratični socialisti, kakršen je podpisani, ampak poleg kominformosko usmerjenih slovenskih komunistov, in to je zame najbolj pomembno, vsa slovenska narodno zavedna inteligenca, od učiteljstva do umetnikov, pa še široke plasti slovenskega naroda, predvsem kmetje, in potem še razgledani obrtniki, katerim je vseč izboljšanje življenjskega standarda, a zavoljo tega niso nič manj zaskrbljeni glede prihodnosti slovenske biti.

Skoraj herkulski napor čaka slovenske komuniste, če naj rešijo nalogo, o kateri govori Ernest Petrič.

Ji bodo kos?

Nihče ne more prerokovati, a če naj povem svoje mnenje, bi rekel, da brez resnično radikalnih dejanj, ne bodo mogli uspeti. V jugoslovanskem prostoru bi tako radikalno dejanje bila sprememba iz federacije v pravo, dosledno, od ljudi resnično doživeto konfederacijo. V slovenskem merilu pa sprostitev političnega življenja, ki naj omogoči dialektiko mišljenj in pripelje do nove koalicije tradiciji osvobodilnega boja zvestih slovenskih duhov.

Edino s sodelovanjem vseh slovenskih moči bo »koncept narodnega razvoja« lahko uspel. Brez pristanka ljudi, ki so si jih komunisti odtujili, jih zavrgli ko cunje za brisanje praha, jih kaznovali, jih v najboljšem primeru upokojili, ne bo noben načrt postal stvarnost.

Pa tudi brez sodelovanja inteligence in mladine ne. Takó inteligenco kakor mladino pa ne bodo prepričali ne plenumi ne panegiriki ne številne mea culpa, ampak samo doživetje novega, prevetrenega, zdravega ozračja.

Ivo Petkovšek
MORSKA SKRIVNOST
(linorez)

O LETOŠNJI GLEDALIŠKI SEZONI

I.

Po Babičevi otvoritveni predstavi Gorkega »Na dnu«, o kateri sem že povedala nekaj misli, je režiser Branko Gombač pripravil Mrožkov večer v mali dvorani Kulturnega doma.

Slavomir Mrožek spada danes med najbolj znane in največ igrane poljske povojne avtorje. Njegova dela uprizarjajo v Ameriki, Angliji, Franciji; zanj so se navdušili tako v Italiji kot v Sloveniji. Tržaška publika pa je sprejela Mrožka v na pol prazni dvorani Kulturnega doma. Res je, da so večeri v mali dvorani, sem lahko prištejemo tudi večer umetniške besede Branke Verdonik-Rasbergerjeve, namenjeni izbrani publikii, oziroma izobražencem. Vendar nam domači tisk večkrat posreduje zgovorne statistike o velikem številu dijakov, ki so po vojni maturirali na slovenskih višjih srednjih šolah. Zato Cankarjeva beseda kakor tudi preostali gledališki repertoar bi res ne smela biti pretežka za človeka s srednješolsko izobrazbo. Pri vsaki gledališki predstavi, pri vsakem predavanju ali koncertu srečujem pa že leta v glavnem vedno ene in iste obraze. Kod se porazgubljajo trume mladih izobražencev, o katerih govorijo statistike?

Mladika ovene ali se pa čudno ne žlahtno razrase, ako nima prave nege. Mislim, da se tako v šoli kot izven nje mladostnika premalo uvaja k spoznanju in cenitvi umetniških vrednot. Prazni sedež v dvorani je največkrat produkt pomanjkanja gledališke vzgoje. Toda kako naj šolnik posreduje svojim gojencem navdušenje za gledališko umetnost, ko sam ne čuti potrebe, da bi v gledališče redno zahajal.

V najkvalitetnejši gledališki zgradbi ustvarja ansambel, katerega visoke stvaritve (v letošnji sezoni so bile igralcem SG podeljene tri nagrade: Kozlovičevi, Lukešu in Sardočevi) pričajo italijanskim someščanom o slovenski visoki kulturni stopnji. In to svetišče slovenske besede, kjer naj bi se Slovenci duhovno in nacionalno bodrili, je večkrat podobno neprebrani dragoceni knjigi, ki jo hranimo na knjižni polici, da jo ob prvi priložnosti pokažemo gostu s ponosom, češ — kako smo kulturni!

Star pregovor pravi: »Če ne gre Mohamedu h gori, gre gora k Mohamedu.« Prirejen za gledališke razmere bi se drugi del pregovora glasil: »...naj gre gledališče k mladini!«

Sele ko je šolnik pojasnil in seznanil učenca z lepoto in veličino poezije, jo bo slednji pričel ceniti in čutiti potrebo po njeni duhovni hrani. Z drugimi besedami, naj bi gledališče skušalo nadomestiti to, kar šolniki zanemarjajo.

SG se je že usmerilo po tej poti, odkar že nekaj let uvaja študentski abonma z ugodnejšimi cenami. Uspeh ni izostal. Danes so višješolci in visokošolci najhvaležnejša gledališka publika in njihov abonma je izmed vseh najštevilnejši.

Da bi gledališče utrjevalo to, kar je pridobilo, in obenem skušalo rešiti in pridobiti razkropljene izobražence ter širok krog neštudirajoče mladine, ki se že posveča poklicu, bi lahko usmerilo svoje delo po klubih in prosvetnih društvih, kjer bi gledališčeniki predavali ali nastopali z umetniškimi večeri ali pa celo vodili študij kakega literarnega ali dramskega teksta. Da bi bilo to delo res pravo in plodno, so nam v dokaz aktivne dramske skupine, ki se posredno ali neposredno produkt požrtovalnega dela kakega člana SG. Pro-

svetni delavec ne more posredovati mlademu človeku toliko ljubezni do slovenske besede in gledališke umetnosti, kakor bi mu jo lahko posredoval gledališki umetnik.

Nadalje bi gledališče lahko obnovilo večere, v katerih bi predstavilo občinstvu vsako novo gledališko predstavo. Studentje sami so občutili potrebo po podobnih diskusijskih večerih. Akademski klub »Jadran« je po posameznih predstavah prirejal okrogle mize, pri katerih so skupno s povabljenimi gledališčniki razčlenjevali uprizorjeno delo.

Zelo koristno bi tudi bilo, mogoče še najkoristneje, če bi gledališče poleg otroške predstave uvrstilo v svoj repertoar še po eno mladinsko predstavo, primerno za nižje srednje šole.

SG ima kot manjšinsko gledališče posebne naloge in te so težke, saj zahtevajo od celotnega umetniškega ansambla veliko dobre volje in požrtvovalnosti ter vso potrebno pomoč s strani uprave.

V zvezi s tem mislim, da bi bilo za naš narodni obstoj in za naš kulturni vzpon koristneje, če bi SG, če bi že ne šlo drugače, raje uprizarjalo po eno premiero manj na sezono, tako da bi igralsko osebje imelo na razpolago potreben čas in možnost, da bi se lahko posvečalo mladini, kajti naša narodna in kulturna bodočnost je odvisna samo od nje. Mislim, da bi ne imela gledališka uprava velikih težav z uresničevijo tega načrta, saj je gledališče letos uprizorilo manj del, kot jih je v začetku programiralo.

A povrnilo se k Mrožkovemu večeru. Enodejanki »Strip-tease« in »Carobna noč« je postavil na oder režiser Branko Gombač z dobro zasnovano sceno inž. arh. Mitje Raceta. Nastopajoči Stane Starešinič, Alojz Milčič in Lidija Kozlovičeva so svoje like dobro poustvarili. Pri Starešiniču je mogoče nekoliko motila rahlo prevelika prizadevnost, s katero je okreplil svojo interpretacijo.

Bil je to lep umetniški večer, na katerem smo se končno tudi v Trstu se znanili s tem pomembnim poljskim dramatikom.

Gostovanje igralka Branka Verdonik-Rasbergerjeve je s Cankarjevo »Gospo Judit« vzbudilo gledalcu-poslušalcu tiste občutke, kakršne lahko zvabi le velik virtuozi ob interpretiranju velikega skladatelja. S svojo umetniško močjo in z dovršeno naštudiranimi detajli je Verdonik-Rasbergerjeva pričarala na oder

celo galerijo oseb. Njena igra, ki je v začetku bila rahlo romantično vznese-na, se je kasneje povzpela do take višine, kakršne je zmožna le velika igralka.

II.

Našim najmlajšim je SG uprizorilo v letošnji sezoni Grimmovo pravljico »Obuti maček«. Priredba, oziroma boljše povedano predelava, jo je tako spremenila, da ji ni mogel šestletni otrok slediti. Starejši otroci pa so v njej že opazili toliko nedoslednosti, da jim je bil pravi pravljичni užitek odvzet. Martinuzzijev namen, modernizirati klasično pravljico, je bil dober. Zastavil pa si je pretrd oreh. Veliki Walt Disney, mojster klasičnih pravljic in modernih otroških zgodbic ter velik poznavalec otrokove duševnosti, si ni upal spreminjati klasičnih pravljic. Njegova velika umetnina »Sneguljčica« je dosledno grajena po Grimmu.

Navedla bom samo največjo Martinuzzijevo napako: osrednja lastnost pravljice je, da navaja otroka k moralnim vrednotam. Dobrota, poštenje, pravičnost in delavnost so vrednote, ki vedno premagajo negativne sile in so na koncu tudi poplačane, negativne sile pa kaznovane. Martinuzzijev »Maček« s krajo preskrbi obleko gospodarju. Tvo dobi za ženo v zahvalo za svojo dobrotto in plemenitost razvajeno in omejeno kraljično, za tasta pa še bolj omejenega kralja. Ti dve figuri sta sicer zabavni in poživita delo, a na račun glavnega pravljicega momenta.

Delo je bilo kljub vsemu deležno uspeha, čemur so v veliki meri pripomogli režiser Adrijan Rustja, scenograf Demetrij Cej in električar Edvard Petaros.

III.

Ob božičnih praznikih nam je SG nu dilo igro o slovenskem božiču: »Ta sveti dan — veseli dan« Bruna Hartmana, ki je napisana po prepisu Drabosnjakove Božične igre.

Zadnje čase se gledališča po Evropi rada vračajo k prvim izvirom nacionalne dramatike. Tako je pri Slovencih režiser Mirko Mahnič pripravil in zrežiral »Večer v čitalnici« ter štiri velikonočne misterije, ki smo si jih lahko ogledali v Trstu. Igralci starih iger niso igrali, marveč jih predstavljali. Ta režijski prijem je značilen v glavnem tudi za druga gledališča v Evropi.

Režiser Branko Gombač se je ravnal po že omenjeni uprizoritveni posebnosti. V uvodnem in zaključnem delu igre igralci posebej s sodobno igro koroško družino ob praznovanju božiča. Tu je Gombač znal vdahniti igralskemu zboru praznično vzdušje in pravi ton, ni mu pa isto uspelo v delu, ko igralci predstavljajo igro v igri, oziroma vzbujajo predstavo, kako so se naši predniki gledališko izživljali.

Lepa in funkcionalna scena je bila delo inž. Viktorja Molka. Glasba Marijana Vodopivca se je ujemala z duhom igre in jo podkrepila. Dobri so bili kostumi Alenke Bartlove. Obredne plese je naštudiral dr. Henrik Neubauer

IV.

Ko sem odhajala od krstne uprizoritve Benedetičeve drame »Ne vedno kakor lastovke«, sem čutila v sebi koprene grobke in zmede. Zagrenile so me ugotovitve, do katerih avtor pride, ko obravnava probleme našega zamejskega življenja. In prav zaradi tega, ker sem se nekako istovetila z dogajanjem na odru, sem mogoče nehote zavzela kritičnejše stališče do Benedetičevega prvenca.

Iz dramskega teksta govori lirik, kar Benedetič pravzaprav je, zato so songi umetniški sukus drame. Song prenese avtorjev nekoliko patetični ton vsebinsko močnih, težkih izrazov, ne prenese pa ga vedno dramski govor. Ta slednji utruja gledalca, da mu zbeži marsikatera res dobra misel in pesniška prispodoba. Benedetičovo delo me je zmedlo s preobilico problemov, včasih nedoslednih in kaotičnih, ki jih avtor »a« stavlja. Benedetič je odprl svojo dušo nastežaj in stresel vsa svoja spoznanja, globlja doživetja in razočaranja v tekst. Skratka, hotel je povedati vse naenkrat. Glavni moment, oziroma osrednja nit, naj bi bila v drami socialna krivica, ki tira naše najboljše sinove v tujino, od koder se nikdar ne povrnejo. Obenem pa je to tragedija samote in odtujenosti človeka 20. stoletja, je krik proti vojnim grozotam, proti moralni propalosti itd. Motivov je nešteto, preveč. Na vso to bolečino reagira Benedetič s pesimističnim fatalizmom. Njegov Apostol se, ko mu tovariši, zaslepljeni od Gospodarjevega denarja, pokažejo hrbet, ukloni, vrže »puško v koruzo« in gre v tujino. Ko prejme mati Veronika telegram o sinovi smrti, poje-

ta Dekle in Fant uspavanko otroku. In življenje teče dalje s krivicami, z novimi Apostoli, ki bodo šli v tujino.

Ali so nas naši Apostoli res zapustili? Ne, zapustili so nas tisti, ki niso bili Apostoli. Ali so res, kot je razvidno iz Benedetičevega dela, bile bazoviše žrtve, kot simbol vseh žrtev za svobodno in lepšo bodočnost, zaman? Ne, to ni res.

»Ne vedno kakor lastovke« je delo, pisano v stilu avantgardne antidrame in kot »filozofski traktat« na odru nima neposredne tragične učinkovitosti. Tragična v njem je predvsem njegova filozofija. Dialog je glavna oblika prikazovanja dejanja v drami in kot tak mora imeti vse bistvene sestavine dramatičnega dejanja: gibanje v nasprotjih in protislovjih, boj ali nasprotovanje med osebami in v osebah samih. V Benedetičevi drami pa imam občutek, da Apostol, Veronika, Simon, Jeremija ter celo Magdalena govorijo odlomke istega monologa. Dialog je samo med Apostolom in negativnimi osebami; Gospodarjem, njegovo ženo in Kajnom. In prav te tri osebe imajo najbolje izklesan značaj. Tu in tam ga ima tudi Magdalena, a niso redki momenti, ko spregovori iz nje Apostol.

Vsekakor, ko bi avtor uporabljal bolj izbrušeno dleto in bi dalj časa obdeloval svoj material, bi iz tega lahko nastala dobra drama.

Delo je režiral Jože Babič. Ze Babičovo ime je porok, da gledalec ne bo šel opeharjen iz gledališča. Tokrat je Babič uporabil dobršen del svoje domišljije, da je stično dramo skušal čim bolj razgibati. Dosegel je od gledalca nenehno priklenjenost na odrsko dogajanje, oziroma na zunanje efekte — delno v škodo dramskega teksta. Nepomembnost retrospektive je rešil tako, da jo je prikazal v filmu, kar je pritegnilo in poživilo gledalčevo pazljivost in zanimanje. Benedetičovo delo je dalo Babiču možnost za pravo režisersko ekshibicijo, manjkali so samo še umetni ognji.

Glasbo je skomponiral tržaški skladatelj Aleksander Vodopivec. S svojimi songi in posebno z uspavanko je še potrdil svoj umetniški sloves.

Dobra je bila scena, ki je skupno s kostumi delo Jožeta Babiča s sodelovanjem Demetrija Ceja in Anje Dolenčeve.

Igralski ansambel je s svojo umetniško močjo tudi veliko pripomogel, da bi delo čim bolj uspelo. V glavnih

vlogah so nastopili: Stane Starešinič, Zlata Rodoškova, Jožko Lukeš, Stane Raztresen ter Mira Sardočeva. O Miri Sardočevi naj omenim, da je kot Magdalena izžarevala tak umetniški ogenj, kakršnega smo pri njej že veliko časa pogrešali.

Pri predstavi je sodelovala tudi instrumentalna in vokalna skupina »5 Fans« in podčrtala s tem avantgardnost Benedičeve drame.

V.

Pirandellova komedija »Saj ni zares« (Ma non è una cosa seria) spada med manj pomembna dela slavnega sicilskega dramaturga. V bistvu je Pirandello s to komedijo hotel samo zabavati gledalce in še ni imel namena, da bi v umetniški obliki načenjal kako filozofsko teorijo. Vendar je v delu možno spoznati, čeprav samo v nejasnih obrisih, mnogo tipičnih potez kasnejšega plemičnega Pirandella, ki v svojih dramah obravnava tragičnost dialektične resnice. Komedija je prežeta s pi-

krim humorjem in se marsikatera šala spremeni v resno zadevo. V usodah gospoda Barranca in profesorja Virgaduma je mnogo tragične šale. Vendar je Pirandello v tej komediji še poln človeškega razumevanja, da gledalec ne čuti prave drame.

Režiser Jože Babič, ki je poskrbel tudi za sceno in kostume s sodelovanjem Demetrija Ceja in Anje Dolenčeve, je postavil komedijo v Pirandellov čas in slog. Lidija Kozlovičeva, ki je poosebila osrednji lik komedije Gasparino Torretto, je tokrat prvič lahko seznanila tržaško občinstvo s svojo kreativno močjo. Način, kako je Kozlovičeva gradila in razvila Gasparinin lik, daje cutiti, da igralka hrani v sebi resnično velik igralski talent. Jožko Lukeš je tako živo poosebil to figuro in njeno tragičnost, da je vdahnil življenje gospodu Barrancu. Mogoče je bila ta Lukeševa kreacija najboljša v letošnji sezoni. Čeprav je bila vloga profesorja Virgaduma, ki jo je igral

Edvard Martinuzzi, le bežna, ji je znal igravec dati toliko vsebine, da je ustvaril iz nje pravi biserček. Stane Starešinič je igral Memma Speranza, lahkoživca, ki se na kraju tako spreobrne, da ga Gasparina lahko vzljubi in se odloči zanj. Pri Starešiničevem Memmu nisem občutila resničnega spreobrnjenja in zato mi je bilo skoro žal, da je Gasparina sprejela njegovo roko.

SG je v začetku sezone najavilo Pirandellovo dramo »Nocoj improviziramo«, vendar me ni motila sprememba, ker je ta komedija osvežila ozračje, ki ga je zapustilo Benedetičevo delo.

VI.

V zameno za obljubljeni »Večer stovenskega humorja« je SG uprizorilo star francoski vaudeville, nastal je v prvih letih našega stoletja, avtorja Neoclesa Hennequina. Delo in avtor spadata v dobo, ko je Francija preplavljala evropska gledališča s temi ne ravno umetniškimi, a spretno napisanimi komedijami, ki so služile tedanji publiki le za zabavo. Silvio D'Amico omenja v svoji zgodovini dramske umetnosti le družino Hennequin, ki je skupno z Bissonom in Feydeaujem neutrudno proizvajala vaudeville ali pochade za evropski trg.

Da je SG uvrstilo ta lahkotni vaudeville v svoj repertoar, si lahko razlagam samo s tem, da je hotelo utresti široki publiki. Vendar mislim, da če naj ta serijski produkt služi preprostem gledalcu le kot vaba, da bi prestopil prag Talijinega svetišča, potem se je v ta namen SG organizacijsko premalo angažiralo. V današnji eri reklamnih oglasov, ko industrijske tvrdke, knjižne založbe, umetniške ustanove itd. potrošijo ogromna finančna sredstva za reklamo, ker se zavedajo moči, ki jo ta ima, se SG v glavnem omeji samo na drobne notice v dnevnem časopisju. In tako se reklamna pot usmerja po običajni poti: znanec, ki je videl predstavo, navduši zanj svoje znance. Toda tokrat je bilo število predstav omejeno, kajti uprava SG je združila po dva abonmaja na predstavo. In ko je postalo delo dovolj reklamizirano, ga že ni bilo več na sporedu, ali pa je bila še kaka posamezna večerna predstava ob delavniku, ko je za delavca praktično zelo nerodno ali celo nemogoče, da bi šel v gledališče.

Pri večini gledalcev sta najbolj priljubljeni dve gledališki zvrsti: otroška

igra in briljantna komedija. Mar bi ne bilo koristno, če bi gledališče imelo celo sezono na repertoarju tako eno kot drugo zvrst.

A povrnimo se k Hennequinovi komediji.

Režiserju Adrijanu Rustifti leži še najbolj komedija in to nam je tokrat dokazal z nekaj prav dobrimi domisljicami. Škoda le, da so bile tu in tam situacije premalo čiste in da se je režija skupno s sceno in kostumi ter z igro nekaterih igralcev približala bolj groteski kot prefinjeno ležerni francoski komediji.

VII.

Z »Birozavri« Silvana Ambrogija je SG zaključilo letošnjo sezono. Komedija nam prikazuje absurdnost birokratičnega urada, ki deset let mrzlično četa, njegovo delo pa je samemu sebi namen, je nekoristno in celo protizakonito. Silvano Ambrogio je prejel leta 1961 za ta svoj dramski prvenec nagrado Italijanskega instituta za dramo. Delo je bilo uprizorjeno v milanskem »Malem gledališču«, v ljubljanski »Drami« in sedaj pri nas, vendar ni ne v Italiji, ne v Ljubljani in ne pri nas doživelo večjega uspeha. To pa verjeto zaradi tega, ker je preveč statično, in čeprav obravnava žgoč problem, gledalca z dolgočasi. Zdi se mi, da je to literarna komedija, katero je prijetneje brati kot gledati. Ko bi avtor prikazal tematiko v groteskni luči, mogoče v fojevskem slogu, bi delo postalo brez dvoma gledališko zanimivejše.

Režijo in odrsko realizacijo je oskrbel Jože Babič. Harmonično z delom sta bili tudi režija in scena zasnovani po realističnem konceptu. Babič mojstrsko obvlada prostor. Sceno je zasnoval tako, da je dajala občutek mogočne kartoteke in arhiva, po drugi strani pa utesnjenosti podstrešnega urada. Z linearno postavitvijo mizic in stolov je samo podčrtal elementarni in pikolovski red, ki despotsko vlada v tem svojskem ambientu.

V tej galeriji likov sta bili najbolji tragični osebi dinamičnega svetnika Massare, ki ga je zelo dobro podal Rado Nakrst, in tipičnega birokratskega uradnika Fischielle, ki ga je tudi zelo dobro posebil Stane Raztresen. Delo je bilo skrbno naštudirano, le nekoliko je motilo, da nekateri igralci niso popolnoma obvladali teksta.

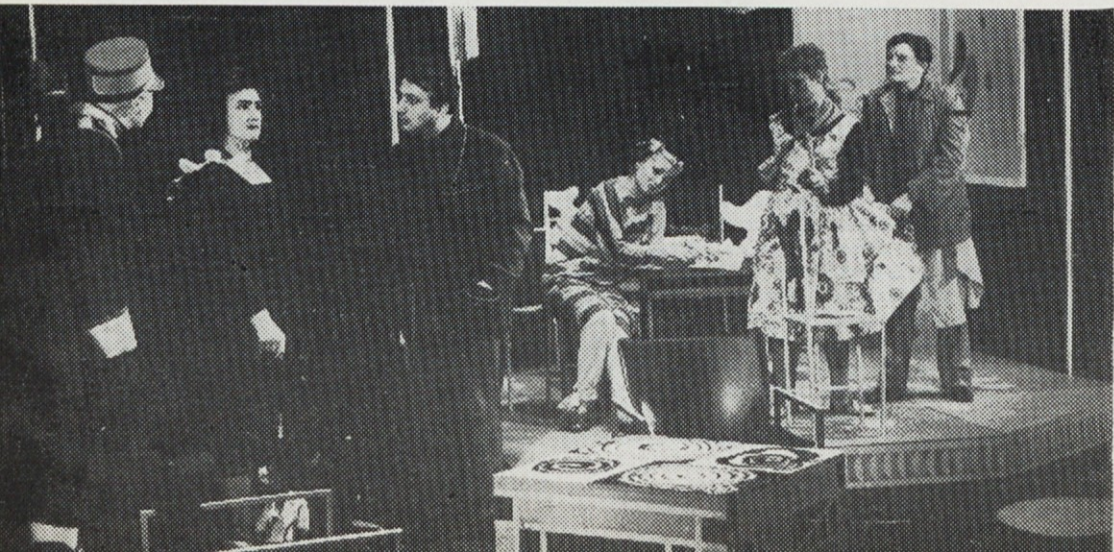
Teško je godrnjati in kritizirati repertoar ter celotno delo SG, če človek pozna težave, s katerimi se ta ustanova bori in jih premaguje že dobrih 20 let. Neurejen gmotni položaj povzroča največ težav. Maloštevilni umetniški ansambel je preobremenjen in repertoar mora biti prilagojen tako majhnemu številu igralskega ansambla kakor razpoložljivim tvarnim sredstvom. Zelo veliko repertoarno težavo predstavlja tudi kar se da raznolika publika s svojimi umetniškimi in neumetniškimi zahtevami. Iz vsega tega nujno sledi, da je marsikateri gledalec nezadoščen.

Z grenkobo in nejevoljo poslušam »modrovanje« nekaterih »intelektualcev« o repertoarju in gledališkemu ansamblu. Res je sicer, da spored ni sestavljen dovolj skrbno in pretehtano, včasih celo nekoliko malomarno, ven-

dar se mi zdi, da je pri nas kritika že prišla v navado — kritika je načelnost, katere se je treba držati. Dovolj je, da si nekdo ogleda v vsej sezoni eno predstavo, ki mu slučajno ni po godu, in že se čuti poklicanega, da se pritožuje nad celotnim gledališkim repertoarjem in »nizko« umetniško zmogljivostjo SG. Najbolj destruktivna pa je tista kritika, ki izvira samo iz političnih spletk.

»Slep je, kdor se s petjem ukvarja.
Kranjec moj mu osle kaže,«
pravi Prešeren.

A pisano je, da ima narod tako kulturo, kakršno si zasluži. Zato je od vseh Slovencev na Tržaškem odvisna umetniška moč in vitalnost SG kakor seveda tudi drugih kulturnih dejavnosti.

SLOVENSTVO DANES

To je naslov, ki sta si ga revija »Most« in naša revija izbrali kot okvirni naslov za diskusijski večer, ki sta ga imeli v mali dvorani Kulturnega doma 19. maja. Ta pogovor za okroglo mizo je bil vidnejši poskus neposredne javne pluralistične izmenjave mnenj o vprašanju slovenstva in zamejstva. Snov je bila razsežna in zato je nekoliko imel prav, kdor je pripomnil, da bi bil že čas, da bi začeli skupno obravnavati posamezna vprašanja slovenskega življenja v zamejstvu; vendar mislimo, da je bilo tako predhodno javno in v precejšnji meri množično soočenje potrebno. Kakor nas je več krepkih udarcev v preteklosti razklalo in razcepilo, tako, menimo, nas mora več potrpežljivih in vztrajnih prizadevanj počasi spet vsaj deloma amalgimirati.

Uredništvu revij sta se domenili, da bodo imeli kratek referat po trije člani vsakega uredništva. Tako je za »Most« govoril pisatelj profesor Alojz Rebula, prof. Aleš Lokar in gospod Drago Štoka; za »Zaliv« pa pisatelj profesor Boris Pahor, visokošolec Marko Kravos in visokošolec Filip Fischer. Pahorjev in Kravosov referat objavljamo na uvodnih straneh.

Mogoče se kdaj drugič povrnemo k različnim pogledom oseb, ki so prosile za besedo, ko je bil konec referatov. Naj tokrat imenujemo vsaj pomembnejše posege. Oglasili so se ing. Kodrič, Drago Košmrlj, dr. Berdon, Stane Bidovec, inž. Pečenko, Filibert Benedetič, Bojan Pavletič.

Ker je urednik »Primorskega dnevnika« videl v tem diskusijskem večeru »praktično pripravo« za ustanovitev nove stranke (strah ima velike oči), je pisatelj Boris Pahor pred začetkom večera prebral sledečo izjavo:

Zahvaljujem se v imenu urednikov »Zaliva« vsem, ki so se odzvali vabilu in prišli, da sodelujejo pri tem pogovoru. Dolgo je že, kar je uredništvo »Mosta« predlagalo tak večer, »Zaliv« je bil že tedaj načteno za to, iz tehničnih razlogov smo šele zdaj zamisel lahko uresničili.

Zelim na kratko poudariti dvoje; zbrali smo se, da se pogovorimo, da izmenjamo misli, da skušamo najti vsaj kak odgovor na vprašanje našega nadaljnega obstoja.

V dnevniku je pa izšel pred dnevi ponesrečen in nekulturnen kurziv, v katerem se ta naša okrogla miza omenja v zvezi z nekakšnimi političnimi dogovori. Ker se od urednikov »Zaliva« nihče ne ukvarja s politiko, se z njo še manj misli ukvarjati na tem diskusijskem večeru, ki sta ga pripravili dve kulturni reviji. To se ne pravi, da ne bomo odgovarjali na morebitna vprašanja udeležencev, ampak, da ta večer temu ni bil in ni posvečen.

Dalje, iz trte zvita je trditev, da je »Zaliv« zaprl vrata sodelavcem zato, ker so njegovi uredniki čutili potrebo, da izrazijo nezadovoljstvo levih Slovencev zavoljo odprave slovenske socialistične stranke. Revija je prav tako odprta, kakor je bila poprej, vsak se v nji lahko upre našim tezam, kakor smo do zdaj objavljali teze komunista Stojana Spe-tiča, čeprav niso izražale misli vseh urednikov.

Čas je, da nehamo s paternalizmi. Zakaj, poudarjamo, da nimamo nobene politične ambicije, vendar naj bo tudi jasno, da ne bomo šli, če bomo kaj želeli ukreniti, vprašat za dovoljenje nikogar.

Uredništvo »Mosta« je predlagalo, naj bi bil pri diskusiji moderator dr. Lojze Bercé, urednik »Gospodarstva«. Uredništvo »Zaliva« s predlogom ni soglašalo, ker se je balo, da bo dr. Bercé posegel v diskusijo, ven-

dar je, ker je uredništvo »Mosta« postavljalo sprejem izbranega moderatorja kot pogoj, predlog nazadnje sprejelo.

Zal se je bojazen uredništva »Zaliva« uresničila, zakaj moderator je na koncu, ko je zaključeval diskusijski večer, izjavil, da je vesel, ker pogovor ni prešel na politično področje, kajti, tako je rekel, človek ne more vedeti, od česa je vse odvisna politika X države ali politika Y države. Tako je s svojo očetovsko gesto skušal razvrednotiti skoraj ves pomen večera, v glavnem pa oba poglobitna referata, to je referat Borisa Pahorja in referat Alojza Rebule.

Na razveljavljajoče besede dr. Bertceta je upravičeno reagiral prof. Bojan Pavletič.

Tako se je zavoljo zelo kasne ure in zavoljo nezaželenega posega večer nekoliko neizrazito zaključil. Da ne bi spet začenjali z diskusijo, se ured-

niki »Zaliva« niso oglasili k besedi. Naj zato tukaj poudarijo, da ne soglašajo z mislimi dr. Lojzeta Bertceta, in kakor se mu zahvaljujejo zato, ker je lepo vodil debato, tako odklanjajo njegov zaključni poseg.

Uredništvo »Zaliva«

V prejšnji številki naše revije je nastala neljuba zmešnjava vrst v študiji Ustroj slovenske manjine na Tržaškem.

Prve tri vrstice teksta na str. 10 gre do na konec teksta s padnaslovom Izbrazba na str. 9.

Naprošeni objavljajo

Trst, ul. Boveto 82

P. n.

Uredništvo »Primorskega dnevnika«

Trst

V nedeljski številki Vašega dnevnika dne 14. t. m. ste pod Tržaško rubriko objavili kurzivni članek z naslovom »Poskus nove stranke«, ki se nanaša na članek »Slovenska levica«, ki je izšel v peti številki tržaške revije »Zaliv«.

Potem, ko sem prečital članek v Vašem listu, sem prečital tudi tistega inkriminiranega, ki je izšel v omenjeni reviji, in se prepričal, da je od Vas objavljeni članek navadna tendenciozna potvorba vsebine članka objavljenega v reviji.

Namesto da bi potvarjali vsebino, bi morali članek v celoti ponatisniti in sodbo prepustiti naši javnosti.

Tako pa kompromitirate dnevnik, ki ga zaenkrat tržaška slovenska javnost smatra za nepristranski informativni list, glasilo zamejskih Slovencev, in s tem res ustvarjate zmedo, ki jo pripisujete drugim.

Če pa je »Primorski dnevnik« spremenil svoje dose danje stališče in postal glasilo kake določene stranke ali skupine, potem naj obvesti svoje čitatelje, da se bomo znali prilagoditi novemu stanju.

Stanko Pertot

List gornjega pisma ni objavil.

ODPRTO PISMO STOJANU SPETIČU

Dragi prijatelj,

oprosti, če ti tokrat pišem na način, ki ni bil v navadi med nama, a si me pravzaprav ti napeljal na to s svojo obsodbo Zaliva v Primorskem dnevniku (17.V.1967). Prav imaš, ko pričakuješ, da bova tokrat pobesedovala o stvareh, ki so ti kot človeku, ki mu je politika vsakdanja jed, vsakakor bližje od poezije, kjer sem sam bolj doma. A če se spuščam na zame tako negotova tla, imam za to dva razloga: po eni strani se čutim obvezanega, da ti kot sourednik Zaliva povem nekaj misli o odprtosti revije, ker si ji ti to lastnost odrekel, potem ko je bil na njenih straneh objavljen članek Slovenska levica. Z druge strani pa bi se rad osebno opredelil do spornega članka, ker želim tako vsaj omejiti podtikanja, namigovanja in predvidevanja, ki so začela tako divje krožiti po našem prostoru in ki si jim najbrž prislulnih tudi ti. In prav tu bom začel.

Gotovo je omenjeni članek dregnul v osir, saj se je s predlogom za akcijo vključil v boj med SKGZ in Slovensko skupnostjo za to, kdo naj nazven predstavlja slovensko manjšino in s tega vidika mi je razumljiva nekoliko histerična reakcija Primorskega dnevnika (14.V.1967), saj bi nova politična formacija kar precej omajala položaje Zveze.

Prav tako predstavlja izjava o potrebi nove politične formacije Slovencev tudi nezaupnico dvema velikima delavskima strankama, ki za našo narodno skupnost še daleč nista storili vsega, za kar ju obvezujejo njuni »evange!ji«. To veš tudi sam, in čeprav mi boš tu nasul kopico tehtnih opravičil v njuno obrambo, ki jih bom moral tudi sam sprejeti, dejstva ostanejo klavrna dejstva. Sam namreč soglašam z oceno o položaju slovenske levice, ki pravi, da se je »politično delovanje razblinilo, čut skupnih smotrov shlapel, obrambna povezanost... razmrnila« — ker nikjer pri delavskih strankah ne vidim pravega in sistematičnega dela na nacionalni podlagi, ki je za obstoj narodno ogrožene skupnosti nujno potrebno. Sicer osebno dvomin, da bi uspešno popravila ta moreč položaj prav volilna grupacija — tako rešitev nakazuje članek o slovenski levici — res pa je, da je nekaj le treba storiti. Zaliv je to sprožil, hitri ter spontani odmev naših ljudi na to le potrjuje, da je zadel ob živo problematiko manjšine. Boljših rešitev bi morali iskati in najti vsi zavestni in — »pismeni« ljudje na levici. In tu smo pri drugi točki. Sam veš, da je Zaliv nastal iz potrebe, da dobi levica neko kovnico mladih slovenskih intelektualcev, in veš tudi, kako hudo potrebna je taka reč. Celu tebi, ki si iz med mladih naše generacije kar grdo osamljen med komunisti, beseda materinega jezika, kot sam praviš, težko opleta, ko jo zapisuješ. V dobi raznih dialogov je tako neznanje zelo neprijetno. Neprijetno tudi zato, ker na levici skoro ni slovenskih ljudi, ki bi širše množice osveščali — saj je osveščen človek, ki zavestno usmerja svoja dejanja, daleč najkoristnejši za razvoj družbe in posamezne skupnosti. Do tega si sam prišel v svojem razmišljanju o Izbiri (Zaliv 2-3). Če torej zdaj misliš, da so strani Zaliva zaradi članka Slovenska levica postale zate in za tvoje tovariše prevročne, je to, prijateljsko rečeno, malo kratkovidno. Tisti podpis Uredništvo, ki te je tako prizadejalo namreč nikogar od sodelavcev revije ne kompromitira ali obvezuje, kot se ti bojiš. Članku smo glede na njegovo aktualnost in pomembnost hoteli dati le potrebno težo in v tem smo, kot vidiš po odzivu javnosti, kar uspeli. S tem pa še ni rečeno, da revija ne nudi svojih, verjemi, kar težko zdrževanih in urejevanih strani tudi prispevkom »sodelavcev, ki je (njih

mnenje) popolnoma različno.« »Vrata, ki so bila prej odprta,« ostanejo odprta in tako spet vabim tebe in morda še koga tvojih tovarišev, da za Zaliv kaj napišete — revija je tistega ki jo popiše.

Se nekaj: — moti te Katoliški glas, ki v nekem svojem članku pravi, da se bo z ljudmi okrog Zaliva rad pogovarjal, saj to niso »pravoverni marksisti«, ampak nekaj »drugega« (Kat. g. 25.V.1967). Jaz pa ti bom rekel tole: dokler se bo neki verski list v pokoncilski dobi tako odločal, s kom bo govoril in s kom ne, in bo še naprej na malem ognju pogreval svoj častiljivi obskurantizem, do takrat nimam jaz z njim kdovekaj skupnega, niti skupne govornice. Pa tudi drugi pri Zalivu, kolikor jih poznam, ne! Se več: morda se odločim in se »prekrstim« v marksista (čeprav veš, kako mi je pri srcu moj anarhični humanizem) — zaradi ravnotežja sil in da mi ne bo treba govoriti s takimi Kristusovimi vojščaki, ki jim je Kristus in njegov duh tako zelo tuj. Tudi tega ne morem pozabiti, kakšen odnos ima Kat. glas do Narodnoosvobodilnega boja slovenskega ljudstva in do matične domovine. Najina očeta sta kot toliko drugih naših ljudi vse preveč žrtvovala v usodni preizkušnji in sta nama posredovala preveč ljubezni do svojega naroda, da bi lahko bila midva toliko »strpna« in bi velikodušno spregledala, kako nekdo blati in iz slepega politikantstva razbija to, kar je veliki večini zamejskih ljudi najbolj sveto: naše odporniško gibanje in matična domovina.

Tako, da boš lažjega srca! Čeprav ne vem, zakaj ti morem to pisati, ko me pa vendar poznaš od Tabornikov, Demokratičnih srednješolcev, pa od Mladinske iniciative, kjer smo vsi skupaj tlačanili našim mladim idealom. A morda te je nekoliko zastrupilo ozračje politike, kateremu si se predal in iz katerega včasih niti ne vidiš več.

No, bodi mi pozdravljen!

MARKO KRAVOS

PRISPEVKI K SLOVENSKEMU PRAVLJIČARSTVU

Človek dobi navdih in si kar ne more kaj, da se ne bi zahvalil tistemu, ki je tak dragocen vzgib izzval. Zato bom nekaj uvodnih vrstic izrabil prav v ta namen, šele nato pride pravljica.

Prav tiste hipe je bilo, ko sem prebiral oceno Pahorjeve **Nekropole** v nedeljskem Primorskem dnevniku (4.VI.1967) in mi je časopisni papir šuštel v rokah od neopredeljivega ugodja. Užitek, ki se je večal in večal, se potem zgostil in oblikoval v pravljico. Ne morem reči, da mi je bil vir navdih avtor te ocene — Robert Petaros, čeprav so njegovi širokosrčni zamahi, ki jih gotovo vodi ambicija močne nature, tudi našli odmeva v moji notranjosti. Vse moje ude pa je prešinila misel, ki me je prevzela z navdušenjem primitivne, a zato tem bolj neposredne enkratnosti; za zgoraj omenjeno kritiko sem namreč nenadoma ugledal čudovito suverenost neke skupine ljudi, lahko ji rečemo delovne skupnosti, ki je tako zaverovana v načelo pravičnosti, da si velikodušno privoščiči in gre iz tega principa celo proti svojim materialnim koristim. In prav to je storilo **Založništvo tržaškega tiska**, ko je v dnevniku, ki ga izdaja, odklonilo, da ne rečemo — raztrgalo knjigo, ki jo je samo založilo (skupaj z mariborskimi Obzorji). To je redka značajnost, ki gre zaradi pravice — ta terja kazen za neposlušneže — z zavidljivo borbeno doslednostjo proti lastnim interesom. Takrat, takrat se je iz mene izluščila ta pravljica:

Nekoč je živel velik zmaj s tremi glavami. Ta je nekega poletnega dne poležaval v senci pred domačo votlino. Soparno je bilo in polno mrčesa je obletavalo dobrodušneža, ki si je želel le prijetnega popoldanskega počitka. Ko je pa predolgi zmajev rep opletal in podil vsiljivo golazen, je enkrat udaril tudi mimo muhe po slonu, ki se je tam blizu pasel. Tako je moral zmaj brž na noge, da se ubrani razjarjenega trobentača z nasršenimi okli. No, ko sta drug drugega dodobra naučila kozjih molitvic in je močnejši zmaj pregнал neumnega slona, je zmagovalec spet (nekam) legel, da si oddahne. In ko tako leži, se troje glav nenadoma spomni na nesrečnika, ki je bil pravzaprav kriv neprijetnega dogodka. Dve sta se vzdrževali glasovanja, tretja pa je bila odločno za to, da se rep kaznuje in sicer po stari šegi zmajev: sovražnika je treba pohrustati! Prva glava je rekla: ham, druga glava je rekla: ham, tretja glava je rekla: ham. Zdaj že ni bilo več lepega repa, ki je sicer res krasil zmajevo telo, a ga tudi tako nevesče branil muh. Tedaj je rekla glava, ki je bila za obsodbo repa na smrt: »Bližina repa je vsa okužena od njegovega neumnega početja. Da se iz tega spet ne razvije kaj nepredvidenega in nedomišljenega, predlagam, da tudi neposredno okoličico brez usmiljenja in najstrože obsodimo.« Spet se ostali dve glavi zdržita glasovanja in predlog je sprejet. Sledi živahen ham, ham, ham, ki pa ni prinesel popolnega zadoščenja in gotovosti. Treba je bilo še glasovanja in še hamhamhama. Dokler niso glave prišle do lastnih vratov. Takrat spet povzdigne glas bojevita glava: »Kaj zdaj?« Ostalima pa je bilo očitno dovolj, zazehali sta in odločili: zdaj pa se lahko v miru predamo brezskrbnemu počitku. In res glave zadovoljno zapro oči in uživajo v popoldanskem dremežu. Ko so tako dremale, glej ga, se spet pripase v bližino slon in skoraj nevede je potem stopil na prvo glavo, da je reklo: hrst, potem na drugo, da je spet reklo: hrst. Takrat se je zbudila tretja — bila je to tista, ki je vedno glasovala za — debelo in divje je pogledala, potem pa je še enkrat reklo: hrst.

In tu je pravljice konec. Človek se sprašuje le, zakaj so sloni preživeli mnogo močnejše zmaje. Morda zato, ker so imeli krajše repe. Bo?!

CVETKE IZ DOMAČIH LOGOV

»Obsodilo jo je tudi na dosmrtno
opravljanje javnih služb.«

(Primorski dnevnik, Trst, 4.IV.1967.)

Kazen, vredna Dantejevega pekla!

—0—

»Italija v objemu stavk.«

(Katoliški glas, Gorica, 20.IV.1967.)

Metafora, vredna markiza de Sada.

—0—

»Prva pošiljka nafte za novi cevovod.«

(Katoliški glas, Gorica, 20.IV.1967.)

To je že pravi cvetkovod!

—0—

»Sodišče je tako spoznalo, da se je
zgodila ta nesreča s tako hudo posledico
po krivdi X, ker je vprašljivo, ali se bi
bila pripetila zaradi vinjenosti motorista
Y....«

(Večer, Maribor, 21.IV.1967.)

*Vprašljivo je tudi, ali se bi bil mogel
pisec ogniti tako hudi jezikovni nesreči.*

—0—

»...za mir na Sedanjem vzhodu...«

(Primorski dnevnik, Trst, 28.V.1967.)

*Kdo ve, kaj nas šele čaka na Bodočem
vzhodu?*

—0—

»Končno so odobrili uvedbo novih
področij za časovno omejeno parkiranje
v Ul. Machiavelli (na strani neparnih
števil),... v Ul. Trento (na strani parnih
števil)...«

(Primorski dnevnik, Trst, 28.V.1967.)

*Moč napredka: od parnega kotla do
parnih števil!*

Bolhober

IZ PISEM „DELU“

Ne morem namreč trdi-
ti, da »Delo«naše ljudi
vsestransko informira in
vzgaja predvsem v narod-
nem duhu. Zame je npr.
pismo, ki je bilo pred
kratkim objavljeno v ru-
briki »Pisma bralcev« (na-
pisal ga je Jaka Avšič)
vredno več, kot stane me-
sečna naročnina za »Delo«.

So stvari, ki bi jih morali
posredovati mnogo
prej — prepozno smo npr.
zvedeli, da je od deset ti-
soč opuščenih kmetij v
Jugoslaviji šest tisoč ta-
kih kmetij v Sloveniji.
Ali ni to huda številka?
To poudarjam zato, ker
sem osebno popolnoma
prepričan, da je za naš
narod največja nesreča,
če ga odtrgamo od zem-
lje.

JANKO POTOČNIK

Ljubljana

Približno 80 odst. turi-
stov prestopi našo držav-
no mejo prek Italije in
Avstrije. Zato težko razu-
mem, da se govori, da ni
sredstev za gradnjo tako
važnega cestnega odseka,
ki naj bi stal okrog 50
milijard S din. Federaci-
ja je dala lani za ceste
100 milijard S din, za Slo-
venijo pa je bil določen
znesek 1 (piši eno) mili-
jardo). Če upoštevamo,
da se izteka iz Slovenije
v federacijo vsaj 20 mili-
jard S din skladu za ce-
ste, bi s sredstvi, ki se
ustvarjajo v naši republi-
ki, v dveh letih omenjeno
avto-cesto lahko zgradili.
Treba bi bilo samo spre-
meniti ključ razdeljeva-
nja zveznih sredstev, ne
pa da mislimo na tuje
kredite.

LADISLAV SULIN

Ljubljana

Studentsko naselje, bl. 4